

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

1964

BIND XVI-I

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt
Varde

TIL MEDLEMMERNE

I bogen er indlagt et girokort, som vi beder Dem benytte ved betaling af *kontingent*, 10 kr. + porto. Vi beder Dem venligst betale med det samme, så den dyre postopkrævningsporto kan spares.

Fra Ribe Amt 1903-28 er udsolgt i boghandelen. Restoplaget sælges kun til medlemmer, 8 kr. pr. årgang. 1903-07, 1909-10, 1912-15, 1917-19, 1921, 1927-28 er helt udgåede. Årg. efter 1928 koster 6 kr. pr. stk. (bogladepris 12,50). Henvendelse til fru Kvist, Præstevænget, Egtved.

Det smukke hæfte *Chr. Lyngbos Vestjyske billeder* foreligger nu i 2. oplag, bogladepris 8 kr., pris for medlemmer 5 kr.

2. oplag af *H. K. Kristensen: Lille vejledning i læsning af gotisk skrift* koster 3,50, *Kr. Bruun: Fra de grønne marker til de grå mure* 1,50, bogladepris 15,00.

NY GRATIS BOG TIL MEDLEMMERNE

Vi har atter den glæde om kort tid at kunne tilsende vore medlemmer en ny gratis bog, nr. 3 af småskrifter, *Gunde Pedersen: En Styrmands Erindringer*. Det er en livlig og letlæselig skildring af sømandens farefulde liv, af sejladsen på Fanø såvel som af småmandens kår på Vesteregnet i forrige århundrede.

GENERALFORSAMLINGEN

afholdes på *Hansens Hotel, Grindsted*, lørdag d. 26. september kl. 19, offentligt møde kl. 20, hvor rigsarkivar, dr. phil. *Johan Hvidtfeldt, København*, taler om *besættelsestidens historie*. Fælles kaffebord. Virk for tilslutning til det interessante foredrag!

En brevveksling fra krigen 1864 mellem gårdmand Niels Bertel Thomsen og hustru Ane Raskesen af Hessel, Hodde

Ved *B. Allerslev Jensen.*

Denne brevsamling omfatter 34 breve, vekslet mellem gårdejer Niels Bertel Thomsen i Hessel, Hodde sogn, der var indkaldt som forstærkningsmand under krigen i 1864, og hans hustru Ane Raskesen samt nogle breve fra enkelte andre. Visse breve er gået tabt. Brevene ejes af gårdejer Kr. Nielsen Sørensen, Hulvig, hvis afdøde hustru var en sønnedatter af brevskriverne.

For at lette forståelsen under læsningen gives i det følgende nogle oplysninger om familien.

Kort efter år 1800 flyttede fæstebonden Bertel Jensen fra Agervig i Næsbjerg sogn med sin familie til Hessel, hvor han fik gården mat. nr. 2 i fæste af Nørholm. Han havde med sig en lille søn Thomas Bertelsen, født i juni 1800. Mat. nr. 2 var dengang den næstvestligste af byens 4 gårde, der lå i en tæt række nord for åen. På nabogården mat. nr. 3 fik man en tjenestepige, Laurine Kathrine Nielsdatter fra Oldager ved Skjern. Hende blev Thomas gode venner med, og i 1831 blev de gift og bosatte sig i Oldager. Der fik de sønnen Niels Bertel Thomsen, født 14. november 1832. Kort efter flyttede Th. Bertelsen imidlertid tilbage til Hessel, hvor han overtog sin faders fæstegård. Her voksede Niels Bertel op.

På nabogården, mat. nr. 3, boede fæsteren Rask Christensen, hvis fader Chr. Rasksen, født ca. 1760, havde fæstet gården af Nørholm. Der gik forøvrigt megen ry af samme Chr. Rasksen eller Rask for hans raske og djærve væsen. Der fortælles, at han ville købe gården i selveje og i den anledning tog til Nørholm, men herskabet eller administratoren ville ikke sælge og ikke have noget at gøre med bonden og derfor søgte at smække døren i for ham, men Chr. Rask jog foden imellem, og på den måde

B. Allerslev Jensen

*Niels Bertel Thomsen
og Ane Raskesen
med deres yngste barn,
ca. 1878.*

forfulgte han administratoren fra stue til stue — uden dog at få gården købt! Hans søn Rask Christensen overtog fæstet og blev gift med Inger Marie Nielsdatter fra Roussthøje. De fik datteren Ane Raskesen, født 26. maj 1839.

Det er de to nabobørn Ane og Niels Bertel, der blev gift med hinanden d. 25. april 1858, som har skrevet de breve, her offentliggøres.

Kort før giftermålet flyttede Anes forældre ud fra den gamle gård, som de overlod til de unge, idet de beholdt et ret stort stykke jord, tildels hede, syd for åen og opførte en ny gård der, den første i Grøde.

Foruden Niels Bertel havde Th. Bertelsen endnu to sønner med i krigen, nemlig Jens Christian Thomsen, f. 1839, der var gårdejer i Sandvad i Hvejsel sogn. Hans hustru hed Karen. Blandt hans dattersønner var V. H. Eriksen, fra 1928 lærer i Ovtrup, senere skoleinspektør i Nr. Aby, hvor han døde, og rektor J. K. Eriksen, Hellerup, død 1957. Den tredje af Th. Ber-

Stuehuset til N. B. Thomsens gård i Hessel. Den midterste del med de smårude vinduer er opført af Chr. Rask ca. 1800, hvorom hans malede initialer på en dørøverligger bærer vidne. N. B. Th. forlængede bygningen både mod øst og vest i 1876. Det store bøgetræ til venstre plantedes, da »lille Thomas« blev født, og er således 100 år.

telsens sønner, som deltog i krigen, var Christoffer. Han fik en udflyttergård fra sin fødegård, mens en anden broder, den bekendte sognefoged Niels Tranberg Thomsen (1844-1907) overtog fødegården, mat. nr. 2. Der var endnu en broder, Jens Uhre Thomsen, der blev togfører og fader til pastor Jens Th. Thomsen, Nees-Møborg. Niels Bertels søster, Line Kathrine, blev gift med Jens Foss Jessen i Hodde. Vi kan sluttelig nævne Kr. Rask Thomsen, Rudholm, der også blev en bekendt mand.

Kresten Pedersen på den vestligste gård, mat. nr. 1, var gift med Anes søster Johanne Rasksen, hans mor blev enke i 1831, da hendes første mand druknede i åen under et forsøg på at hjælpe pastor Stockholm over åen under oversvømmelse og stærk vandflom. 2. gang blev hun gift med Jens Christensen fra Hoven, farbroder til politikeren I. C. Christensen. Niels Rask, Anes broder, fik den nye gård i Grøde efter forældrene. Karlen Peder, der er på gården, mens Niels Bertel er i krigen, var Peder Mikelsen fra Ansager, han blev 1869 gift med en søster til Ane.

B. Allerslev Jensen

Niels Bertel Thomsens helbred fik vist et knæk under krigen, idet han ikke var så rask efter den tid, og han døde forholdsvis ung d. 16. feb. 1880 uden forudgående sygeleje. Han var en interesseret og begavet mand, der foruden gården røgtede bestillingen som vurderingsmand til brandkassen. Ane Raskesen døde først d. 11. feb. 1918. Sønnen Th. Thomsen, »lille Thomas«, som han kaldes i brevene, fik gården 1894, efter at der året før var udskilt en gård til sønnen Kr. Rask Thomsen, senere Rudholm. Efter Th. Thomsen overtog en søn, den nuværende ejer, sognerådsformand Chr. Winter Thomsen gården.

Alle brevene udtrykker ægtefællernes længsel efter hinanden. Hustruen giver gang på gang udtryk for savnet af ægtefællen, faderen og lederen af gårdens drift. Gensidig søger de at trøste hinanden og sig selv ved deres forsynstro. De formaner ustandselig hinanden til bøn, og han, at hun ikke må sørge for meget. Mangen gang er det næsten stereotype gentagelser, hvorfor de med undtagelse af enkelte prøver udelades, ligeledes de mange »Kjære kone« o. lign., endvidere i reglen brevenes slutningslinjer. Udeladelser er markeret ved ... Ved afrevne eller udklippede partier (efter frimærker) er det forsøgt at rekonstruere det manglende, sådanne ord er sat i skarpe parenteser []. Brevene er gengivet ord- og bogstavret, dog er store og små begyndelsesbogstaver anvendt efter de nutidige regler, ordenstal gengivet med . (ikke 3die osv.), tegnsætningen lempet efter gældende regler.

H. K. Kristensen har foretaget transskriptionen og forkortelserne og givet visse oplysninger, pens. lærer J. Bastholm har afskrevet de sidste 12 breve, og Niels Th. Thomsen, Hessel, har givet en række oplysninger om slægten. De takkes alle.

Kjøbenhavn, d. 18. januar 1864.

Vær frimodig min kjære kone, jeg lever vel. Nu har jeg da faaet den fornølse at see hovedstaden,¹⁾ her er

¹⁾ NBT indkaldtes den 30/5 1855 til 6. bataljons 2. kompagni i Slesvig, hvorfra han hjemsendtes den 30/6 1856. Den 9/8 1863 overførtes han til forstærkningen. Efter at hæren var stillet på krigsfod, indkaldtes NBT til møde den 18/1 1864 ved kommandantskabet i København.

noget at se, men jeg har endnu ikke seet meget af det, men staar det først for. Reisen herover gik mig godt, men det var meget koldt, jeg befinder mig dog alligevel godt, men jeg er meget søvnlig, thi vi har reist meget om natten, men jeg vil jo nu dog alligevel sende dig nogle linier, thi jeg ved, du længes derefter. Noget om reisen.

Den første aften kom vi til Kryvilye [Krybily] Kroe klokken 11½, der lagde vi saa til om morgenen klokken 5½, da kjørte vi saa og kom til Snoghøie og kom over Lille Belt til Middelfart. Saa kjørte vi til Odense og lagde der om natten. Saa igjen om morgenen derfra og til Nyborg. Men nu kom en haard tuur, vi kom paa vandet klokken 2½, det var Store Belt, og der var vi til om aftenen klokken 10½, det var en haard tuur, veiret var strængt, og der var iis. Det var den store krigsdampskib Hekla, og der var 3 skibe paa slæbetoug. De vare næsten alle meget syge og spiede, hvor man saa, og kunde ikke staae ene, men mig gjorde det dog ikke noget, undtagen kulden, det var stræng. Fra Korsør til Kjøbenhavn kom vi med jernbanen, det kostede 14½ mark. Vi er nu indquarteret ved en kone, hvis mand er i tjeneste og er ovre i Slesvig; nu faar jeg ikke mere i aften, de vil iseng.

Morgenen, d. 19. januar.

Nu saa har jeg ligget en nat i Kjøbenhavn. Folkene her sidder i leie, og her er noget vertshuus og har ikke flere stuer, end at vi er hos dem selv, og de redder seng til os paa gulvet og flytter det ud om morgenen, men saa er vi jo dog i varmen, for i huset er saa mange familier, at der er 11 mand i tjenesten, jeg ved ikke, hvor mange familier her er, maaske en heel 100, men trappen op til det hele gaar over, hvor vi ligger. Og

det har løbet op og ned hele natten, der hvor vi er, det er en kjelder. Jeg ligger i kvarter med Jørgen Bertelsen fra Agerkrog, og vi ligger sammen, de to andre ere Hans Peder Nissen og en mand fra Thistrup sogn, som hedder Christen Gjødsvang. Vi kunde ikke komme i kvarter sammen, som vi vilde, ellers ville Niels Kolle været hos mig, alle bekjendere ere raske, nu skal vi stille idag klokken 12 til lønning, men hvad vi saa skal, vide vi ikke, alle siger, de vil ikke bestille noget, fynboerne og sælænderne gaar her i deres egne klæder og har ingenting bestilt, de meldte sig den 14.

Jeg er meget glad ved, at jeg fik overkjolen med. Det var meget koldt, og vi kjørte meget om natten, og tænk saa, vi lagde 8 timer søndag aften paa vandet, det var koldt, nu beholder jeg jo klæderne for det første, for her i kvarteret kan jeg nok have dem, og bliver vi her noget, er mine fødevarer gode at have. Nu skal Christoffer²⁾ jo ogsaa med, de skal jo melde sig d. 28., men jeg vil raade, at han ikke reiser, hvis han ikke er rask, for saa er han spolert nu i vintertiden, og mange kvarterer ere daarlige, saadant taaler han ikke, det ved jeg.

Nu beder jeg dig, min kjære kone, at du ikke sørger for meget for mig, jeg er meget vel tilpas, og jeg skal nok sørge for at faae en ordentlig føde, og de mener dog, at der ingen krig bliver, men skulle der blive krig, kan jeg jo dog alligevel komme hjem, naar det er Guds villie, og det vil vi haabe, vi maa nu henstille alt i Guds villie, og han skal nok lede det til det bedste for os. Vi vide jo, at han ikke paalægger os større byrder, end at han giver os kraft til at bære, og at hvad der møder os, maa være til vor gavn. Sørg derfor ikke for meget, jeg skal nok skrive efterhaan-

²⁾ Se indledningen.

den, her er jo mange ordentlige folk, man kan tale med, men her er jo ogsaa mange slemme, og vi er jo stedse ved bekjendtere og faar flere, sørg derfor ikke for meget. Gud skal nok lade os samles igjen, og da vil glæden for os blive stor, nu faar jeg ikke mere skreven dennegang, kan du nu bare læse det, for det er skreven i hast, og papiret er daarlig. Du være nu hilset fra din troe og hengivne og til døden oprigtige mand

Niels Bertel Thomsen
i Kjøbenhavn d. 19. januar 1864.

[På indersiden af den sammenfoldelige kuvert, hvorfra et stykke er afrevet, har Thomsen skrevet]: Du kan nu ikke skrive til mig, [før] jeg skriver igjen, da jeg ikke endnu [ved, hvor] du skal skrive til mig, og jeg har [ingen adresse] endnu, men saa skal jeg skrive igjen.

Vi har nu besøg af Gjøde, Niels [Kolle], Hans Linding og August Tysker og [flere] bekjendtere. Det er nu en sær ting, at [vi] gamle gifte folk skal skrive sammen og skilles saa langt fra hverandre, [vi vil] nu haabe, det snart bliver bedre. [Du kan] være glad ved, at du har en ma[nd, som] skriver til dig. Glem mig nu ikke [eller] hvad vi har talt sammen ved afreis[en]. Derfor] skal jeg nok skrive til dig, so[m er] det samme som at tale samme[n. Hils] vore børn hos dig, hvem jeg læng[es efter] Til min kjære kone Ane Rask[sen] fra din hengivne mand [Niels Bertel Thomsen]. Saa skal jeg nu skrive igjen [snarest.]

Hessel, d. 25. januar 1864.

Kjære mand!

Idag modtog jeg dit brev og deraf med fornøielse seet, at du er rask og har det nogenlunde godt, hvil-

ken er den største glæde for mig i denne sørgelige tid at spørge. Jeg takker dig mange gange for dine skrivelser, din første brev modtog jeg den 22. dennes, hvoraf jeg har seet, at du var kommen reisen godt over, men det havde jo været strængt, men naar Gud vil, at du blaat kunde komme rask hjem til [os engang]. O, hvilken stor glæde vilde det ikke vær for mig. Kjære mand, du kan tro, at tiden er lang for mig, fra jeg vaagner til jeg slomrer, ere mine tanker henvente til dig. Du skrev, om jeg kunne sove om natten, men det kan jeg regtignok ikke godt, men naar Gud af sin naade vilde forunde mig den glæde at se dig rask igjen, og mig og børnene kunde blive raske, saa slider man jo tiden igjennem, som man kand, vi vil jo haabe, at Gud vil sørge for os paa den bedste maa-de, thi det er jo hans gjerning. Du skrev, om lille Tommas savnede dig ikke, men det tror jeg nok, ti naar Christofer kom her ned, vilde han til ham, Berteline taler om, hun længes efter hendes fader. Engemarie er ogsaa rask, der bliver engen ar i hendes pande. Nu vil jeg da fortælle dig noget om vore sager herhjemme, med røgten gaar det gotnok, synes jeg. Plagene trives godt, og Mette hoster ikke nu, Lavborg har kalvet, og alting er i god stand. Med tærsken gaar det nogenlunde, vi har havt Niels Rask 5 dage og Niels Jesspesen 2 dage. I morgen kommer Peder Hjuler, og i dag har vi faaet $7\frac{1}{2}$ td. byg paa loftet, som din fader hjalp os ved, og vi har jo en stor dyngge havre, som Peder tærsker, naar han faar tid. Jeg kan lade dig vide, at vi har faaet kalvene om i norromen [nordrummet] og plagen omskiftet, thi den vilde slaae. Jeg skal hilse fra dine forældre og sødskende og ligeledes fra mine, de ere alle raske og lever vel. Imorgen reiser Christofer til Odense, han fik din adreese, nu kand han da ogsaa skrive til dig, min kjære, nu er han Gud

skelov nogenledes rask, deres Lotte har folet, den fik en brun blesse hingst. Nu har jeg ikke mere nyhed at tilmelde dig, end at folkene ere flinke til at see til mig, baade i byen og uden bys. Jeppe og Bodel har ogsaa været her, og alle gode venner ere raske, og jeg skal hilse fra dem alle. Nu saa ender jeg da min skrivelse med mange kjærlige hilsener fra mig og børnene i det haab, at Herren vel lede det til det bedste for os, hvad som nu skeer, for han er jo en kjerlig fader, som haver omsorg fo[r sine] børn, og at han ikke paa-læg[ger] os større byrder, end at han selv vil give os kraft til at bære, men vi skal jo bie, til hans tid kommer. Det er en trøst for os, skjønt mangan vemodig suk opstiger i min inderste, det kan du jo nok forstaa, at det er sørgelig for mig. Nu saa være hilsede fra din kjære uforglemmelige kone

Ane Raskesen.

Jens Christian³⁾ lever vel, han har sendt hans potret hjem, saa er det min ynske, at se din ogsaa snart. [Brevet er adresseret til forstærkningsmand Niels Bertel Thomsen, indquarteret paa Dronningensgade no. 59 i kjældereren paa Christianshavn i Kjøbenhavn].

Kjøbenhavn, 27. januar 1864.

Kjære kone!

Jeg kan tilmelde dig den glædelige efterretning, at jeg er ved god helbred og sundhed, som jo er det beste, vi kan høre fra hinanden, og jeg har, Gud ske lov, ikke feilet noget, siden jeg reiste fra dig, jeg længes nu meget efter at høre fra dig, kjære kone, nu er det fjorten dage, siden jeg forlod dig og har jo ikke hørt det mindste hjemmefra, det er jo endnu ikke din

³⁾ Se indledningen.

skyld, thi siden jeg skrev min adresse, har jeg ikke kunnet faaet brev, men nu venter jeg brev fra dig en af dagene, og hvis ikke bare brevene skulde gaa feil, som jeg frygter for i denne tiid, men nu er det den fjerde brev, jeg sender dig, saa jeg dog tænker, du faaer nogen af dem. Ak! kjære kone vær ikke for seent med at skrive, hvis du dog vidste, hvor meget jeg længes efter dig og børnene.

Idag har vi faaet klæder, saa jeg nu frygter for, at vore gode dage snart ere forbi, gevær har vi endnu ikke faaet. Vi har faaet hvidt lærreds trøie og bogxer, et par blaa bogxer, og en stor overkappe samt en islandsk trøie,⁴⁾ som er os givet, feltflaske og brødpose, samt livgihæng og tasker, altsammen nye, de, som reiser, faar hver 60 skarpe patroner, som vejer meget. Hvor snart vi skal have det andet tøj, vide vi ikke, og hvor snart vi skal reise over til armeen, vide vi heller ikke, men det varer vist ikke længe. Vi skal udgjøre 14. batalion,⁵⁾ som bestod af tydskere og ere reiste hjem, ellers skal forstærkningen deles rundt om til regimenterne, saa vi ikke faar [det] bedre end de andre, som vi havde ventet. Paa søndag var jeg oppe paa Torvaldsens Museum, der er meget at see, saa gik jeg omkring paa Christiansborg Slot, og jeg var inde paa kongens

4) Forstærkningsfolkene indrullering i regimenterne fremskyndedes ved denne improviserede iklædning, hvor der udlevedes islandsk trøje i stedet for våbenfrakke og lyseblå overkappe i stedet for almindelig mørk kappe. Soldater i denne mundering, der gik under benævnelserne »forglemmigejer«, blev ofte beskudt, da de af fjenden blev antaget for officerer.

5) 14. regiment (ikke bataljon) blev sammensat alene af forstærkningsmandskab, da det lauenborgske og holstenske mandskabs holdning havde givet anledning til opløsning af regimentet den 25/12 63 i Holsten og overførsel af regimentets kadre til København den 27/12, NBT var dog ikke blandt dem, der kom til 14. reg.

stalde og saa alle kongens heste, og da jeg kom ud, mødte jeg kammerherren⁶⁾ paa Nørholm, han kunde kjende mig noget før, han kom til mig, han kom hen og takkede mig for sidst og talde længe med mig, og han var meget flink og talde med mig, som jeg kunde have taldt med en af mine kammerater, han klagede sig over, at hvis det skulde vare længe denne tiid, saa det galt ud for os, saa mange gamle folk, som vare indkaldte. Hvad krigen angaar, da vidste han ikke noget mere end vi, han sagde, det kunde blive til, hvad det skulde endnu, og vi veed ikke noget, her gaar saa mange rytter, snart med ondt og snart med godt, men der reiser dog nogen herfra efterhaanden.

Her ere saa mange mennesker, saa det vrimler overalt, hvor man kommer i byen, og her er nu indkaldt baade af garderne og husarerne, og idag d. 28. er der kommen en stor mængde af de høje nommere, som skal paa skolen.⁷⁾ Jeg mente at vilde have sendt mine klæder hjem med dette brev, da vi nu har faaet mondering, men jeg troer, at jeg endnu vil beholde dem, da vi ikke endnu veed, hvordan det gaar med os.

Nu kan du maaske synes, at jeg skriver for mange breve til dig, men da her gives saa god tiid, og du er altid mig i tankerne, kand jeg ikke andet, end at jeg skal skrive til dig, naar nu bare jeg kunde faae et brev fra dig, som jeg længes saa meget efter, at jeg kunde høre, hvorledes I har det derhjemme. Skriv mig til, saa

⁶⁾ Stamhusbesidder Theodor Rosenørn-Teilman 1817-79, 1859 medlem af Landstinget, 1861 af Rigsrådet, 1864 af dettes landsting, 1865-67 kultusminister, 1866-68 tillige justitsminister, 1878 tingets viceformand, overalt agtet for sin ædle personlighed.

⁷⁾ Til den 28/1 var indkaldt ca. 4500 frilodsmænd af årgangene 1860 og 61 fra kongeriget og Slesvig til uddannelse på infanteriekserscerskoler i København, Odense og Nyborg samt på Kronborg. Broderen Christoffer indkaldtes således til Odense.

snart du kand, at jeg kan høre fra dig, og hvordan det gaar derhjemme. Nu skrive jeg ikke mere, førend jeg hører fra eder, da jeg haaber, det skulle blive en af dagene, hvis ellers brevene gaar rigtig. Hils nu byens folk og andre bekjendtere fra mig, at jeg lever vel, saa er det dog godt, mens det varer, og hvad fremtiden vil bringe os, vil vi give Gud i haand. Idag har jeg været oppe paa Rundetaarnet, og jeg har seet kongen og kronprindsen, som tog afskeed med en deel, som reiste, de vare her fra byen, og kone og børn fulgte dem grædende til skibsbroen. Jeg vil nu ende for denne gang med en venlig hilsen til dig og børnene fra eders hengivne

N. B. Thomsen.

Kjøbenhavn, d. 31. januar 1864.

Kjære kone og børn!

Din skrivelse af 25. dennes modtog jeg den 30. med stor glæde, da jeg deraf kunde see, at alt stod godt til hos eder. Ja! det var for mig en stor glæde, den største, jeg snart nogensinde har havt, thi nu var jeg nærved at være syg af længsel efter eder, sidste nat drømte jeg om eder hele natten, jeg syntes, at jeg var hjemme hos dig, og vi talte sammen om denne reise, jeg nu havde giort og om aldtid. Og hver gang jeg blev vaagen, laa jeg, som jeg pleiede, i den mørke kjælder paa gulvet ved den store Jørgen, og saa sovede jeg, og drømte det samme igien, og det blev ved hele natten. Jeg kand af din brev see, at du har faaet begge de første breve, som jeg har skreven, som fornøier mig meget, thi jeg kand nok vide, du længes lige saa meget som jeg, og jeg har nu skreven et brev til mine forældre 2 dage efter denne, jeg har svaret paa, som jeg ogsaa nu venter svar paa, og i denne var der een

til dig, ... og nu igaar sendte jeg igjen een til dig, saa du nu snart kan have een hveranden dag. Jeg vil nu med dette brev sende mine klæder, thi vi veed ikke, hvorsnart vi kommer herfra, der reiser nogen hver dag, vi har endnu ikke faaet gevær og tornyster, men det kan vi jo snart faae, og vi bestiller ingenting, da de nok veed, at der er ikke noget at stille op med saa gamle karle. Vi gaar paa gaden, som vi vil, og bryder os ikke om engang at hilse paa officerer, de kand gaa om ved dem med piben i munden og hænderne i lommen. Pudse er her ikke tale om, men kommer vi til regementerne, kommer vi nok til at bestille noget.

Jeg kand Gudskelov ...lade dig vide, at jeg er ved god helbred og sundhed, som du kunde snart tro, jeg havde glemt at melde dig. Neil det glemmer jeg ikke, derom beder jeg saa meget. Thi naar man bare kan beholde helbred, kan man gaae meget igjennem, jeg har rigtignok været forkjølet og havt slemme hoste, men har ikke været syg, som nu er ved at gaae over, det var jo koldt paa reisen, og den lange tiid vi var paa vandet. Hvad mine penge angaar, har jeg endnu 20 rigsdaler. Reisen tog 7 rd. 1 mk., men vi reiste sparsom, og jeg har endnu over halvdelen af mit smør, da jeg har flæsk til brødet, og mit ost har jeg ikke brugt af, da man best kan flytte med det.

Du skrev om ...at jeg skulde sende dig mit portræit, det ville jeg ogsaa have gjort, jeg og Gjøde og flere gik igaar og ville have havt den, men vi kunde ikke rigtig komme tilrette dermed, vi var et sted, hvor de havde vaabenfrak og sabel, thi det har vi ikke faaet, men der syntes vi ikke, de gjorde det rigtig. Da der var saa mange, saa var vi flere steder, men der havde de ikke vaabenfrak og sabel, vi kunde tage paa, og saa blev det ikke til noget. Vi har en stor lyseblaae overkappe, som vi gaar i, af den slags dragonerne før

har havt, og de er ikke noget at lade sig tage af i. Jeg synes heller ikke, jeg bryder mig saa meget derom, da jeg, mens jeg var hjemme hos dig, gav dig 3 portrætter, som ligner mig ganske fuldkommen, og vi vilde haabe, at Gud skulde være os saa god, at vi skulde samles sunde med hverandre igjen. Jeg vil nu ikke skrive brevet færdig, vi skal stille klokken 12, og rygterne ere ikke gode idag, for at jeg vil høre, hvad ordre vi faar. —

Ja! vi fik dog ikke andre ordre, end at vi skulde stille imorgen klokken 12 igjen, og captainen sagde, at vi formodentlig skulde have gevær og tornyster, og vi kommer vist herfra en af dagene. Idag har jeg været inde paa Rosenborg Slot, og I kan tro, jeg seer meget, lang meget, som jeg dog havde troet her var at see, og som jeg ikke her kan fortælle eder, men naar jeg [kommer] hjem, saa I nok vil tro, jeg har lært at lyve af Peder Christe[nsen]. Så vil jeg ende for dennegang med den bøn til dig, at du husker paa, hvad vi har talt sammen, og at børnene ere ordentlige, og lader os af hjertet bede, at Gud vil bevare os begge, at vi maatte samles sunde igjen med hverandre.

Og glem ikke at tak dem fra mig, som hjælper dig noget. Hils nu byens folk og andre bekendtere fra mig, at jeg lever vel. Men især være du kjære kone og børn hilset fra mig, som næsten aldrig er mig af tankerne, hverken naar jeg vaager eller sover. Eders altid uforglemmelige

N. B. Thomsen.

Jeg sender dig nu mine klæder, og vi vil haabe, at det ikke skulle vare længe, førend jeg selv skulde komme hjem til eder. Kommer der breve til mig her, siden jeg er reist herfra, mener jeg at faa dem til at sende dem efter mig i kvarteret.

Hessel, d. 1. februar 1864.

Kjære mand.

Idag har jeg atter modtaget den glædelige budskab, at du er rask indnu og har det nogenledes godt, men det er just ikke glædelig for mig at høre, at du har faaet tõi, thi nu er jeg bange, at du ikke bliver i Kjøbenhavn, til du kommer hjem, som jeg havde glædet mig ved. Jeg takker dig mange gange for dine breve, hvoraf jeg kand see, at du ikke har glemt os, og jeg haaber, at du nok skal skrive, naar du kand, det kand jo trøste mig aller bæst. Du kand tro, at tiden er lang for mig, men vi skal jo bie, til Herrens tid kommer, han kand snart gjøre det bedere, end vi tænker. Kjære mand, det vilde være en stor glæde for os, om vi snart kunde komme til at tale med hverandre, det er rigtig nok en haar byrde, der er lagt paa os, men vi vil haabe, at glæden bliver desto større, naar den gode tid kommer. Jeg kand see, at du ikke har bekommet mit brev, som jeg skrev d. 25., men jeg haaber, at du nu har faaet den, der skrev jeg meget om vore sager her hjemme. Vi er, Gud være lovet, alle ved god helbred, sundhed og har alting i god stand, med røgten gaar [det] godt, alting trives godt, og Lovborg har kalvet. Idag har vi Peder Hjuler den første dag, vi har ogsaa Niels Rask og Niels Jespersen idag, de flytter det tag paa lovtet og i kvongulvet, og saa vel de have det havre paa lovtet, jeg ved ikke, hvor meget der bliver endnu, men jeg skal nok lade dig det vide, vi har jo faaet 7½ td. byg paa lovtet, som jeg skrev om sidste gang. Nu er der kommen regnenger til mig til hestene 11 rd. 3 mk. 6 sk., hvoraf dem i Grø skal betale 15 mk. og brandpenge 2 rd. og 1 mk. 6 sk. Jeg var derope at tale med dem om disse penger, de mente, jeg skulde gaae fri og tale med Jeppe, om han ikke kunde

skrive til Mads i Ovsvang, og om han ikke kunde hjælpe at faa disse ved Hans Laursen, nu skal jeg derhen en dag.

Lille Engemarie vilde ikke høre, at hendes fader var i Kjøbenhavn, saa græd hun, hun sagde, at han var til mølle. Berteline er kjed af, at hun ikke vilde kysse hendes fader, men naar han nu kommer hjem, saa vil hun kysse ham hver dag. Lille Tommas har to tænder, de ere ellers raske, jeg skal hilse fra alle byens folk, de ere alle meget flinke, men det kand jo ikke hjælpe noget, for længselen er lige stor endnu for mig. Nu ønsker jeg, at saa snart du har faaet din mundering, at du da snarest mulig sender mig din potræt, og din moder vilde ogsaa gjerne have een. Jens Christians var paa en kaart, dersom du kunde faa saadan nogen, saa var det jo ikke saa kaastbar, de har faaet glar og ramme for J. C. hans, det kostede 12 sk., det var jo ikke saa meget, men jeg vil bede dig, at naar du bliver aftegnet, at du ikke seer nedad, thi saa kand jeg ikke see øinene, men see mild ligeud, det mener jeg er det bædste. Naar du skriver, vilde jeg nok vide, hvordan du har det med dine føder, om du kand bare dem. Nyheder har jeg ikke noget at tilmelde dig. Nu vil vi haabe, at Herren vil vende dette til det gode for os. Naar vi blot ret kunde haalde os til ham af ganske hjerte, saa skulde det nok blive godt aldt sammen, thi han ved best, hvad der tjener til vor gavn. Nu være du hilsede paa det kjerligste fra din hengivne kone og børn

Ane Raskesen.

Der blev 5 td. 5 skp. fram havre.⁸⁾ Nu har de begynt at tærskede boghvede.

⁸⁾ Formentlig det vægtigste korn, som flyver længst frem, når kornet kastes.

Kjøbenhavn, d. 2. februar 1864.

Kjære kone og børn!

Da det var dig saa meget om at gjøre at faae mit portræt, saa faar du det nu, idag har jeg faaet mig af-taget, mig og Niels Kolle og Gjøde, Christen Gjødsvang, Hans Linding og Christian Meklenborg fik dem idag, og vi har bestilt en kasse, hvori vi vil pakke dem alle sammen, og saa bliver de sendt til Gjøde i Krarup, hvor du kan lade dem afhente, men der maa bruges forsigtighed med dem, da det er skjørt, og saa hænges paa et tørt sted, saa faar du da dette ønske opfølt, naar nu bare det kunde komme helt hjem, den koster 5 mk. foruden kasse og postpenge. Saa seer du mig nu som en gammel soldat, men jeg glæder mig slet ikke derover nu i denne tid.

Igaar sendte jeg mine klæder hjem til dig, og der var jo en brev med, som kommer hjem til dig, saa I nok kommer til at hente dem i Varde, jeg har betalt postpenge. Det var 1 rdl. 6 sk., saa du faar dem frit. De kunde maaske komme til Hodde, for portrættet har jeg ogsaa betalt. Postpenge og kasse, det var 12 sk. til min part. (Det hele har altsaa kostet mig 2 rdl. 2 sk.).

Kjøbenhavn d. 3. februar 1864. Jeg venter meget efter svar paa den brev, jeg skrev til mine forældre, og i denne var der een til dig, jeg har endnu ikke faaet andre breve end den, I har skreven d. 25. dennes.

Idag har vi faaet gevær og tornister, og vi kommer nok herfra imorgen eller overmorgen, imorgen klokken 11 skal vi stille med alt. Der er i lang tid rejst mange hver dag. Her er nu mange rekrutter paa skolen, og de skal kuns være der een maaned, saa skal de inddeles imellem de gamle. Igaar var den første slag! Altsaa krigen er begyndt, og det gik jo heldig for os,

1 captain er død og 4 løjtnanter saarede, hvor mange meenige vide vi endnu ikke, men det skulde ikke være mange, men af tydskerne skulle der være falden mange,⁹⁾ som stormede 3 gange og maatte tilbage, saa vores beholdt pladsen, vores afbrændte byen Mysunde.¹⁰⁾ De siger jo: godt begyndt er halv fuldendt, og kunde det bare være halv fuldendt, at ikke for mange mennesker skulde blive spoleret, men det skal vel snarest være noget desværre. Nu skulle der jo være hjælpetropper undervejs fra [Engla]nd, og de skulle jo ogsaa komme fra Sverrig. [Hvad] rygterne angaar, da vide I viist lige saa meget [som vi], i det mindste faar det at vide, førend I kan faa brev fra mig.

Nu har vi da saa krig, og det er sørgelig. Og jeg er jo ogsaa blant krigernes tal og de, som skal stride for fædrelandet. Men kjære kone! Vær derfor ikke alt for ængstelig, thi jeg er jo dog blandt deres tal, som bliver skaanet, naar nogen bliver det. Vi vide jo ogsaa, at ikke alle falder, som kommer i krig, man kan jo see, at sidste gang, der var krig, var der jo mange af Hodde sogn, som var med, men jo ikke een, som fik skade, er det Guds villie, som vi vil haabe, at jeg skal hjem til eder igjen, skal jeg jo ogsaa nok komme det, enten jeg saa kommer i krig eller ikke. Sørg derfor ikke for meget... jeg drager med Gud, og saa vil vi haabe, han hjælper [os]...

Imorgen eller overmorgen kommer vi vi[dere, hvorfor jeg ikke] nu skal skrive, førend vi kommer over, og kommer i [qvarter, saa] skal jeg nok skrive igjen,

⁹⁾ Under kampene ved Mysunde faldt 38 mand, medens de samlede tab udgjorde 141 mand. Fjendens samlede tab var 199 mand.

¹⁰⁾ Byen Mysunde afbrændtes ikke, men blev skudt i brand af fjendtligt artilleri, der skød for langt i forhold til de syd for byen liggende skanser.

hvordan jeg har det. Hils nu alle bekjendtere, at jeg lever vel, og glem ikke at tal med børnene om mig, jeg holder saa meget af dem ...

N. B. Thomsen.

Naar nu bare vi kunde faae godt veir til reisen, det vil maaske vare 2 dage, det allersnarest er 26 timer, naar vi skal tilsøes, som kan blive en haard tuur.

Slagelse, d. 7. februar 1864.

Kjære kone og børn!

Jeg er Gudskelov ved god helbred og sundhed og er her i Slagelse idag paa fastelavns søndag, vi kom hertil igaar med jernbanen, vi skulde nu have været over til armeen, men hvad er nu skeet, og Gud maa vide, hvad der vil skee, Dannevirke, til hvilke vi satte vort haab, er jo nu godvilligen overgivet, og vore tropper reist derfra nordpaa, hvorhen vide vi ikke, og tydskerne komme vist bagefter. Hvordan dette kan være, kan ingen forstaae, der er overalt stor røre, og man frygter overalt, det gaar med foræderi, hvad dette vil føre til veed ingen, undtagen den alvidende Gud, og hvis ikke der ligger noget andet derunder, som endnu er skjult for os.¹¹⁾ Saa seer det, det sørgeligste ud for os og Danmark, som det har gjort i de sidste 1000 aar, den nærmeste fremtid vil blive rig paa begivenheder, men hvad disse begivenheder vil føre til, maa Gud vide, manges hjerter bæver i denne tiid. Gud hjælpe og trøste os alle. Hvad nytte have vi nu af de mange hundrede tusinde, som er kostet paa Dannevirke, hvad nytte have vi af disse menneskeliv, som i de sidste

¹¹⁾ NBT udtrykker her befolkningens ubetingede, men alene på politiske slagord begrundede, følelsesbetonede tillid til Dannevirke, hvis militære udbygning var politisk forsømt.

dage er tabt, og hvad nytte have vi nu af vor hær, som har kostet saa meget og voldet os saa megen sorg, naar nu tydskee har forlov til at gaae til vor hjem, og vi ere kaldte her. Dette kand ingen forstaae eller svare noget paa, jeg ved ikke, hvad jeg skal sige.

Her ligger jeg i kvarter med andre folk, og mig og Jens Horsbøll ligger sammen, vi har en god kvarter, men folkenes evne er ikke saa god som deres vilie, om vi bliver her noget, vide vi ikke, der kan komme ordre i samme time, og i eftermiddag klokken 4 skal vi stille med alt, men jeg mener dog, vi bliver her inat, som er godt, da veiret er streng, og det er godt at være i huusly, jeg sidder i en varm stue. I formiddag var jeg og mange andre til kirke her. Og det var i sandhed en god præst.¹²⁾ Jeg har aldrig hørt en saadan prædiken, saa jeg tør sige, der maaske ikke er en saadan mellem hundrede. Kirken var fuld af soldatter, og han prædikede om det nys skete, og om hvor tung og alvorlig det saa ud for os, og formanede saa meget til at staa fast paa den aandelige Dannevirke, da den timelige var forladt, han sagde, vi skulle ikke sørge og græde over de døde, men vi skulle græde over de levende. Han beklagede saa meget, og det kan han med sandhed, at der ikke sørgedes for soldattens aandelige vel, ikke en præst var tilstede, og ikke en Guds ord blev talet, hverken for dem, som skulde mod fjenden, eller for syge og saarede, jeg har aldrig hørt en saadan prædiken. Han ansaa det for en Guds straf over de danske folk og bad saa inderlig og rørende om Guds forbarmelse og om en bedre fremtid og sagde, at dersom folkene rigtig vilde omvende sig, vilde det snart blive bedre. — Gud ved, hvad denne tid bliver til og vil føre med sig. Det gaar ogsaa sørge-

¹²⁾ Antagelig dr. phil. C. F. Wiborg, s. å. folketingsmand.

lig til her, man hører og seer ikke andet end fuldskab og banden og alt ondt, godt høres ikke, det vilde ikke blive godt optaget. Tænk saa! Iblandt saa gamle folk, som næsten alle ere gifte og skulde være familieforsørgere.

Jeg længes nu saa meget efter at høre fra Jens Christian, da jeg ved, at 11. regemente har været med mod fjenden,¹³⁾ men hvordan skal jeg faae det at vide, vi ligger nu her og skal til 5. regiment, men maaske vi ikke kommer der saa snart, vi skal maaske til Fyen eller til Kjøbenhavn igjen, ja det kunde være, at vi snart kan komme hjem til eder igjen, vi veed nu slet ikke, det er en forunderlig tiid, vi lever i. —

Jeg skrev nu til dig, kjære kone, dagen [før] jeg reiste fra Kjøbenhavn, og skriver nu idag igjen, da jeg har saa god tiid, da mente jeg at skulde til tydskerne at holde fastelavn, men nu blev det anderledes, saaledes er fremtiden skjult for os. Vi er nu her forstærkningsmændene af 3 amter, vi var med et tog, det var en god læs, 48 mand paa hver vogn, og der var nok en halvhundrede vogne. Vi skal nu stille med alt, [hvad vi] har, og vil ikke skrive brevet færdig, da jeg mener, vi bliver her ind[nu].

Nu er jeg kommen udenfor Slagelse og ligger ind-quarteret paa landet hos en propritær, der har vi det godt, vi er 6 mand, og der er ikke andre bekjendtere af eder end Niels Kolle. Og I skulde hilse hans kone og dem i kroen fra ham, at han lever vel. Men vi veed jo ikke, hvorlænge vi bliver her, vi kan blive her til i morgen, og vi kan jo ogsaa maaske blive i 14 dage, vi

¹³⁾ 11. reg. deltog såvel ved Over Selk som ved Sankelmark. Reg.s tab udgjorde her og under tilbagegangen fra Dannevirke, hvor 11. reg. indgik i arriergarden, 639 mand. Om resultatet af tilbagegangen den 6 og 7/2 kan NBT dog intet have hørt på dette tidspunkt.

vide slet ikke, jeg tænker, vi kommer snart. Jeg vil nu ende min skrivelse til dig... for denne gang med den formaning til dig, at vi seer fremtiden rolig imøde og overgiver alt i Guds haand. Hils nu alle bekendtere fra mig, at jeg lever vel. Men især være du, kjære kone og børn, hilset fra mig. Eders altid hengivne

N. B. Thomsen.

Naar du nu skriver, saa skriv: Til forstærkningsmand af Ribe amt aaret 1855, Niels Bertel Thomsen af 5. regiment i Slagelse. Skriv snart, om jeg ikke kunde faaet et brev her og høre fra eder. Lad mig saa vide, om I har hørt fra Jens Christian, da jeg længes derefter.

Hessel, d. 14. februar 1864.

Kjære mand!

Din skrivelse af 7. dennes har jeg rigtig modtaget og deraf med fornøielse seet, at du er rask, men jeg seer, at du er reist fra Kjøbenhavn og var i Slagelse, men nu veed jeg jo ikke, om du er der, men jeg kand ikke andet, end jeg skal skrive til dig, da jeg altid er bespændt af frygt og angst for dig... Jeg skrev en brev d. 8. til dig, men jeg ved jo ikke, om du har faaet den, da vi ikke viste ret, hvor vi skulde skrive, men vi mente, du var paa Als. Da modtog jeg snart ad een gang 3 breve samt din potræt, som jeg takker saa inderlig for, og dine klæder modtog ligesaa. Jeg har Gudskelov min gode helbred og sundhed og børnene ligesaa, og Gud give, at vi kunde blive ved at spørge dette fra hverandre... Det er en sørgelig tid, vi lever i. Nu er de danske jo draget fra Dannevirke, og tyskerne draget ind i Slesvig. Gud ved, hvordan det vil gaa, tit vi sørger meget derover. Bare der ikke har væ-

ret foræderi med i spelet, men det kand jo blive bedre, før vi tænker, det var ikke got, det skulde vare længe.

Kjære mand, du skrev, om jeg ikke kunde lade dig vide noget om Jens Christian, men det kand jeg ikke saa gjerne, som jeg vilde, vi har ikke faaet brev fra ham eller fra Karen næsten een maaned. Det er sørgelig, vi længes saa meget efter at høre fra dem bege. Jeg skal hilse fra dine gamle forældere og sødskende, de ere ogsaa meget sørgmodige over, at de ikke kand høre det menste fra din broder, men han maae jo være undskylt, han har rigtignok gaaet meget igennem i denne vinter. Tænk, hvilken sorg den stakkels Karen har at bære paa. Nu føler jeg selv, hvor hart det er, det er frygtelig for mig at tænke paa, dersom min kjære mand skulde komme mod fjenden, nu er den største sorg oprunden for mig, jeg nogen sinde har havt, men naar bare, at Herren vil give os taalmodighed til at bære vor kors. Det maa dog endelig være til vor gavn. Kand du ikke skrive til J. C., om vi dog ikke kunde faa noget at vide om ham. Idag er det strengt ved mig, jeg har ogsaa skreven een brev til Karen. Hvad vore sager angaar har vi alting i god stand. Sorg ikke for det her hjemme, vi skal nok passe paa, det bedste vi kand. Jeg glæder mig meget over, at du har Gud i tankerne, thi det er ham, vi skal stole paa, vi ved ikke, hvornaar vor tiid er forhaanden, den kommer somme tider, naar vi mindst tænker derpaa. Gamle Jens Olesen i Hodde er død, han døde igaar, han havde været noget syg i nogle dage, men de mente ikke, han skulde dø saa hastig, det heder jo ogsaa sin sidste time, [og der]med vel den, som altid er bered. Jeg skal hilse fra [alle bye]ns folk og gode venner, de ere alle raske. Kjære mand, lad os bede hjerteligen, at Gud vil tilgive os vor synd og af sin nåde lade os samles

med hverandre igjen lige saa raske, som da vi skiltes fra hverandre, men hvis det ikke er Guds villie, at du skal hjem til os igjen, som vi vil haabe, saa er det dog vort haab, at Herren vil tage os til naade og lade os samles hisset, hvor der er evig godt at være, naar vi [ær]ligen angrer vor synd. Derfor hold fast paa Vorherre, han er den eneste, som kand hjælpe. Naar bare vi kunde slaa vor tillid til ham, skulle det nok blive got med os. Dermed være du hilsede paa det kjerligste fra din hengivne kone og børn

Ane Raskesen.

Du vilde vide, om jeg selv skriver breve, det gør jeg rigtignok altsammen.

Farvel da! Farvel! ustadige verden, ustadige held! Jeg seer kun til himlen og sætter min haab til almagtens Herre, som hører mit raab til Jesum, min kjerlige frelser og ven. Glad iler jeg hen.

Synderborg paa Als, d. 21. februar 1864.

Elskelige kone og børn!

Jeg er Gudskelov ved god helbred og sundhed, og Gud give, det maatte blive ved, thi naar man er rask, kand man jo gaae meget igjennem, hvorfor jeg ogsaa meget beder vor himmelske Fader derom, og det veed jeg ogsaa, du gjør... baade tidlig og sildig, hvorfor vi saa vil haabe, ... at vi engang samles sunde igjen med hverandre, og leve med vore kjære børn, som han har skjænket os, og som ere saa raske og saa kloge, saa mener jeg ikke, vi skulde forglemme at takke ham, som styrer alt. Saaledes i prøvelsens dage kommer man til at tænke paa Gud, som man saa ofte glemmer i de gode dage. Vort land er haart prøvet i denne tiid, og vi see døden for os, og vort hjemstavn aabent for

fjenden, det er strengt at tænke paa, men saa snart Gud seer, at vi kan taale at faa det bedre, skal det ogsaa nok blive det. Lader os derfor med taalmodighed afvente fremtiden, vi veed jo, at det maae være til vor gavn.

Kjære kone! Jeg længtes nu saa meget at høre fra dig, og igaar havde jeg den glæde at faa brev fra dig, den var skreven d. 8. og har jo været længe paa veien, men jeg haaber derfor snart at faae en igjen. Det er for mig en stor glæde, den største glæde, jeg har, at faae et brev fra dig og høre, at du har det nogenlunde, thi godt ved jeg, at det ikke kand være. Jeg skulde faae spørring paa Jens Christian, det har jeg faaet, og derom har jeg skreven i de andre breve, jeg har skreven til dig her paa Als, som jeg nok mener, du har faaet. Nu er han ikke her, han er kommen til Frederits, og jeg kom ikke til at tale med ham, som jeg saa gjerne vilde, men jeg talde med Niels Raabek, som er hos ham, og fortaldte mig meget, de havde rigtig været med, men Gud havde dog bevaret dem. Alle eders bekjendtere ere raske, jeg har talt med dem eller hørt fra dem, undtagen Niels Aagaard, ham har jeg slet ikke hørt fra. —

Hvis I saae, hvorledes vi har det, vilde I meget forundre eder. Her er vi 400 mand indquarteret paa et sted, og ligger alle paa et stort hjald over kreaturerne hos en brændevinsbrænder i noget smuleret halm, saa kand I vide, hvilken mængde her er. Men jeg og Iver Tofterup, som er min sidemand, har gaaet ind i byen og fik dog en god seng, som er yderst sjældent, at ligge i, og som man ellers ikke maae, derfor giver vi 4 sk. tilmands hver nat, det er i en smal gade, som ikke er meget befærdet. Saaledes maae man gjøre omsæt, og gjøre alt for at bevare sit helbred, som er livets største gode.

Hvorlænge vi blive her, vide vi ikke, de taler stærk om, at vi skal til Frederits, vi faar intet at vide, om lige vi bliver udkommanderet, og saa vide vi dog ikke, hvor vi skal hen. Jeg har endnu ikke... været i noget fare, som du skriver, du er bange for, men vi veed ikke, hvor snart vi kommer det, vi kand blive blæst ud, hvad time det skal være, og tydskerne ere ikke langt fra os. Men... jeg beder dig, vær ikke alt for bedrøvet, og det er min mening, det hjælper dog ikke noget, men lader os rolig overgive os i Guds haand, er det hans vilie, som vi vil haabe, saa skal jeg nok komme hjem til dig igjen, saa skal tydskens kugler ikke kunne skade mig. Jeg veed nok med mig selv, det er grueligt at tænke paa, men vi veed jo, at vi haver en Fader i himmelen, som nok kan bevare os, hvis det er hans vilie, og uden hans vilie skeer intet. Derfor lader os være rolige. Det har dog aldrig forekommet mig andet, end at jeg nok skulde komme rask hjem igjen. Han, vor himmelske Fader har jo selv sagt: Bedder! Saa skulde I faae, det vil sige, naar vi kunde bede, som det sig bør.

Naar nu... du skriver igjen, lad mig saa vide, om tydskerne ere i Jylland, det siger de her, og hvorledes rygterne der er. Vi faar ingenting at vide, alt skal dølges for os, og her er ikke aviser saaledes som i Kjøbenhavn, og hvad I har hørt fra mine brødre, som er i samme stilling, og især hvorledes du og vore kjære smaa har det. I ere mig aldrig af tankerne, ihvad jeg foretager mig. Jeg synes dog, jeg er meget glad ved, at jeg har en retskaffen kone hjemme at bede for mig og de kjære smaa, Gud har skænket os, og vi vil haabe at sees sunde igjen....

N. B. Thomsen.

(Skriv) Til forstærkningsmand Niels Bertel Thomsen ved 5. infanteri regiment, 4. kompagnie, no. 11 paa

Als.¹⁴⁾ Jeg kunde see, at Jeppe Jessen havde skrevet udenpaa brevet, lad ham ogsaa skrive udenpaa de andre, da de bedre kand gaae, naar det rigtig er tydelig, da der er saa stor mængde. Kjære kone! lad mig nu see, du faar min lille kjære Thomas til en rask dreng, til jeg kommer hjem igjen. [Udvendig under adressen har Thomsen tilføjet: Hils mine forældre og sødsken- de og tak dem fra mig, som hjælper dig noget].

Synderborg paa Als, d. 23. februar 1864.

Kjære elskede kone og børn!

Jeg er Gudskelov ved god helbred og sundhed...

Den 21. modtog jeg atter med stor glæde brev fra dig..., som var megen smuk, hvorover jeg glæder mig meget, jeg kunde deraf see, at du og vore kjære børn vare raske, og at du ikke havde glemt mig, som jeg er vis paa, du aldrig gjør, jeg glæder mig saa meget derved, da du deri beder saa deilig for mig.

Vi lever nu i farens stund, og vor land er haardt hjemsøgt, igaar saa jeg her krigens rædsler, jeg var rigtignok ikke lige for fjenden, vor regiment var i baghold,¹⁵⁾ men vi stod med ladte geværer og skulde imod dem, men da vore kanoner rigtig begyndte, retirerede de, igaarnat laa vi ude i skandser og blok- huse,¹⁶⁾ det er koldt, inat er vi her i Synderborg. Men vi ved ikke, hvorlænge vi bliver her, et regement er altid paa forpost og et i baghold, det gaar skifte-

¹⁴⁾ NBT ankom til 5. reg. på Als den 15/2. Efter den fra 11/2 gældende turnus for Dybbølstillingens besættelse deltog regimentet efter NBT's ankomst kun som reserve i Sønderborg.

¹⁵⁾ Under forpostfægtningen ved Dybbøl den 22/2 stod 5. reg. efter fastsat turnus i reserve i Sønderborg, men blev ved 9-tiden beordret til at besætte løbegravene mellem skanserne.

¹⁶⁾ Midt på dagen beordredes 5. reg. som skansebesætning.

viis,¹⁷⁾ og her er jo endnu mange regementer, her faldt dog ikke saa mange af vores,¹⁸⁾ men det er rædsomt at see, de siger ogsaa, at der igaar var slag i eller ved Kolding,¹⁹⁾ men jeg ved ikke, om det er sandt, men det er det vel snarest. . . . Vær ikke alt for bekymret, det kand maaske gaae langt bedre, end vi tænker, og blive godt endnu. —

Jeg stod med mine tanker ved Gud og dig og vore kjære børn, og er det Guds villie, at vi skal frelses, som vi vil haabe, skal vi nok blive det, derfor lader os være frimodige og haabe paa Guds varetægt.

Alle eders bekjendtere ere raske, det var 18. og 20. regiment,²⁰⁾ som var i faren. Jeg har nu ikke leilighed til at skrive mere dennegang. . . . Jeg fik i gaar brev fra min broder Jens Christian, men nu haaber jeg ogsaa, I har faaet brev fra ham, da han nu vist er i Frederits. . . .

Niels Bertel Thomsen.

Hessel, den 26. februar 1864.

Kjære svoger!

Jeg har længe tænkt paa, at skrive til dig, og da først meddele dig den store glæde, de fleste af byens folk modtog igaar, og især din kone, som længtes meget efter at faa brev fra dig. Brevet har jo ogsaa været meget længe underveis, men Gud være lovet, at du har helbred og sundhed. Dine forældre modtog ogsaa

¹⁷⁾ Den 22/2 fastsattes en ny turnus for tjenesten i Dybbølstillingen.

¹⁸⁾ Tabet udgjorde dog ca. 400 mand.

¹⁹⁾ Det nærmeste »slag« i eller ved Kolding, der blev opgivet allerede 18/2, var fjendtlige patruljers virksomhed mod forposter ved Gudsø-Krybily Kro den 20 og 21/2.

²⁰⁾ Det må være 22. ikke 20. reg., der var »i faren«.

igaar brev fra din broder J. Christian, hvilket var lige-saa glædeligt, da han har været med i mangel haard dyst, siden han sidst skrev hjem, og har døiet saa meget ondt, saa man skulde tro, det ikke var til at udholde for et menneske; det maa være glædeligt for eder at tale med hverandre, saa langt borte fra eders kjære i hjemmet, dem, I saa inderlig elsker, og som vistnok sjelden er ude af eders tanker, man skulde næsten tro, at disse hjemvees tanker kunde svække eders mod til at udholde de møisommeligheder og farer, som denne stilling fører med sig; men jeg troer, at det modsatte er tilfældet med eder, da jeg seer, at I fortrøster eder til, at Herren vil være med eder, og som din kjære broder skriver, at Herren har frelst ham som en brand ud af ilden. Du er nu ogsaa inddeelt i krigernes rækker, seer jeg, og maaskee du allerede har været med mod fjenden, da der jo har været rygter om et slag ved Dyppel,²¹⁾ hvilket neppe vil udeblive, dersom ikke andre omstændigheder forhindrer det. I dette øieblik erfarede jeg, at kammerherren paa Nørholm havde været i Hodde kro og sagt til I. Iessen, at vor stilling saa noget bedre ud med hensyn til udlandet, det kan maaskee blive godt, før vi tænker derpaa. Lader os i fælles bøn til vor almægtige beskytter bede om nåde til at slutte os nærmere til ham, som ene kan redde Danmark og dets folk fra undergang. Ja, kjære ven, tab derfor ikke dit mod, men vær glad i Herren, han kan maaskee om kort tid føre dig uskadt hjem til dine kjære, som du jo længes efter, og da bliver glæden desto større. Jeg vil nu melde dig et ord om dit hjem, og da tror jeg, at det gaar godt nok efter omstændighederne, kreaturerne ser godt ud alle sam-

²¹⁾ Formentlig den før omtalte forpostfægtning den 22/2 (Bøfelkobbøl, Ragebøl og Dybbøl by). Se note 15.

men, og saa vidt jeg kan skønne, passer Peder godt paa, jeg ser til dem engang imellem og taler med ham om, hvordan han kan fodre, maaske der kan gaa lidt mere korn til, end hvis du havde været hjemme, men derpaa maa du ikke fortyde, da det ikke er godt, naar kreaturerne bliver for magre. Dine plage voxer godt, og [den] gamle Svot gaar ikke ret længe,²²⁾ da der er hvidt i patter[ne]; forresten kunde der jo blive meget mere at skrive, men da alting er i god stand, vil jeg lade det være til en anden [gang]. Jeg vil nu bede til den gode Fader i himmelen, at han vil bevare dig uskadt og opretholde dit mod, indtil du kommer hjem. Vi vil alle her i byen søge at hjælpe din kjære kone efter bedste evne og leilighed. Jeg har faaet mig en karl leiet, som kan være god nok, dersom jeg kan blive hjemme, hvilket jeg haaber. Nu til slutning beder jeg dig hilse J. Christian fra mig og min kone, men selv være du helset paa det kjerligste fra os alle sammen her hjemme, og vi beder for eder begge, at Herren vil ledsage og bevare eder igjennem alle farer, det ønskes af os allesammen. Levvel.

Chresten Pedersen.

Hessel, d. 28. februar 1864.

Kjære mand!

Din skrivelse af 21. dennes har jeg rigtig modtaget og deraf med fornøjelse seet, at du er ved god helsen og sundhed, hvilke er den største glæde, jeg har i denne sørgelige tiid, og jeg kand, Gud være takket ogsaa tilmelde dig den samme gode igjen, baade mig og børnene ere raske. Naar den gode Gud blaat vilde unde mig den glæde at spørge dette fra dig, til du

²²⁾ Dvs., den vil snart fole.

kommer hjem til os igjen, det er et ønske, som daglig er i mit indre alle tider, ihvor jeg end vandrer. Du vilde nok vide, hvordan rygterne vare herhjemme. Kammerherren paa Nørholm havde været i Hodde kro, han mente, at de vare bedere, han sagde, at franskmændene nok vilde til at rykke ind [i] Prøjsen, naar bare at det var sandt. Tydskerne ere i Kaaling [Kolding], og de siger, de har været 2½ miel nær Frederits, men de siger da, at de ikke har beleiret den inu, de ere ogsaa i Vein, men om de vil herud vide vi ikke, men vor himmelske Fader kand jo snart hjelpe, naar det er hans vielie, førend vi tænke derpaa, og vi skal jo bære vor kors med tolmoghed i haab om, at han ikke vil straffe os, som vi fortjene, thi med vore gode gjerninger fortjene vi sleet intet, det kand jo blive bedre, før vi svage og kortsynede mennesker tenker derpaa, vi maa jo ikke fortjene bedre endnu. Han har dog bevaret vore bekjente endnu alle sammen. Du skrev, at du ikke vidste noget om Niels Aagaard, han er taget til fange og er i Magdeburg, han har skrevet hjem 2 gange, men han skrev, at han havde det godt, folkene vare flinke. Vi har alting i god stand. Peder passer godt paa kreaturerne, gamle Svot vel nok ikke gaa saa meget længre, og vi kan snart have optærsket, og der er ingen ting i veien, naar bare du, min elskelige mand, kunde komme rask hjem til mig og mine smaa børn, jeg skrev en brev den 26., og Christen Pedersen lagde een uden om min, og i dag vil Hanne nok have een i min. Jeg kand lade dig vide, at Christofer er rask, han bliver ikke kaseret, han skriver, at de ikke kaserer nogen, inden de dør, saa kunde de ikke bruge dem. Christen Uhrmager er og i Stendrup efter den adresse til moder hendes sødster, jeg mener dog, om du ikke bedere kunde faa een seng der og noget varm, om du saa skulde betale det, og saa skulde

du hilse dem flittig fra dem i Grø, at de ere raske. Jeg skal op efter Berteline i eftermiddag, hun har været der i 8 dage, og hun maa ikke komme hjem for Marie, de siger, de gjør saa meget ud af hverandre. Thommas er en døgtig dreng. Der staar i aviserne, at høie nummere fra aaret 1859, altsaa Hans Jensen, skal indkaldes til 15. mars tillige med rekruterne. H. J. har degtet en sang og sat i aviserne,²³⁾ den er 10 vers, og begyndelse paa hver vers kand sige Danmark Hør! Det er en smuk sang, jeg kunde jo gjerne skrive en vers eller 2 deraf. 3. vers: Naar gode dage ikke os drage kand til Gud, saa er det Herrens skikke, han sender plager ud, at man dog skal bemærke, Gud lever vist endnu. Han er den evig sterke til glæde og til gru. 4. vers: Med overmod i sinde bag Dannevirkes vern de danske vilde vinde, men maatte flygte fjern. Det synden er som strider med staal og skarpe skud. Det er paa de tider, vi vender os til Gud. — Ja, det er rigtignok paa høje tid, vi vender os til Gud. Der er mangen hjerte, der bløder i denne tiid, min gjør det da, og jeg kand aldrig slaa det af tankerne for dig, min kjære uforglemmelige, hvor haart det er for mig somme tider, det kand jeg ikke beskrive, det er aldrig mig af tankerne, vi ved jo ikke, hvad enden vil blive endnu...

Ane Rasksen.

[Udateret, ikke stedfæstet].

Kjære uforglemmelige kone og børn.

Jeg tænker næsten altid med veemod paa eder, hvor sørgelig det for tiden seer ud for os og vore smaae raske og kloge børn saavel som andre ting, hvad vi have

²³⁾ Sangen findes i »Vesterjydske Avis« for den 14/2 dog under forfatternavnet Peder Chr. Nielsen, Fåborg sogn.

... Maatte [vi] samles med hverandre sunde og raske, hvor vilde vi da ikke glæde os og leve sammen med vore kjære børn med fornøielse; da vilde, hvad vi her ved taber i det timelige, mange gange være gavnet os i det aandelige...., du er nu ene i hjemmet med vore kjære børn! Nei. Uforglemmelige ægtemage, du er ikke ene, mine tanker ere aldtid, ihvor jeg er, og hvad jeg seer, hos dig. Da jeg var hjemme, ved du nok, jeg talte tidt om, jeg drømte, jeg var i krigstjeneste, men ingensinde i nogen nød, og nu siden har jeg tidt drømt, at jeg var hjemme hos eder igjen og var sund og rask....

Niels Bertel Thomsen.

Synderborg paa Als, d. 3. marts 1864.

Kjære kone og svoger samt øvrige familie!

Da jeg nu lige, mens jeg var færdig med brevet, modtog 2 breve fra eder, som vare lagde inden i hverandre og skreven den 26. februar. Dem modtog jeg rigtig med stor glæde, da jeg nu saa meget længtes efter at høre fra eder, og jeg deraf seer, at I alle ere ved god helbred og sundhed og har alting i god stand, hvilket fornøier mig meget at høre, da det er den eneste glæde, jeg har her. — I skriver, at I har længtes meget efter at høre fra mig, og jeg har skrevet meget jævnligt, jeg skrev 2 breve i Skoubye her paa Als, og har siden skreven 2, som jeg nu haaber, I alle har faaet, og hvorfor jeg nu haaber snart at faae een fra eder igjen. Jeg takker eder begge meget for eders smukke og trøsterige breve, som gjerne kand behøves i denne tiid.

Du skriver..., at tiden bliver kjedeligere for dig efterhaanden, som ikke glæder mig, men jeg beder dig! Trøst dig det bedste du kand, og haab paa Gud,...

og da er jeg vis paa, at vi ikke vil glemme denne tiid, det vil blive stor gavn for os alle vore dage, og vi vil leve sammen med vore dygtige børn med fornøielse. Gud give, det snart maatte skel! Og det mener jeg dog, da der nu [er] stærk taler om vaabenstilstand, og saa bliver det nok til fred, det har allerede kostet meget, og mangens liv og lemmer er gaaet tabt. Gud vær dem naadig og trøst deres efterladte, derom vilde vi bede af hjærtet.

Jeg er, Gudskelov, ved god helbred og sundhed og seer tilvisse lige saa godt ud, som da jeg var hjemme, hvorfor jeg maa takke vor himmelske Fader, thi vi lever i en daarlig stilling. Men jeg har dog, ... faaet en daarlig fod, hvorfor du ikke skal sørge, jeg har i nogen tiid havt frost i den ene fod, og nu i sidste uge, da vi vare ude mest baade nat og dag, tog det til. Det er oven paa foden, saa jeg ikke kand faae støvler paa, og jeg er nu frie for tjenesten, jeg er nu kvarter syg og er fri, og nu i overmorgen skal vor regement atter paa forpost,²⁴⁾ saa kommer jeg vist paa hospitalet. Doktoren sagde, at jeg maatte ikke begynde med at tage støvler paa. Men derfor skal du ikke sørge, da jeg ellers er frisk og sund og mangler ikke noget, og det skal jo kureres, men det kand jo gjerne vare en tiid, førend det bliver rigtig helt igjen, men saa er jeg dog frie for tjenesten i denne tiid, derfor maae du sna-

²⁴⁾ Efter den for perioden 23/2-16/3 fastsatte turnus havde 5. reg. forposttjeneste den 24/2, 27/2, 5/3 og 8/3 samt tjeneste i skanser og løbegrave den 25/2, 6/3 og 9/3. Den 23/2, 26/2, 7/3 og 10/3 var regimentet i reserve i Sønderborg. Derudover kantonerede regimentet på Als. Forposttjenesten var på denne tid overordentlig ubehagelig og risikabel, idet fjenden havde udmærket kendskab til forpoststillingerne p. gr. af talrige desertioner blandt det ikke loyale sydslesvigske mandskab (10. og særligt 12. reg.).

rere glæde dig derover end sørge derfor, da jeg ellers er fuldkommen rask. Og jeg staar godt ved kompagnikommandøren.²⁵⁾

Sidst jeg var paa vagt, havde vi 2 prøissiske fanger, det var en par udmærket smukke karle, havde en deilig uniform og var langt raskere end vi andre danske, de var meget glade ved os, fik spise og drikke, saa meget de vilde have, og vi var rigtig gode venner med dem. Er det ikke grueligt at tænke paa, at vi skal dræbe og lemlæste hverandre, som ikke har det mindste ondt med hinanden at skifte. — Hils nu Christen Pedersen og tak ham for hans udmærkede smukke brev. . . . Jeg mener dog, det skulde ikke vare ret længe, førend vi skulde komme hjem. Hvor vil vi da ikke glæde os.

Niels Bertel Thomsen.

Naar nu bare det kand gaae rigtig hjem, saa har du her at læse paa en heel dag, jeg skal snart skrive igjen.

Sundsmark paa Als, d. 11. marts 1864.

Kjære uforglemmelige familie!

Jeg er, gudskelov, ved god helbred og sundhed, og Gud give, det kunde blive ved, og jeg kunde spørge det samme fra eder igjen. Min fod er meget bedre, men det vil vare noget endnu, inden det bliver rigtig heelt, saa jeg nok endnu en tiid bliver fri for tjenesten, jeg har nu været her i denne uge, medens regementet har været paa forpost, og det har været en daarlig veier for dem i disse dage. Imorgen kommer vor regement af forpost ud paa landet igjen, og der haaber jeg nok er brev til mig, da jeg nu ingen har faaet siden den,

²⁵⁾ Premierløjtnant J. E. Jacobsen.

som du, ... havde lagt indeni Christen Pedersens, som var skreven d. 26. februar.

Vi er her i samme stue endnu, som jeg skrev i sidste brev, og er nu over 20 kvartersyge her, som ligger i lidt halm. Af vores kompagni er vi ikke andre her end mig og en underofficer, som er min gode ven, og vi har hverken faaet lønning eller forpleining i denne uge, saa at man, hvis man ikke selv havde noget i pun-gen, maatte sulte fordærvet, vi faar noget af de andre, og noget køber vi selv, men de maa jo op med sølv-sækken, naar vi kommer til regementet. Underoffice-ren har ogsaa en daarlig fod. Jeg har i dag skreven til Jens Christian, de har sagt her, at 11. regement var i Veile, som jeg glæder mig meget over, hvis det er sandt, da han saa kunde komme til at tale med hans kjære familie, som [det] nu er saa længe siden, han forlod og har siden gennemgaaet saa meget, saa man skulde troe, det var umuligt for mennesker at udholde.

Den almægtige Gud, som opholder alle ting, han opholder ogsaa os, og man kand vel sige mere end hjemme, hvorledes vilde det ellers gaae, da jeg ikke tror, nogen kunde udholde det hjemme, saaledes som de her har havt det, der har ligget i tjenesten hele vin-teren. At tjene kongen i fredstid er slet ikke at ligne ved dette, foruden livsfare det er forbunden med. Nu har jeg i 3 uger ikke været af klæderne og befinder mig endda saavel, som jeg nogensinde har gjort. Naar bare vi kand komme i nogenledes tætte huse og have frisk halm, som er sjælden, at ligge i, finder vi os me-get vel tilfredse, og dertil vilde man see skjævt hjem-me. Hils dem i Grø og faa at vide, hvad din moders søster og mand hedder, da jeg ikke husker det, og siig dem at hilse Gjødes og Christen Mortensens paa he-den fra Ole Aagaards svoger Poul Blaaholm, han er rask, er ved samme kompagnie som jeg, det er en ud-

mærket flink karl, og vi ere rigtig gode venner. Nu kand jeg ikke see længer, og jeg haaber nu i morgen at faa brev fra eder, som jeg længes efter.

Sundsmark paa Als d. 12. marts 1864. Idag er jeg kommet til kompagniet igjen og fik da mit ønske opfyldt, som jeg havde ventet, og snart mere, da jeg fik saa mange breve og sedler fra eder, og som alle ikke indeholder andet end godt, som jeg glæder mig saa meget over, og som er den eneste glæde, jeg har her. Iver Tofterup havde taget dem til mig, og der var een fra dig . . . , som var skreven 2 dage efter den anden, jeg har faaet fra dig, og jeg har svaret paa igjen 2 gange, der var jo ogsaa een fra Christen Pedersen, men jeg haaber nok, I nu har faaet dem begge fra mig, og i din brev var jo ogsaa een fra Hanne Pedersen, hvorfor du ikke maae forglemme at takke hende og hilse dem flittig fra mig og sige, jeg glæder mig meget over, de skriver til mig. Jeg fik jo ogsaa en fra min moder, som ligeledes var en smuk brev og trøster mig meget, og i denne var jo ogsaa en hilsen fra dig. Forglem heller ikke at takke min moder derfor og hils dem alle mine forældre og sødskende fra mig paa det venligste. Hils dem alle i byen venlig fra mig og siig, det glæder mig saa meget, naar de skriver til mig, jeg skriver rigtignok ikke til dem, men jeg skriver jo saa jævnlig til dig, som jeg veed, du seer, og der skriver jeg om alt, hvad jeg ved, saa jeg ikke synes at vide mere at skrive om. Alle bekjendtere her ere, saa vidt jeg veed, raske, og om Anton i Hulvig har jeg ikke hørt noget, men jeg veed ikke, hvad regiment han er ved, 2 af mine gode venner her ved regimentet ere ogsaa fangne, men dem kjendte I ikke.

Skriv nu saa snart som muligt, og lad mig vide, hvorledes det gaar med foderet, om det kan slaa til og om plagene, om gamle Svart har folet, og hvordan

den er, føllet. Nu i paasken skal de 3 køer kalve næst ved den, der staar ved tyren, og Silketraad om april, vi skulde og have toe af de smukkeste kalve, om ingen af kvierne ere løbne, om faarene ere stærke, og hvor mange lam I har, de skulde jo vedblive at have af det samme gode høe, om alle bierne ere levende, om I felder den lille galt, og alle kreaturerne staar sig vel. Hvor mange td. boghvede I fik, om det var frisk, om ikke musene har spist af tærskenhavren og passer paa at levne af det smaa rug at fodre med i foraaret. Lad mig ogsaa vide, om kreaturer og korn koster noget derhjemme, der er vist en simpel priis paa alt, hvad I skal sælge, nu maae de 18 rdl. være at faae hos veimanden. Men især lad mig vide, hvorledes du selv og børnene har det, som er mig det kjæreste af alt i verden. Og Gud give, at vi snart maatte see en bedre fremtid og mine ønsker og drømme snart maatte gaa i opfyldelse, at jeg kunde komme frisk og sund hjem til eder igjen...

N. B. Thomsen.

Hessel, d. 17. marts 1864.

Kjære elskede mand!

Din skrivelse af 7. dennes modtog jeg den 15., hvorfra jeg med fornøielse seer, at du er ved god helbred og sundhed, og hvorover jeg takker vor himmelske Fader, det samme kand jeg ogsaa tilmelde dig igjen, baade mig og børnene ere raske, undtagen lille Thomas er lidt forkjølet, men det skal med Guds hjælp nok gaae igjen. Du vilde nok vide, om Christoffer bliver ikke kasseret, men det bliver han nok ikke, derom har jeg skreven før, dersom du har faaet brevet. Han har været rask hele tiden, men nu venter vi stærk efter brev fra ham. Hvad Jens Christian kand jeg ikke tilmelde dig an-

det, end hvad jeg har skreven før, vi venter efter brev fra ham, nu har han jo været i slag igjen ved og i Veile. Det var nemlig 11. regiment, der var imod den overlegne fjendestørke, og den kompagni, hvor han er ved, har lidt meget, kand vi see i aviserne, men vi haaber dog, om Gud ikke har bevaret ham endnu. Idag glæder vi os meget ved røgterne, dersom det er sant, der var nogen, der hørte kanonnerne igaar, og de siger, at der er telgrafferet til Varde, at de havde faaet døgtig smøre og var redereret 5 miil synderpaae, bare at det var sant. De siger ogsaa, at der har været slag ved Aarhus, men vi veed ikke, om det er sant. De siger ogsaa, at der skal være kommen 23 tusinde svenskeer herover, men vi ved jo ikke, om det er sant eller ikke, men jeg har den tro til den kjære Gud i himmel[en], at han nok skal hjelpe os, naar han seer, at vi kand taale det. Han ved best, hvad der tjener til vor gavn, men han seer ikke allene efter det timlige, men efter det evige, som ogsaa er det vegtigste, men vi usle mennesker seer gjerne efter forgjengelige ting, som ikke har meget at betyde imod det evige. Kjære mand, lader os stole paa den kjære Herre og Frelser og bede ham, at han vil sende os en liden tiid, og at han vil give os forstand til at bruge den, medens det endnu er dag, endnu er Gud at naae, endnu er himlen aaben, men vi ved jo ikke, hvornaar vor livs lys bliver sluket sin sidste time. Engen ved vel den, som altid er bered... Du kand tro, at tiden er lang og kjedelig for mig, og det kand du ikke undres over, thi vi savner dig herhjemme til mange ting, men der er noget dybere, nemlig den fare, hvori du gaar, det er det, som smerter mig haart. O, at vi ret snart kunde see enden paa det, og saa den kunde blive god for os, og det vil vi haabe... Jeg kand lade dig vide, at gamle Svot har folet, det er en pæn brun stjernet og snepet haars-

føl,²⁶⁾ og plagene trives godt, og alting er i god stand. Vi maae ikke forglemme at takke Gud for det gode. Sist jeg skrev, lod jeg dig vide, at Christen Pedersen var indkaldt. Han er reist til Aarhus, jeg skulde hilse dig fra ham, jeg lenges efter ham. Han var saa tjenstvillig og flink imod mig. Din moder skriver nok en brev til dig idag. Der har ogsaa vær[et] nogen af de ubudne gjester [dero]vre i Varde, 24 mand og en løitenan, de vilde have, vi skulde [...] det var meg hver dag, de har taget byfogden med d[em og v]æret meget næsvis, i gjestgivergaarden vilde de have bovsteeg²⁷⁾ og ½ flaske viin pr. mand, som de ikke betalde, de vilde tømme kasserne, men forskam var der ikke noget i dem af betydning. Nyhed har jeg ikke meget at tilmelde dig, derfor vil jeg avbryde denne gang... Jeg skal hilse dig fra byens folk og fra Peder i Ølger, han fik 2 af dine breve med hjem. Peder Helt har ogsaa været her for at hørre fra eder...

Ane Raskesen.

Sundsmark paa Als, d. 20. marts 1864.

Da der tales og skrives saa meget om tilstanden i vor armee, som næsten alt sammen lyder meget godt og roses af den orden, som finder sted med alt, hvor godt der bliver sørget for kvarterer, for forpleining til os, og hvor godt der sørges for syge og især af den kamplyst og mod, som soldatterne have, saa vil jeg nu

²⁶⁾ Hunføl med hvid snip på mulen.

²⁷⁾ Ifølge »Vesterjydsk Avis« for den 14/3 fik de bøfsteeg. Meddelelsen i avisen om denne hændelse slutter iøvrigt således: »Det gjorde et smerteligt indtryk at se en stor del af byens indvaanere stimle sammen i store klynger udenfor gjæstgivergaarden for at se de ubudne gjæster. I forrige krig rullede man gardinerne ned og tillukkede dørene, igaar vare gaderne fyldte med mennesker, som om kongen var kommen.«

skrive nogle linier derom, da jeg nu har været her ved armeen paa Als, siden Dannevirkestillingen blev forladt. Her har hele tiden hersket stor mismod og misfornøielse i armeen paa grund af, at enhver fornuftig soldat ikke kand indse andet, end vor stilling er forkeert, og det hele gaar ud paa at faae folk og land spolt, hvor mange milioner ere ikke allerede tabte foruden menesker, som har mistet liv og lemmer og maa vende hjem som krøblinger. Hvor stor sorg har det ikke allerede voldet i landen, da mangan familiefader, som har draget bort og har forladt kone og børn, ikke mere vender tilbage, og mange kommer som stakler og krøblinger, hvor bedrøveligt er det ikke for vedkommende. At der sørges godt for syge er vist langt fra tilfældet, jeg har talet mange, som har været syge, men de har ikke fortaldt noget godt, og med ald den mængde, som skjænkes til syge og lazaretterne, trænger vist haardt til bedre opsigt og orden, da det nok er langt fra, at det naar de rette vedkommende, og de gode givere ikke faae den glæde deraf de kunde, og mange gaver bliver af den grund borte, naar de ikke bliver rigtig anvente.

Og at der ikke sørges for, at præster er tilstede ved en armee i en saadan tiid er høist beklageligt, især da vor første minister er biskop, at der ikke tales et gudeligt ord hverken til syge eller sunde, er her nogen præster, saa ere vi da i det mindste uvidende derom, da jeg aldrig har hørt nogen tale derom. Og af den mod, som soldatterne have, har jeg ikke hørt noget, da alle ere nedbøiede og mismodige, vi faae jo den ene nederlag efter den anden, og ingen kand indsee andet, end at der er noget galt ved det, naar vore kanoner kunde gjøre største skade paa fjenden, skal de holde stille, som der forundres saa meget over, og ikke bliver forklaret os, og vor flaade, som der har gaet saa stor pral

af, mærker vi slet ikke noget til, skulde den ikke bruges i denne tiid, hvortil skal vi saa have den.

At vi nu her ligger og bliver ødelagde, og tyskerne raader over hjem og spolerer, hvad vi der have, er noget, som vist nedbøier de fleste, jeg har taldt med mange af alle vaabenarter, men de har alle udtalt sig med beklagelse.

Det glæder mig dog, at der er nogen, som tænker paa os, jeg har læst i Dagbladet for den 14. no. 64, hvori jeg ser, at der har været ført tale om det i folketinget,²⁸⁾ og at folketingsmand hr. A. Hage har udtalt sig om flere ting, som kanske godt stemmer med, hvad jeg har hørt, og som han siger burde at oplyses, og af den slags er der mange, men som vel kommer frem efterhaanden. Og at ligeledes folketingsmand hr. S. Kjær, som selv har været soldat og ved, hvad det betyder, har sagt til de andre herrer, at de selv skulde prøve, hvad det betyder at være soldat i en saadan tiid, saa skulde de nok have sørget for, at det var blevet anderledes, mente han vel, da skulde de ikke tale i saa høje toner, som de nu gjør. Vi har nok almindelig værnepligt, men hvor mange af saadanne kommer med, de bliver vist for det meste kasserede eller bliver trænguske, og ellers er det ikke noget for dem at regne at stille for sig,²⁹⁾ da de jo kand faae flere tusinde om aaret i deres embeder. Oberst Tcherning har vist en-

²⁸⁾ Under forhandling i folketinget den 12/3 om krigsskatten kom armeens forplejning og omsorgen for soldaterne til lidenskabelig debat.

²⁹⁾ Det var nok den almindelige opfattelse, at især akademikerne og da særligt de københavnske udnyttede den utiltalende ret til at lade andre stille for sig. Retfærdigvis skal det dog nævnes, at der også i f. eks. »Vesterjydsk Avis« fandtes annoncer med såvel tilbud fra som efterspørgsel efter folk, der ville lade sig stille. Også rene kommissionsforretninger annonceredes.

gang udtalt sig for, hvorledes saadanne næsten altid kunde blive frie. Det er saaledes den simple stand, som maae lide og stride, og hvad strider vi for, det er vist mest for, at de store embedsmænd kand blive i deres store embeder og oppebære de store lønninger end for os selv. De tager nok først deres huse, og hvad følgerne heraf bliver, kommer nok til at gaa ud paa os selv. Det er den simple stand, som maae lide baade først og sidst. Men saa skulde man synes, at da de have fortrinet, maatte de sørge for os efter bedste evne, og hvad som er mistænkelig burde oplyses, det gav den bedste mod i armeen. Her kunde skrives langt mere, men tiden tillader det ikke for mig denne gang. Hvad her er skreven skal vedstaaes af alle mine kammeratter og mig, og det er vor ønske, at det snarest mueligt maatte bekendtgjøres.

Forstærkningsmand Niels Bertel Thomsen af Hessel ved 5. infanterie-regiment, 4. kompagnie, no. 11 ved armeen paa Als.

Ulkebøl paa Als, d. 22. marts 1864.³⁰⁾

Kjære elskede uforglemmelige kone og børn.

— — —

Det er mit ønske, at I snarest mueligt vilde sørge for at faae denne brev i aviserne, at det kunde blive offentliggjort,³¹⁾ om I ikke kunde faae Jeppe Jessen eller een

³⁰⁾ Foruden denne datering slutter brevet med en forkert datering. Skærtorsdag 1864 faldt den 24/3. Brevet synes såvel efter sin fremtræden som efter indhold skrevet ad 3 gange.

³¹⁾ NBT's ønske om offentliggørelse i aviserne må ses på baggrund af en udtalelse af C. B. Rimestad under den i note 28 anførte debat. Til spørgsmålet om det rimelige i at drøfte soldaternes talrige klager i folketinget udtalte Rimestad bl. a.: »... Det laae netop for her at tage det under alvorlig overvejelse, og det

til at sørge derfor. Jeppe Jessen mener jeg kunde best, det skulde have været gjort for lang tiid siden. Men vi har jo ment, om det ikke skulde faa ende, og skulde der skee forandring i det samme, som var høist ønskelig, kand I jo lade det være ved dette, det er, det skulde maaske rettes noget først, da her er stor urolighed og ingen god adkomst til at skrive, som jeg nok mener Jeppe Jessen kunde, og jeg tænker nok, I kand faae det i aviserne uden betaling, da jeg nok mener saadant skeer frit, ellers vilde det jo koste meget, som ikke er vor leilighed. Det er i disse dage en meget deilig veir, og man vilde have meget travlt, hvis man var hjemme, som nu ikke er tilfældet, men der tales nu stærk om, at det hele er i en vending i disse dage, saa vi vil haabe, om det ikke snart skulde faa ende. Der har i de sidste dage ikke været nogen fægtning med geværer, men kanonerne vedblive at tordene, som jo dog ikke har gjort nogen skade de sidste dage.

Der tales ogsaa meget om, at der i de sidste dage har været slag ved Frederits, men jeg ved ikke, om det er sant. Kongen kom iaftes til Synderborg, men jeg har ikke hørt, hvad han vil her. Idag skal vor regiment atter paa forpost,³²⁾ og jeg bliver som før tilbage som kvartersyg, da stedet ikke endnu er heldt, og skal nu igjen flytte til en anden bye, som hedder Vollerup, vi bliver ikke længe paa stedet. Vi har en meget flink læge, ellers er det ikke nemt at blive kvartersyg, men

var ikke urimeligt, at det kom frem i bladene. Erfaringer fra krigene i Italien og Krim havde viist, at efterretningerne og klagerne i bladene havde virket meget gavnlige . . .

³²⁾ Efter den for perioden 17/3-1/4 gældende turnus (aften til aften) var 5. reg. i barakkerne 17-18, 19-20, 24-25, 26-27 og 28-29/3, i stillingen 18-19, 23-24, 25-26 og 27-28/3 samt i kantonement 20-23/3 og 29/3-1/4. Denne del af brevet synes således skrevet den 23/3.

nu bliver der saa mange, saa han vil blive mere vanskelig. Vi maae rigtignok i sandhed takke Gud, vor Fader i himmelen, som har skaanet mig, og ansee det som en lykke og gudsbeskjærmelse, og lader os haabe paa Gud, at han vil være os naadig og høre vor fælleds bøn, at den thid snart maatte komme, at jeg igjen maatte vende frisk og sund hjem til eder igjen, tilligemed mine kammeratter, dem, som der endnu ere tilbage. Hvilken sorg er der ikke i vor lille Danmark i denne thid, mange ere jo tabte, men vi, som ere tilbage, vil jo bede for dem, at Gud vil være dem naadig for Jesu skyld, og at han vil trøste og styrke de saarede og alle de sørgende i hjemmet, hvis hjerter ere dybt nedbøjede i denne thid, og give dem kraft og styrke at bære de haarde tilskikkelser.

Jeg har nu taldt med alle eders bekendtere af forstærkningen. De ere raske, undtagen dem som jeg skrev i sidste brev, der ere faldne og saarede. Christen Sørensen Qvong er ogsaa saaret, og en gaardmand fra Grindsted sogn, som boede i Naalund, er falden, han fulgte med os til Kjøbenhavn og var en meget flink mand. Min kjære ven Iver Tofterup er vist død,³³⁾ jeg har ikke kunnet faaet bestemt oplysning om ham, det var for mig en stor sorg, og jeg ønsker, om dem i Grøe ikke kunde gaa derop og sige det til hans kjære kone og familie, at han er savnet, men at han er død, maae I ikke tale om, da jeg ikke veed det bestemt. Han er i vores hænder, jeg har taldt med dem, som bar ham til Sønderborg, men siden har jeg ikke hørt fra ham. Han gav mig hans uhr³⁴⁾ aftenen før, som jeg

³³⁾ Iver Iversen kaldet Tofterup meldtes i »Dagbladet« for 22/3 indbragt hårdt såret til lazaret i Sønderborg den 17/3. Afgik ved døden på lazaret i København den 2/7 1864.

³⁴⁾ Se note 54.

skrev om i de andre breve, da han flere gange har taldt om, han frygtede, der vilde hændes ham noget. Jeg har endnu ikke faaet brev fra eder siden den, som var skreven d. 9. marts, og den har jeg svaret paa 2 gange før dette brev. Mine brødre har jeg ikke hørt fra, som jeg længes meget efter, jeg skrev til Jens Christian, da deres regiment var i Veile, saa jeg ikke har faaet svar paa. Skriver derfor snarest muligt, hvad I har hørt fra dem, da jeg længes meget derefter, rygterne ere ikke gode fra Jylland. Hils mine forældre og sødskenne fra mig og siig, at naar de skriver til dem, de da hilser dem fra mig og lader dem bede dem, at de skriver til mig, det vilde være mig glædelig. Christoffer har jeg ikke hørt, hvor han er blevet af. Siig ogsaa til Hanne, at hun hilser Christen Pedersen fra mig og lader mig vide, hvorledes han har det. Idag er det skjærtorsdag, det er for os en sørgelig paaske iaar. Gud give, at den tilstand, hvori vi nu lever, snart maatte faae ende, det er manges ønske i denne stund, og vi vil haabe, om Herren ikke snart skulde forbarne sig over os og gjøre en ende derpaa.

Hils alle gode venner og bekendtere, mine forældre og sødskenne og dine fra mig, at jeg endnu er ved god helbred. Og lad mig vide, hvorledes tydskerne huserer i Jylland, det gaar vist sørgelig til, efter som vi hører, men i vores egn er de vel da ikke, og det var ikke godt, de skulde komme der, deres tyrani faar vist snart ende.

N. B. Thomsen.

Vollerup paa Als d. 22. marts 1864, som er skjærtorsdag.³⁵⁾

³⁵⁾ Sidste del af brevet er tydeligvis skrevet den 24/3. Brevet er feltpoststemplet 25/3. Se note 30 og 32.

Frøslev paa Mors, d. 20. marts 1864.

Kjære elskelige broder!

Din skrivelse modtog jeg i forgaars, og det glæder mig meget, at du er ved helsen og sundhed, jeg takker Herren, at han har sparet dit liv, jeg kan ogsaa tilmelde dig, kjære broder, at jeg er ved god hilsen og sundhed efter de mange farer, hvori jeg har været. Herren skal alene have tak derfor, thi han har frelst mig igjenem kugleregn, hvori jeg har været. Du har vel nok hørt, kjære broder, om den tuur, vi havde ved Veile med østerrigerne, som varede 5 timer. Offiserne sagde, dem, som havde været med i den sidste krig, at det aldrig var nogensinde saa haard i den sidste krig som den dag ved Veile, det var en Guds beskjermelse, at der ikke faldt flere af os. 11. regement var den, som ene var i ilden, der vare saa mange tyskere, at de opfyldte hele byen, men inda holdte vi vores stilling i 4 timer, saa maatte vi retterere, da det var aften, den retterade, vi havde fra Veile, var inda værre som den fra Dannevirke. Her paa Mors har vi det for tiden meget godt, men vi var jo ogsaa trængende til hvile. Den 8. marts stod slaget ved Veile, og siden har jeg ikke hørt hjemmefra, thi brevene kand jo vistnok ikke gaa for tyskerne. I Veile var vi 15 dage, der havde jeg det ret godt, allige[vel kun]de jeg ikke faa permission [. Min] kjære kone var dog saaledes, [at hun] kom ud til mig tillige [med vor lille] datter og Karens forældre. [Hendes] gamle kjære broder Niels [.....]ng var ogsaa i Veile hos mig, det var en hjertelig glæde for mig, at jeg talde med min familie, jeg kan hilse dig fra din svoger Christen Pedersen, han er indkaldt, jeg talde med ham i Skive. Han var meget bevæget ved at se mig. Kjære broder, kan du ikke give mig nogen oplysning om, hvor Christoffer er? Til slutning ønsker

jeg..., at Herren vil bevare os og vore, at vi snart maatte see vore beste venner. Du være hilset fra mig din hengivne broder

Jens Chr. Thomsen.

Jeg ønsker nu snart at faa et brev fra dig igjen, kan jeg ikke skrive til min kone, vil det blive meget sørgelig for [os]. Herre hjælp os, at den jammer dog snart kunde faa ende.

Hessel, d. 24. marts 1864.

Kjære uforglemlige mand!

Idag vel jeg atter tage til pennen for at lade dig vide, hvorledes jeg lever. Jeg takker dig hjertelig for dine kjærkomne skrivelser, da jeg deraf saa, at du havde din gode helbred og sundhed, hvilken er den største glæde, jeg har i denne tiid. Jeg modtog nu 3 breve snart ad een gan[g], den sidste d. 16. marts og 12. marts, den 3. d. 17. februar [marts], der var en vise i. Der skrev du, hvad jeg syntes om din potræt, om jeg kunde kjende dig, det kand jeg rigtignok tilvisse, den hænger mitimellem sengene, og du sider og seer paa, naar jeg vuger lille Thomas, jeg er megen glad ved den, men det har saa lidt at betyde imod som dig selv... Det er en haar byrde, Herren har lagt paa os, men nu haaber jeg, at hans hjelpetime snart er forhaanden, efter som han er almegtig og god. Nu er det rigtig nok en sver tid, nu skal vi holde 4 vogne daglig i Kaalling [Kolding], som kand blive en 11 à 12 mark daglig til os, og vi skal levere havre, halm og hø og en fed stud hver 3. dag, men den har Tisterup sogn ogsaa part i, men det kand blive 4 mark pr. td. hartkorn hver gang, der skal vi leie en at trække med den

og en at kjøre med foderet hver 3. dag, saa du nok kand forstaa, at det er en svær tiid, som ikke konde holdes ud ret længe, men naar bare at du kunde komme rask hjem igjen, skal det jo nok gaa, det er mit ønske baade tidlig og sildig. Tydskerne har været i Grensted og i Aarhus og hele østkysten, men nu siger de, at der har været slag i flere dage ved Frederits, og at de ere truket sammen der omkring. Nu har jeg seet i aviserne, at 5. regement har været i slag d. 17. marts,³⁶⁾ og de siger, der har været slag flere gange ved Dybel, saa jeg kand frygte for, at du har været med, det er tungt for mig at tenke paa, men maaske at Herren vilde være os saa naadig og sende dig rask hjem til mig og mine smaa uforsørgede børn igjen, da konde vi ikke forglemme at takke den algode Gud, saalænge vi lever. Den eneste glæde, vi har herhjemme, er, at det er saadan en udmærket præst,³⁷⁾ vi har faaet, jeg hørte ham sidste søndag, jeg har aldrig hørt saadan en præst. Naar bare at du kunde komme rask hjem, vilde vi ikke forglemme at høre ham og glæde os derover, da det har meget at betyde med sin sjæl[s] salighed. Jeg kand lade dig vide, at Hanne har føt en søn d. 18. dennes og er nogenlunde rask. Kristen Pedersen reiste d. 12. til Aarhus og med det samme til Tyland, vi har ikke faaet brev fra ham, saa at den stakels mand slet ikke kand faa at vide, hvordan det staar til i hjemmet, som jeg ved, han længes efter. Jeg længes ogsaa efter ham, han var saa tjenstvillig imod

³⁶⁾ Den 17/3 iværksattes rekognosceringsfægtninger, formentlig alene for at imødegå den evindelige utilfredshed med uvirk-somheden. Fægtningerne kostede 5. reg. 129 mand. Samlede tab 677 mand. Fjenden mistede 138 mand.

³⁷⁾ Salmedigteren J. N. L. Schjørring, f. 16/9 1825, kaldet til Hodde-Tistrup 29/1 1864, hvor han var til 1878, da han forflyt-tedes til Ørslev-Bjerge. Død 14/3 1900.

mig, og saa snart jeg fik brev fra dig, skulde han snart komme om at høre til dig. Vi lenges meget efter brev fra J. C. og C. Stoffer. Vi har ikke faaet brev fra dem i lang tiid. Naar bare at tyskerne ikke skulde komme til Varde, kand jeg faa brev fra dig. Du vilde vide, om foderet vil slaae til, det mener jeg nok. Plagene trives godt, jeg har jo skrevet, at Svot har folet, og hvordan folet er. Jeppe Jessen roser den og plagene ligesaa. Jeg tenker paa, naar jeg seer dem, at du vilde glæde dig derover, naar du bare kunde komme rask hjem med det første. Rødskimmel er løben, men engen af qvierne. [Føllet er] sterk, vi har 5 lam, men di giver saa lidt til dem, der er, [saa] jeg giver [dem] mælk, ellers havde de været død. Bierne har vi ikke [seet] til inu, men nu idag vel Tranberg see til dem. Vi har [faaet] fedet den lille galt, da nu flesket er kommen i priis igjen. Vi fik henved 7 td. boghvede, men naar jeg skriver igjen, skal jeg skrive, hvor meget vi har af hver slags, jeg troer ikke, vi kand selge uden lidt byg, de har [faaet] en td. rug i Grø. Det er det eneste, jeg har solgt, og derfor har [jeg] ikke faaet pengene. Der er ikke bleven tersket uden 2 td. rug af det deroppe i kvongulvet, og det andet bliver opfodret, der gaar mere korn til, som da du var herhjemme, det vel ham Peder have. Kreaturerne seer godt ud, vi har ingen solgt af dem, jeg venter at [du] snart skulde komme hjem, saa konde du selv hanle med, hvad du vilde, som er det bedste. Kreaturer koster ikke meget, og korn har ogsaa været i en simpel priis, men nu stiger det paa grund af den mængde ty[d]skere, de 18 rd. ved veimanden kand jeg ikke faae inden i april, hvis jeg saa kand faae dem...

Ane Rasksen.

Lille Thomas er nu bedre, og vi andre ere ogsaa raske.

Hessel, d. 27. marts 1864.

Kjære elskede mand!

Din brev af 19. dennes modtog jeg igaar med usigelig stor glæde, da jeg deraf seer, at du er rask, og at du ikke havde været i slag paa grund af den daarlige fod, som jeg synes har været din lykke. Ja, kjære Niels Bertel, vi maa tilstaa, at du og mig har den almægtige været god, naar bare det kunde blive ved, hvor maatte vi da ikke lovprise vor Herre og Frelser, hvorfra alle gode gaver kommer. Jeg sider nu her, ... og skriver til dig i denne morgenstund, som er paaske-dag, som er en helligdag, da vor Frelser opstod fra de døde — det er jo ogsaa en dyrebar ting, jeg foretager mig at skrive til min kjære ægtemage, hvor maa jeg ikke dvæle derved, idet taarerne væder min kind. Nu er det snart 6 aar siden, at du drog ind til mig, nu maa jeg savne dig, jeg sider nu ene i verden med mine smaae børn overlatt til vor Herre, enten det skal blive korsets vei eller glædens.

Glæde kunde det blive for mig, dersom vor Herre vilde unde mig den at see dig rask igjen herhjemme ved mig og mine smaa, men derfor kand modgan[g] gjerne oprinde for os, thi det heder jo, »gjennem ørkenen skal vi gaa, saa er Kanaen at faa —.« Men naar vi kand finde den rette trøst hos hverandre, som en par rette ægtefolk bør, og det haaber jeg, saa kand man gaae meget igjennem, og vor Herre vel unde os helbred og sundhed, saa skal det jo nok gaae, vi er altid tilbøjelig til at forestille os det saa haart. ... Jeg kand see, at din sidemand Sven Tofterup³⁸⁾ er bleven saaret, og det gjør mig hjertelig ondt, da det var saadan en rar menneske og din gode ven, det vel smerte

³⁸⁾ Skal være Iver Tofterup. Se note 33.

hans kone dybt, jeg ved, at hun er harmstilt,³⁹⁾ maa-
ske at hun ikke kand gaa dend svære sorg igjennem,
jeg haaber, at dersom du kand komme til ham, at du
trøster ham det beste, du kand. Det er haart, hvem
det træffer paa. Jeg skal hilse dig mange gange fra
Jeppe Jessen og takke dig, at du havde været saa for-
nuftig at skrive, at de andre bekjendere var raske, de
længtes saa meget efter at høre fra Niels Kolle, hils
ham fra mig. Jeg skal hilse dig fra Christian i Dons-
lund, han har været her nede at see til Hanne, hun er
rask, men har [ventet] et brev fra hendes mand end-
nu, som hun længtes [saa meget] efter. Jeg skal hilse
dig fra Peder her. Han har været her nede at høre
vores ny præst. Du skulde hilse hans sødster og mand
fra ham og ligeledes fra dem i Grø, og du skal ogsaa
selv være hilset fra dem. Vi har ikke hørt fra J. C. end-
nu siden slaget ved Veile, men C. Stoffer har skrevet,
jeg skal faa hans adresse til dig. Han er rask. Hils ham
fra mig, naar du skriver til ham. Du skriver, at du in-
gen breve har faaet i marts, det kand jeg ikke forstaa,
da det er den 4., jeg skriver til dig i denne maaned,
men jeg haaber, at du nu har faa[et] nogen af dem.
Nu er lille Thomas rask igjen, og vi andre ere ligesaa.
Naar bare vi kand have tolmodighed, saa mener jeg,
det bliver bedre, førend vi tænker. . . .

Ane Raskesen.

Hessel, d. 4. april 1864.

Kjære uforglemlige mand!

Jeg har nu atter modtaget breve fra dig, hvoraf jeg
med fornøielse seer, at du er rask, og at du endnu ikke
har været i nogen fare, hvorover jeg glæder mig saa

³⁹⁾ Bedrøvet, således at bedrøvelsen er forenet med sorg og
savn.

meget... Dine breve var skreven d. 20. og 22. marts, og nu idag venter jeg brev fra dig igjen. Jeg kand, Gud være takket, lade dig vide, at jeg er ved god hilsen og sundhed og børne[ne] ligesaa og har alting i god stand, de 3 køer næst ved tyren har kælvet, Donnerhat fik som før een rød kvie kalv, og den lader vi leve, de to andre fik hver en stor rød tyr, som jeg synes ikke [det kan] hjelpe, vi lader leve, men jeg tænker, at Silketraad faar en qvie, ellers kand vi vist faae den bytet en sted. Gamlesvot var til hest⁴⁰⁾ paa 9. dagen, og da tog hun, men nu 9. dagen igjen vilde hun ikke, hun seer lige saa godt ud som før; der var 2 af bisterne gaaet ud, Tranberg sagde var opdraget i efteraaret, da der var noget honning i dem. Vi har nu 9 lam, 3 sorte, 6 hvide, og vi har alting i god stand og mangler ikke noget, naar bare at du kunde komme rask hjem med det første, ellers seer [det] galt ud for os. Jeg kand lade dig vide, at tyskerne har været i Starup, de lette efter 11. regement og 1. Der har været en afdeling af 11. rgmt. i Varde,⁴¹⁾ der var Niels Raabek, de fik mange slags ting, der havde været stor stads. Damerne havde overragt dem tobak og segarer paa torvet. Sangforeningen var med til Hjerting, de skulde over til Før. Vi skal levere til tysker[ne]; idag er J. Jessen og Niels Møller⁴²⁾ i Kaalling, de vilde

⁴⁰⁾ Dvs., hos hingsten.

⁴¹⁾ 4. division (på Mors) var allerede 7/3 beordret til at afgive en styrke på 1 officer og 100 mand. Da det trods gentagne forsøg ikke lykkedes at få styrken frem, sendte kaptajnløjtnant O. C. Hammer, der forestod Vesterhavsoernes forsvar, den 24/3 en løjtnant til Nykøbing M. for at hente styrken. Denne ankom over Varde til Hjerting den 31/3 formiddag.

⁴²⁾ Niels Møller, Letbæk, f. 1829, foregangsmand, plantningsmand, medlem af amtsråd og rigsdag, nød egnens næsten ubegrænsede tillid.

see, om de ikke kunde faae 2 af vore eit vogne⁴³⁾ tilbage, det bliver 20 rd. hver dag til sognet, igaar levere-
rede jeg 4 skp. havre og 3 L[Ⓕ] hø, som skal leveres hver
3. dag, vi kand ikke holde det ud ret lenge. Vor ford
[foder] skal nok slaa til, men høet vel slaa knap til,
men det kommer vi nok ud af, naar bare at Herren
vel være saa naadig og sende dig rask hjem igjen....
Jeg lenges nu saa meget efter at tale med dig. O, at
den tiid snart maatte oprinde for os, da kunde vi ikke
forglemme at lovprise Herren, saa lenge vi lever. Vi
har ikke hørt fra J. Christian endnu. Christen Peder-
sen har nu skreven hjem, er rask og er i Morsø, han
skrev, han havde skreven til dig. Hanne er rask, jeg
skal hilse dig fra hende og ligeledes fra dine forældre
og sødskende og dem i Grø og de andere byens folk.
Mette var her inde, nu mens jeg skriver, hun sagde,
jeg skulde hilse dig flitig fra hende, hun ønskede, at
du snart skulde komme hjem og komme at besøge
dem, og bar[e] at vor ønske kunde blive opfyldt, at vi
kunde faa fred igjen, det er min bøn, og det er vist
alles bøn, det er en sørgelig tiid for alle, men hvem
som savner sine kjære, det er noget, som jeg ikke kand
beskrive. Men det kand jo blive godt, førend vi ten-
ker derpaa, det maa jo dog være til vor gavn. Vi ved,
at vi har en naadig Fader i himlen, som ei vel straffe
os, som vi fortjener, men at han vel see i naade ned
til den lille danske folk og give os kraft og styrke til
at bære vor kors med tolmodighed. Men der er mange,
som har faaet en dyb hjertesorg. Du skrev, at Iver
Tovte[rup] er vist død, men de siger, at han har skre-
ven hjem, [han] var ikke dødelig saaret, og at han

⁴³⁾ Ægtvogne er køretøjer afgivet til kørsel for myndigheder-
ne, her for tyskerne.

skulde være i Kjøben[havn].⁴⁴⁾ Hans Christian Lausen Aaling har Jes i Holvig talt med, han var haart saaret i begge laard og brestent, men han mente, at han nok skulde leve. Han ligger i een by ved Flensborg. De siger, at østerrigerne og prøiserne [ikke] kand forliges, de siger, at de har slaasset imod hverandre, at der var falden 600 mand, men om det er sandt, det ved jeg ikke. Din brev har vi ikke faaet i aviserne, jeg var bange for, at kammerherren skulde blive vred, men saa gik din moder ned til Niels Møller, men han sagde, at han var vest paa, at det var sant, hvad du havde skreven, men han syntes, at vi maatte helst lade det være, thi han var bange for, at det snarere blev være end bedere, og han mente, at krigen snart skulde faa ende, d. 12. april skal der være een konferrense i London for Danmark og Prøisen og Østerig og Engeland,⁴⁵⁾ og saa mente han, at det fik ende, og bare det kunde, da maatte vi være glade.

Ane Raskesen.

Hessel, d. 6. april 1864.

Kjære dyrebare mand!

Da jeg nu atter modtog 2 breve, som var skreven den 30. og 31. marts, og da jeg der med fornøielse seer, at du er ved god helbred og sundhed, hvilken er den største glæde jeg kand spørge i denne tiid, saa kand jeg ikke undlade at skrive nogle linier, da jeg imorgen kand faa dem frit til Varde med dine forældre. Jeg glædede mig meget igaar ved din brev, da jeg deraf saa, at du havde faaet brev fra Christen Pedersen, og

⁴⁴⁾ Se note 33.

⁴⁵⁾ Londonkonferencen var fastsat til at begynde den 20/4, men åbningsmødet holdtes først den 25/4.

at han havde talt med Jens Christian, og at han var rask, hvilken fornøier mig meget, men vi fik ogsaa brev fra Christoffer. Han havde havt een glad overraskelse, nemlig Jens Christen havde været i Frideris i 3 dage, og de havde været ved hverandere i deres fri timer, og han havde foldt ham ned til stranden, og syen [søen] skilte dem ad, han viste ikke, hvor han skulde hen, maaske over til Als.⁴⁶⁾ O, hvor glædelig kunde det ikke være, dersom I kunde komme til at tale med hverandre. Jeg maa nu til at bede dig om een ting, men maaske jeg har synd af at besvære dig med saadan, men jeg gjør det for det beste, derfor maa du undskylde mig, da jeg har holt igjen, saalænge jeg kunde, om du ikke kunde skrive en brev herhjem om marken, om hvor hver slags korn skal være og kataaf-ler, om hvor myget skal hen, hvor meget korn der skal saaes af hver slags og alting, da nu Christen Pedersen er borte, ellers skulde han nok havde taget sig af det, men nu har vi ikke andere end disse unge mennesker. Vi har havt Peer Hjuler i 20 dage, men jeg synes, vi skal spare ved daglønnen det meste, vi kand, og min fader ikke rigtig ved nogen besked og er svagelig. Niels Rask er hernede det meste af tiden, men han forstaaer jo ikke saameget, og du ved jo nok, hvordan dine folk og dem i Grø har det med hverandre. — Men hvem er det, der maa lie derunder? — — Sæt dig i min sted, det er ikke saa læt en sag — men jeg maae jo ikke klage, imod som du har det. . . . Jeg savner dig haart, og længselen bliver større efterhaanden, men saalænge jeg kand leve ved haabet, gaar det an, men hvis der skulde hændes dig noget, hvordan skulde det

⁴⁶⁾ 11. reg. var fra 4. division afgivet til Fredericia, men efter en del tovtækkeri sendt over Fåborg til Als, hvor de ankom til Høruphav den 1/4.

saa gaa mig og mine smaa børn, det kand jeg ikke udgronde. . . . Endnu er Gud at naa, endnu er himlen aaben. Ja lader os see til den kjære Frelser paa kortset, vad han maatte udstaa for vorre synder, og at han lod sig korsfæste imellem tvende misdædere, men lige som den ene bliver frelst, den anden fortabt, det vil vist betyde, at hans kor[s]fæstelse enten vil blive os til fald eller opreisning, thi der findes engen mitvei. Bare at det kunde blive [os til opreis]ning. Herren truer nu i denne tiid, men det ka[nd og]saa snart blive bedere, førend vi tænker derpaa, naar [Herrens] tiid kommer, men der er jo spaaet, at der vel blive stor trengsel inden verdens ende, og vi ved jo ikke, hvor snart den tiid er forhaanden, men vi vel jo haabe til det beste og bede, at Herren vel trøste og [styrke os], at vi kand bære vor kors med tol[modighed]. Vi kand see i aviserne, at den østrigske flaade ruster og skal herved, og de mener, at de enten vel til Kjøbenhavn eller til Als, det seer ikke godt ud, dersom det bliver til noget, men østrigerne og prøiserne har slaaet imod hverandere, de mener, der falt en 3000 af,⁴⁷⁾ det kand hjelpe, dersom det er sandt.

Ane Raskesen.

Christoffer hans no. 103.

[Uden dato. Brevet var indlagt i det følgende].

Kjære kone!

Da det er paa tiden, at foraarsarbeidet skulde begynde, og jeg veed, at I ikke veed rigtig besked om noget, saa vil jeg her skrive noget derom. *Nørmark,*

⁴⁷⁾ Vel var forholdet mellem østrigere og prøjsere ikke altid godt, men det anførte må dog opfattes som udtryk for ønsketænkning.

de 3 agre næst ved rugen, hvori der var rug ifjor, der skal jo byg, og deraf er det meste af een upløiet. Saa er der 2 hele rugstubagre, deri skal boghvede, men de væstre ender mener jeg, det er best at saae havre i; derimellem er saa 2 agre, hvoraf der var byg i øst-enderne og havre i vestenderne ifjor, det, hvori der var havre, skal boghvede, og hvor der var byg skal havre, tilligemed de 2 stykker bygstub for enden af rugen ved Christen Pedersens skjæl, deri skal ogsaa havre, men ikke kløver. Det der paa nørmarken, hvori der skal boghvede, kand jo pløies først, da det er tørt, nemlig rugstub og havrestub. Saa ikke mere der.

Søndermarken. Der skulde jo alt pløies ordentlig dybt nu tidlig i foraaet, naar det skulde være rigtig, men hvad som I synes er mest nødvendig, maa jo pløies først. 5 agre fra vestsiden fra min faders skjæl skal der havre i, og kløver i de 4. Det, som er efteraarspløiet, kunde hjælpe sig med at blive svensket,⁴⁸⁾ hvis det ikke er for haart. De 2 næste agre ere ogsaa vinterpløiede, og deri skulde blandkorn af byg og havre, og gjødes med Karen Jespersens aske paa det lave og mæg paa det høie. Saa er der igjen 2 agre, som ere pløiede og harvede i efteraaet, deri skulde kartofler og endeel rødhanser.⁴⁹⁾ Saa igjen 3 agre bygstup, hvori skal havre. Saa er der jo igjen 2 agre rug. Saa er der igjen 1 ager, hvori var byg og er fællet, deri skal ogsaa kartofler. Saa er der igjen 3 agre, hvori var grønlandshavre, og som skal byg i. Saa igjen 3 agre, som er fællet i sommeren, og hvori skal grønlandshavre. I kalhaven og overlykken er intet, der skal alt lægge ud. Det ved køllehuset⁵⁰⁾ skal ogsaa lægges ud.

⁴⁸⁾ Dvs. behandlet med svensk-harve.

⁴⁹⁾ En sort tidligt modne kartofler.

⁵⁰⁾ Et lille hus, hvori malt tørres.

Oppe paa heden skulde jo ogsaa pløies, i det som fik mergel sidste sommer, og deri vilde jeg have noget af alle slags, som jeg ikke her kand fortælle eder. Men vi vel jo haabe, om jeg ikke snart selv skulde komme hjem, men nu kand I jo her see det og begynde derpaa, det beste I kand. Skriv mig snart til og lad mig vide, hvordan I har det.

Lysabel, d. 6. april 1864.

I dag har jeg seet storcken. N. B. Thomsen.

Lyssabel paa Als, d. 6. april 1864.

Kjære elskede kone og familie!

Jeg er, Gud derfor være lovet og takket, ved god helbred og sundhed, og det vilde være mig en stor fornøielse, om jeg kunde spørge det samme fra dig igjen, jeg har nu ingen brev faaet hjemmefra siden den, som var skreven den 24. forrige maaned, men jeg veed, der er breve til mig ved regementet, saa jeg faar dem, naar vi kommer fra forpost,⁵¹⁾ og jeg længes meget derefter for at høre, hvad de indeholder, da hjemmet og eder ere altid mig i tankerne. Jeg skrev 2 breve og lagde indeni hverandre til svar paa de sidste, jeg fik fra eder, og d. 2. aprill skrev jeg een til min broder Jens Christian, men da han i det samme selv kom,⁵²⁾ og jeg talde med ham, som jeg skrev, sente jeg brevet til eder, som I kand see, som jeg ogsaa nok mener, I har faaet, og der var jo skreven til eder, hilsen fra os alle, da Jens Christ[ian] havde talt med Christoffer,

⁵¹⁾ Efter den fastsatte turnus for tiden efter den 1/4 var 5. reg. i stillingen fra den 5/4 aften til den 6/4 aften og i brohovedet fra den 6/4 aften til den 7/4 aften for derefter at være i kantonnement fra den 7/4 aften til den 10/4 aften.

⁵²⁾ Se note 46.

og vi glædede os meget ved at tale med hverandre saa uventendes, og at vi alle vare raske, og vi takkede vor himmelske Fader derfor, at han havde bevaret os uskadte endnu.

Jeg har endnu ikke siden taldt med Jens Christian, thi der gives ikke megen frihed for dem, som gjør tjeneste, men de har ikke været i nogen fare, siden de kom her; eders bekjendtere ere endnu uskadte, men der er komme[t] nogen paa lasarettet, det er Anton i Hulvig, Hans Josisen, Hans Peder Nissen og Poul Blaaholm, her bliver mange syge, endeel hver dag, som ikke er saa sær, eftersom vi har havt det, og de siger alle sammen, som var med i forrige krig baade officerer og andre, at [den ikke] var at ligne mod denne, og her bliver saaret halvdelen, [som er i denne] morderiske krig baade paa liv og helbred; nu den 12. skal [der være] conferense i England mellem magterne, som har med det at gjøre, og saa vil vi haabe, om det ikke skulde give forandring. Igaar blev alle kvarter-syge flyttet hertil Lyssabel, overlægen var hos os i Vollerup, og jeg troede sikker at have komet ud, da de fleste kom ud, men jeg blev fri, og saa marserede vi hertil, det er 2 miil, nu er vi 2½ miil borte fra Synderborg, det vil sige de quartersyge, men min sygdom har ikke, Gud skee lov, meget at betyde, jeg er meget sund og frisk, men at have lidt tilfeil ved fødderne er det, man best kand blive fri for, og jeg har endda slet ikke sagt noget til lægen, og der ere mange, som gaar og pines med indvortes sygdomme og ere meget daarlige, og de maae endda gaae med, saalænge de kand. Peder Hammelsvong er hos mig idag her, han er ogsaa quartersyg, han har en par bylder, men har ikke noget at betyde, og er ellers rask, og I kand hilse hans familie fra ham, Jørgen i Lund er her ogsaa, og her ere mange. D. 2. aprill om middaggen begyndte det her

igjen dygtig med kanonerne,⁵³) baade efter skandserne og Synderborg, og det har vedblivet hver dag siden, for det meste baade nat og dag, det meste af Synderborg er brændt, og der brænder noget hver dag, og ikke saa faae baade af militær og sevile ere blevne ødelagde af granaterne, alle indvaanere ere flyttede af byen, det gaar meget sørgeligt til her, der bliver mennesker ødelagt hver dag, men jeg haaber, om det ikke snart skulde faa ende, og jeg mener, at vi snart kommer til at gaae herfra, alt er indrettet efter at retirere, og bare vi vare vel herfra, saa fik det nok ende. Hils nu mine forældre og sødskende og alle andre venner og bekjendtere, og naar der skrives til Christoffer og Christen Pedersen, lad dem hilse fra mig, at jeg er ved god helbred, og lader mig vide, hvor de ere, og hvordan de har det, og hvordan I nu har det der hjemme med tydskerne, om I endnu leverer til dem, og hvor de ere, om de ikke ere eller har været hos eder.... Sørg nu ikke altfor meget, men lader os sætte vor haab og tillid til vor himmelske Fader... Mine tanker ere aldtid hos dig og børnene, og vi vil hjertelig bede, at han hører vor bøn, og vi kunde bede og handle saaledes, som vi burde efter vor Faders villie, saa skal enden nok blive god, om ikke her, saa tilsidst i evigheden....

Niels Bertel Thomsen.

Gode ven.

Du hilses fra mig, jeg har det bedre og haaber ved Guds hielp snart at blive helbredet.

Send mig mit uhr, det er saa kiedelig her paa hospi-

⁵³) Den 2/4 kl. 14,00 indledte fjenden med meget stærk beskydning af feltartilleri den afgørende belejringsfase af Dybbølstillingen, efter at have opgivet tanken om overgang over Alsund.

talet ikke at vide, hvad klokken er. Send den til min morbroder. Han besøger mig daglig. Han boer i Antonistræde no. 9 i kielderen. C. Iversen.

Skriv mig snart til og lad mig vide, hvorledes du har det. Held med eder. Din ven Iver Iversen.⁶⁴⁾

Kiøbenhavn, d. 8. april 1864.

Lyssabbild paa Als, d. 15. april 1864.

Min kjære elskede kone og børn.

Jeg er, Gud i himmelen være lovet og takket, ved god helbred og sundhed og feiler ikke noget, ... Jeg har endnu ingen breve faaet fra eder, som jeg længes meget efter, men nu imorgen kommer vor regiment af forpost, og saa mener jeg at komme til kompagniet paa søndag⁶⁵⁾ og da at faae eders breve. Jeg har endnu ikke noget godt at tilmelde eder, vi venter hver dag efter, der skulde komme bedre efterretninger, men har endnu ventet forgjæves, men jeg haaber dog, det snart skulde blive bedre. Dybel kan vi ikke vedblive at holde, og vore tropper begynde at sige nei. Her er stor mismod i armeen, alle troer, der er noget galt ved regeringen, da vi synes, at det ikke gaaer saaledes for os, som det kunde og burde. Gud hjælpe os dog og see i naade ned til os i vor nød, det er vist enhver op-rigtige ønske baade i armeen og hjemmet. Thiden er bedrøvelig for os og høist sørgelig, her spoleres men-nesker hver dag! Vi vil bede og haabe til vor himmel-

⁶⁴⁾ Omtalen af uret i brevet af 22/3 (34) viser, at brevskriveren Iver Iversen er identisk med den ofte omtalte Iver Tofterup. Se note 33.

⁶⁵⁾ Efter den i note 51 anførte turnus var 5. reg. i stillingen fra 14. aften og i barakkerne ($\frac{1}{2}$ reg.) samt i brohovedet ($\frac{1}{2}$ reg.) fra 15. aften til 16. aften og derefter i kantonnement.

ske Fader, at hans hjælpetime snart maatte komme, og denne jammer maatte faae ende. Alle eders bekjendtere ere raske....

Niels Bertel Thomsen.

Jeg har her i Lyssabbel skrevet 2 lange breve til eder, som jeg nok haaber, I har faaet, her har jeg nu været i 11 dage, og da jeg slet ingen breve har faaet i denne thid, har jeg ikke saa meget at skrive om. Denne seddel kommer nu i Peders brev. Det er en kjedelig thid for os, og vist være for eder, men man skulde troe, om det ikke snart var paa det sidste med denne elendighed. Der tales stærk om, at 5. og 10. regiment skal til Frederits een af dagene, men jeg veed endnu ikke, om det er sant, men bliver det tilfældet, skal jeg nok lade eder det vide saa snart som muligt.

Niels Bertel Thomsen.

Sundsmark paa Als, d. 17. april 1864.

Min hjærtens elskede kone og børn.

Jeg er, vor himmelske Fader skee lov og tak, ved god helbred og sundhed og er kommet til regementet idag, og der modtaget 3 breve fra dig, som jeg længtes saa meget efter, og seer til min store glæde, at du og vore kjære børn alle er ved god helbred. Deraf var een fra d. 29. marts og de 2 andre fra den 4. og 6. april. Det fornøier mig meget, at du saa jævnlig skriver til mig... Vær hjærtelig takket for dine mange og smukke breve, jeg havde ikke troet, at du kunde have skrevet saadanne breve, det er for mig en stor trøst og glæde at læse dem. Jeg læser dem mange gange, og jeg har dine breve endnu alle sammen. Jeg har i Lyssabbild skrevet 3 breve til dig, som jeg haaber, du har faaet før denne, og der har jeg skrevet om pløien og

saadan, som du her beder mig om at skrive. Gud hjælpe os dog og hør vore bønner og straf os ikke, som vi fortjene, men vær os for Jesu skyld naadig og barmhjærtig, det høres overalt af enhver rettænkende. Thiden er frygtelig for os, og vi er i stor nød, den største Danmark i mange aarhundreder har været, her ødelægges mange mennesker hver dag. Hvilken syn at see. Gud i himmelen forbarme sig dog over os; og vi vil haabe, om hans hjælpetimme ikke snart skulde være forhaanden. Dybbelstillingen kan ikke holdes længere, og vi venter hver time efter dens opgivelse, hvilken mængde der dog er bleven ødelagt, og hvad jammer har der været er ikke at beskrive. Her er stor mismod og alvor i armeen! Næsten hver regement har nu sagt nei og vil ikke mere og sætter sig op imod officererne,⁵⁶⁾ som man jo aldrig har hørt før i den danske

⁵⁶⁾ Efter brevets datering er der formodentlig tale om indtryk fra en bestemt yderst alvorlig hændelse, som NBT må have hørt om. Hændelsen gengives her efter »Dybbøl 1864«. Generalstaben København 1942, side 230-31:

»Som følge af den ændrede turnus for besættelsen af Dybbølstillingen måtte i overgangsstadiet hvilepausen i kantonnementerne for en brigade reduceres til to døgn. Dette var uundgåeligt, men kejtet var det af overkommandoen at lade den brigade, det kom til at gå ud over, være 3. (16. og 17. r.), som havde de fjerneste kantonnementer (om Tandslet), og som tilmed i hovedsagen var sammensat af de ældste årgange (afdelingens oprindelige, holstenske mandskab var erstattet med forstærkningsfolk). Da brigaden, som efter 6 døgn tjeneste i Dybbølstillingen var afløst den 13. om eftermiddagen, næste dag fik befaling til atter at afmarchere allerede den 15., vakte dette derfor ikke helt uden grund misnøje blandt mandskabet. Brigadechefen, oberst Wøris-høffer, henvendte sig derfor til overkommandoen for om muligt at få befalingen ændret, men opnåede kun at få et overlegent og for ham krænkende svar. Næste dag, da brigaden afmarcherede, viste der sig imidlertid intet som helst ydre tegn til, at disciplinen var svækket; men da den nåede hvilepladsen uden for Sønderborg, stod her den sædvanlige skare, som i den sidste tid havde

hær, saa kan I nok tænke eder, hvordan tilstanden maae være. Men vi har jo læst, naar nøden er størst, er hjælpen nærmest, og maaske det kan blive godt, før vi tænker derpaa, og at enden kan blive langt bedre, end vi venter.

Jeg er nu kommen her til Sundsmark idag og lagde her mit tøj paa en gaard, hvor jeg før har været, og saa gik jeg heruden for i barakkerne, hvor regimentet ligger, og talde med mine bekjendtere og fik disse breve, som du havde skrevet til mig. Og gik saa herind igjen og skriver dette brev her paa en kiste, som jeg skal haste med. Alle eders bekjendtere ved regimentet ere raske, dem som feiler noget, har jeg skrevet om før, ja Niels Tønning er bleven syg, han har

været på færde, når afdelingerne skulle rykke over til Dybbøl, og som også nu kom med deres tilråb: »I skal ikke lade jer føre til slagtebænken!« o. l. Der blev ikke skredet ind derimod, rimeligvis fordi der — ligesom tilfældet havde været over for 8. brigade — ikke blev råbt i de øjeblikke, da de ældre befalingsmænd passerede. Under hvilet, som skal have været flere timer, blev ikke kommanderet officerer til inspektion, og hvilepladsen ej heller afspærret — sligt brugte man næppe dengang —, og følgen blev, at en hob af artillerister, arbejdssoldater, marketendere m. fl. blandede sig mellem regimenternes mandskab og dér fortsatte deres agitation. Dette virkede, og da afdelingerne atter var trådt an, og afmarch kommanderedes, rørte folkene sig ikke af stedet, men kun ved brigadechefens og andre befalingsmænds energiske optræden lykkedes det ved overtalelser og håndgribelige midler efterhånden at få kompagnierne i gang.

Ved overkommandoen, der havde fået melding om begivenheden, vakte denne stor bestyrtelse, og man frygtede, at det øjeblik var kommet, hvorom general du Plat havde spået: at disciplinen nu var ved at bryde helt sammen. Til vogns kom overgeneralen og major Stjernholm til stede og begyndte, meget uheldigt, at overfuse mandskabet, med det resultat, at der atter opstod uro — en krisis, som det dog lykkedes befalingsmændene at overvinde. Da regimenterne var kommet over i stillingen, var folkene lige så disciplinerede og flinke, som de ellers altid havde

mæslinger. I skriver, at I ikke har hørt fra Niels Kolle i nogen thid, han har heller ikke hørt fra hjemmet, hvorefter han har ventet, men han er rask, jeg har talt med ham idag og kan hilse eder fra ham, han vilde ogsaa skrive hjem. Hils alle bekjendtere fra mig, mine brødre og Christen Pedersen. Og du, min hjærtens kjære ægtemage, vær taalmodig, ...

N. B. Thomsen.

[I marginen]: I være hilset fra Jens i Vrenderup, han er rask.

Ulkebøl paa Als, d. 20. april 1864.

Kjære elskede kone og børn og øvrige familie.

Jeg er, Gud i himmelen skee lov og tak, ved god helbred og sundhed. Dybel er nu forladt, som I jo vel for længe siden har hørt, men hvordan blev den forladt, det er sørgelig at fortælle, med et tab for os af omtrent 4000 mand,⁵⁷⁾ Gud forbarme sig over os og

været, og den følgende dag kom to mand på samtliges vegne meget flove for at bede oberst Wørishøffer om forladelse. — Dybere stak ondet altså ikke, og det grove disciplinbrud, der var sket, var udelukkende resultat af den skadelige agitation på et tidspunkt, da mandskabet var særlig modtageligt som følge af den formentlige uret, det havde været genstand for. Der blev indledet retssag, men den faldt bort efter det fortrinlige forhold, brigadens regimenter udviste den 18.

Kilden til uordenerne, den disciplinløse bande ved Sønderborg, blev mærkeligt nok ikke erkendt.«

Det er bemærkelsesværdigt, at NBT allerede i sit forrige brev omtaler det samme emne. Han kan næppe have opholdt sig i Lysabbild den 15. og der erfaret, hvad der hændte ved 3. brigade sent samme eftermiddag ved Sønderborg. Der er formentlig ingen tvivl om, at NBT i brevet af den 15/4 skriver ud fra tilsvarende tidligere hændelser, han har hørt om eller oplevet. Mytteriet ved 3. brigade findes iøvrigt omtalt i H. P. Henriksens »Feltliv«, Kbhvn. 1963.

⁵⁷⁾ Det officielle samlede tabstal var 4800.

vær os naadig for Jesu skyld. Men de fleste ere dog tagne til fange, som vi ikke maae beklage, imod de, som ere lemlæstede. Jeg haaber nu, om det ikke snart skulde faa ende, men saa maae Gud vide, hvordan enden vil blive, men vi vil haabe paa det beste.

5. regiment var ikke paa Dybel denne dag, som for os var meget heldig, den var anden dagen før bleven afløst,⁵⁸⁾ vi var paa denne side i reserve, og hvad der var at see, er ikke at fortælle. Vi har nu ikke faaet noget roe i de sidste 8 dage og faar det vist heller ikke, saa længe vi ere her, men det mener jeg ikke bliver længe, da en stor deel allerede ere dragne herfra, og vi kan maaskee komme afsted i nat eller i morgen, vi veed ikke noget, men rettirerer stærk, og om 2 eller 3 dage mener jeg, alt er herfra og er paa Fyen, men det mener jeg vist bliver fredelig, der siges, at vi faar rolighed dertil. Som jeg nok troer er sandt. O, Gud give, det kunde gaae saaledes, og vi bare kunde faae fred, saa lige meget, hvem vi kommer til at være under, vi faar det vel ikke være, end vi har det. Frederik d. 7. mangles. Ja regeringen har dog nu faaet saa meget udrettet, som er god efter forholdene, at de kand binde den danske soldat til en pæl som en hund og lægge ham krum, som jo dog er noget.

Alle eders bekendtere ere raske, og vi havde kuns den dag nogle faae let saarede. De regementer, der led tabet, var 2., 3., 9., 16., 17., 18., 20. og 22. Nogle regementer blev snart helt borte. 22. mistede 22 officirer og beholdt kuns 1 løytenant tilbage. Vor tab er nu langt mere end i forrige krig i 3 aar. Det skulde i alt beløbe sig til en 24000 mand, syge, saarede, fangne og

⁵⁸⁾ Se note 55.

døde.⁵⁹⁾ Hvilken elendighed; d. 16. skrev jeg et brev til svar paa de 3 sidste, jeg fik fra dig, som jeg haaber, du har faaet, siden har jeg ingen faaet fra dig, men da jeg veed, I længes meget nu, skriver jeg dette idag til eder, mine kjære. I een af dine breve var en meget smuk sang, som du takkes for, ... Jeg har ogsaa faaet et brev fra Ane Katrine Møller for 2 dage siden, som var skreven d. 12. dennes, hvori var 2 meget smukke sange, som I vel veed. Tak hende fra mig for dem, og bed hende at hilse hendes mand. ... Jens Christian har jeg ikke taldt med siden, men 11. regiment er kommen her igjennem byen iaftes, saa jeg mener, han er paa Fyen. Min ven Iver Tofterup har jeg faaet brev fra imod al forventning, han er i Kjøbenhavn, er ved god bedring og mener nok at komme sig med Guds hjælp. ... Og Gud vær de faldnes sjæl naadig og trøste og styrke deres efterladte, derom vilde vi alle hjærtelig bede. —

N. B. Thomsen.

Hils vore børn fra mig, jeg længes efter dem. Her er en daarlig adkomst til at skrive, men I faar det vel læst, saa I faar meningen. ... Her er ikke mere frimærker at faa.

Ulkebøl Nørmark paa Als, d. 28. april 1864.

Min hjærtens elskede kone og børn!

Jeg er, Gud derfor være priis og ære! ved god helbred og sundhed, som jo er den største gode i livet, hvorfor vi ikke maae forglemme at takke vor himmel-

⁵⁹⁾ Det er bemærkelsesværdigt, at NBT allerede den 20. giver korrekte oplysninger om regimenterne og deres tab. Det samlede tab i hele krigen, syge ikke medregnet, var på dette tidspunkt godt 13000.

ske Fader, og især i denne thid, hvori vi nu lever. I en saadan thid kommer man til at tænke paa noget — nemlig det ene fornødne — som saa ofte glemmes i de gode dage, hvorfor trængselens og nødens thid kommer over os. Nøden er nu og har været stor i Danmark, men dets folk har vist opsendt mange inderlige bønner til vor himmelske Fader om naade og forbarmelse, og vi veed jo, at naar vi kunde bede, som det sig bør, og han seer, det er til vor gavn, bliver vi bøn-hørte, hvorfor vi nu vil haabe, om hans hjælpetime ikke skulde være nær forhaanden, at vi igjen kunde drage hjem med fred. Gud give dette, og at vi da ikke igjen skulde misbruge den gode thid. Jeg har ingen breve faaet fra dig siden den, som var skreven d. 16. dennes, og derpaa svarede jeg d. 25., som var 6. aarsdagen efter vor bryllupsdag, som jeg nu haaber, du med glæde har modtaget, men jeg [venter] nu brev fra dig igjen een af dagene, og det er min største glæde at faae brev fra dig og høre, at du og børnene lever vel efter omstændighederne. I er mig aldrig af tankerne, og da dine breve ere saa smukke, glæder de mig destomere, og jeg har dem allesammen og læser dem mange gange; jeg har heller ikke faaet brev siden fra mine brødre eller Christen Pedersen. Men jeg har idag faaet brev fra Jeppe Jessen og Thomes Sørensen, hvori var 2 rdl., som var givet af sognet, hvorfor du bedes at takke dem og hilse dem fra mig. Saa skriver jeg ikke til dem, da her er ingen frimærker at faae, og jeg havde ingen i forraad. Sørg derfor saa med det første for det og bring dem min tak og min hilsen. Jeg har ellers før skrevet, at du maatte tage imod dem, da jeg ikke endnu har det saa knap med penge, men du har maaskee ikke vist deraf. Jeg vil nu her med dette brev sende en pakke, hvori et par støvler og mine underboxser, som jeg har tilovers, da vi har en par lær-

reds bogxer, jeg kand bruge, og støvlerne har jeg kuns at bære paa, saa beholder jeg de nye, som jeg ikke har brugt før, disse støvler ligger jeg en par filtsaaler i og 3 kugler af den slags, jeg har at bruge, di er til en Minie riffel⁶⁰⁾ og gaar sikker paa 1000 alen, men Gud give, at jeg ikke skulde komme til at bruge dem, og det haaber jeg ikke, da nu alle spaaer af fred, og jeg mener nok med Guds hjælp, om jeg ikke skulde komme hjem til pindsen.⁶¹⁾ — Jeg mente ogsaa at ville have sendt en par lange strømper, men hveranden nat ligger vi under aabent himmel, hvordan veiret er, har ikke noget at betyde, og hveranden nat i barakker eller andre huse, som er lige saa daarlig, og saa er de lange hoser gode at have, da det er koldt om natten. Her ligger vi og gjør brandvagt og er hveranden nat ude, men her er ingen skud løsnen siden d. 18., men vi kand nok see tydskerne, da vandet er ikke ret bred, og man kand nok skyde derover, men jeg tænker, ingen skyden der skulde blive mere, at det snart skulde faae ende og blive fredelig jevnet. Igaar fik vi 300 rekrutter til vores regiment af den sidste aars høie no., det er fyenboer. Vor spise er daarlig, vi faar kjød hveranden dag og flæsk hveranden, men vi faaer det daarlig dannet, og vi er meget kjed af det nu stille at blive ved med, nu da det er varm i veiret og her er ingen høker eller noget at faae, vi faaer heller kuns 12 daglig,⁶²⁾ hvorfor vi ikke faar meget.

Hils Ane Katrine Møller og tak hende for hendes

⁶⁰⁾ Ved krigens begyndelse rådedes over 33000 taprifler og 22000 Miniérifler. Disse sidste var fremstillet ved oprifling af glatløbende forladegeværer model 1828. At Miniériflerne skulle »gå sikker på 1000 alen« er nok optimistisk.

⁶¹⁾ NBT blev hjemsendt 15/5, pinsedag, men nåede dog ikke hjem før efter pinse.

⁶²⁾ Formentlig skilling.

smukke sang. Jeg læser den mange gange, og hils alle slægtninger og venner fra mig, og hilser dem, som er i tjenesten, at jeg er ved meget god helbred, hvorfor Gud være lovet.

...

N. B. Thomsen.

Lev vel og Gud give, vi snart maatte sees.

Bransbøl paa Als, d. 25/4 64.

Elskelige broder!

Din sidste skrivelse har jeg med glæde modtaget, og da jeg ikke har hørt noget om, hvor eders regement er, vil jeg skrive disse linier for at faa at vide, hvorledes du har det, kjære broder. Jeg kan tilmelde dig, at jeg, Gud skee lov og tak, er ved en god hilsen og sundhed, jeg fik idag skrevet til vore forældre og til vor broder C. Thomsen. Det var meget kjedelig for os, at vi ikke kunde komme til at tale sammen, da vi laa saa tæt ved hverandre, jeg var hos compagni kommandøren for at faa lov, men det kunde ikke lade sig gjøre.

Jeg kan lade dig vide, kjære broder, at Karen har bekommet sig en lille datter, de ere, Gud ske lov, begge raske. Kjære broder, det er meget streng for os, at vi saaledes skal være adskilt fra vores kjære, men vi skal jo bære korsets byrde med tolmodighed. Jeg haaber med Guds hjælp, at den gledelige tid snart skal komme for os, da vi atter kan beskue vor kjære kone og børn, da vilde vi bedre kunne paaskjønne de gode dage, om end ogsaa der skulde blive en smule i veien, da vilde det let overvindes. Kjære broder, du ved maaske lige saa godt besked om den 18. april som jeg, det var en forfærdelig dag. Jeg beder, at Herren vil fri os for en lignende dag. Vor regement laa langs med

stranden fra Sønderborg om til Agustenborre fjord. Du kan tro, det var ogsaa meget streng for os, men det var jo ikke noget imod som ved Dybbel, af vores compagni fik vi en død, 5 saarede, jeg og min makker fik hver 15 [mark] for vores dygtighed med at opsamle døde og saarede, indskjøndt granaterne suste over vore øren. Vi havde ellers havt det meget daarlig, vores kvarter har været omkring i skovene ligesom vilde dyr, nu har vi faaet det noget bedre, nu kan vi dog ligge under tag den tid, vi er fri. Nu ønsker jeg, at disse linier maa træffe dig ved hilsen og sundhed, og at den dag snart maatte komme, vi kunde see hverandre i vores hjem omgivet af vores kjære kone og børn. Naar du skriver, da hils din familie, vore forældre og sødskende. Til slutning være du, kjære broder, hilset fra mig, din hengivne broder J. Chr. Thomsen.

[Tilføjelse af N. B. Thomsen]: Da jeg nu lige i dette øjeblik, som jeg pakker sammen, fik brev fra min kjære broder Jens Christian, vil jeg her sende eder den, da han endnu er her paa Als, jeg tænkte ellers, han havde været i Friderits, her er jeg nu, hvor han var før. N. B. Thomsen. — Nu kommer de lange hoser med alligevel, jeg synes, jeg har for meget at bære paa, men de skulde have været vadsket og stoppet, som jeg ikke fik, da jeg lige trak dem af og beholder den bedste par, gjør jeg at have om natten. —

Sundsmark paa Als, d. 3. april [mai] 1864.

Kjære elskede kone og børn!

Jeg er, Gud være lovet og takket, ved god helbred og sundhed, og det glæder mig saa meget, at jeg kand høre det samme fra dig, som jeg kunde see i din skrivelse fra 23. aprill, som jeg med stor glæde modtog d. 1. mai.... Det seer sørgelig ud for os, nu har vores jo

forladt Frederits, og vi har ogsaa længe ventet efter at komme herfra, som vi jo ikke er kommen endnu. Gud veed, hvordan enden skal blive for os, men maaske det kand blive bedre, end vi tænker, og Gud give, at det snart kunde faae ende, det er en bedrøvelig thid, hvori vi lever.

Saa ere tydskerne jo ogsaa nede omkring hos eder, som jeg sørger meget over, I har nu leveret meget til dem, og skal I nu have dem selv bagefter, er det først galt.

Jeg havde en pakke paa veien, som jeg vilde sende hjem, da jeg havde for meget at bære paa, men den kom tilbage igjen tilligemed brevet, da pakker ikke kunde gaae for tydskerne. Og nu har jeg lagt det ind her i Vollerup tilligemed brevet, saa at hvis vi skulde komme hastig herfra, de da kand sende det. I pakken lagde jeg de støvler, jeg havde forsaalet, førend jeg reiste, som ikke er slidt fra endnu, og saa vil jeg nu bruge de nye, som jeg ikke har brugt stort. Lige da jeg pakkede sammen, modtog jeg brev fra min kjære broder Jens Christian, hvori jeg skrev noget og lagde i pakken, saa I der selv kunde have læst den, som jeg vidste vilde glæde eder, ... Jeg skrev strax til ham igjen, og jeg har ikke talt med ham, siden den første dag han kom her, vores regementer har aldtid ligget langt fra hinanden. Du skriver, at Christen Pedersen har skreven 2 breve til mig, men jeg har kuns faaet den første, og jeg har nu skreven til ham, men det kommer an paa, om han faaer den, sogneforstanderen sendte mig 2 rdl., som var givet af sognet, de havde afsendt dem d. 19., og jeg modtog dem d. 23., og jeg svarede derpaa i brevet, som kom tilbage igjen med pakken. Du bedes nu, ... hilse dem fra mig, at jeg har modtaget pengene, og du hilser og takker dem fra mig. Du skriver ogsaa, at jeg skulde lade eder vide, hvor

din moders søster var, det veed jeg ikke, 2 dage efter at jeg første gang havde været der, var jeg der igjen, og da vare de rømmede tilligemed mange andre, og siden veed jeg ikke noget om dem.

Hvad ellers vor stilling her angaar, har vi det ikke godt, vi er paa forpost i 6 dage og er fri i 2, og vi har jo over alt daarlige quartiereer, da der jo aldtid er saa mange paa stedet, paa en lille bondegaard er vi en 200 mand og mere, og for det meste er vi i barakker, af den grund er alt dyrt, hvad vi skal have, og somme-tider er ikke noget at faae, den døgn vi [kommand]ers paa forpost, er ingenting at faae, der ligger vi i 25 ti[mer i løb]egrave, som er gravet langs med stranden, men her har ingen fare været, siden Dybel blev for-ladt, og vi haaber heller ikke her bliver, da vi nok med det første kommer herfra, og faar vi ikke fred, faer vi vel da vaabenstilstand, saa at vi gamle kommer hjem, og saa bliver det nok til fred, da der ikke er no-get for os at gjøre. Vort tab er nu med syge, saarede og døde imellem 25 og 30 tusinde, de øvrige har tabt modet, og mange har lidt meget paa helbredet, en saa-dan thid har Danmark nok ikke oplevet før, men jeg haaber nok, det snart skulde have ende, og Gud give dette. Jørgen Bertelsen og Christen Poulsen i Meils er kommen paa lasarettet, de andre af eders bekjend-tere ere raske.

N. B. Thomsen.

Hessel, d. 17. mai 1864.

Kjære høit elskede mand!

Nu har jeg atter havt den glæde at modtage breve fra dig, som indholder det glædelige for mig, at du er rask, som jeg althid længes efter at høre. Disse breve vare skrevne den 3. og 11. denne m., saa jeg deraf

kand see, at det var dagen før, vaabenstilstanden blev sluttet.

Jeg venter dig hjem een af dagene, naar bare det kunde blive saaledes, men dersom du ikke skulde komme for det første, ved jeg, du længes efter at høre fra mig, saa vel jeg alligevel skrive nogle linier og lade dig vide, hvorledes jeg lever. Jeg er, Gud være derfor lovet og priset, ved god helbred og sundhed og børnene lige saae, men du ved jo vel, kjære ven, at jeg er alldid noget svag, men jeg takker Gud for, nogenledes jeg er frisk og sund, jeg beder saa meget til vor himmelske Fader, om han ikke vilde være mig saa naadig og sende dig rask hjem igjen, hvilken glæde kunde det ikke være for os. — Vi kand aldrig glemme denne sørgelige thid, vi nu har oplevet, men naar nøden er størst, er Guds hjælp nærmest, det maae vi med sandhed bekjende. Nu var nøden stor, nu har den al-gode Fader dog maget det saaledes, at det er bleven noget bedere. Ja vi maae være rigtig glade og takke Gud, som har bevaret dig, og vi vel haabe, at han fremdeles ret af sin naade vel holde sin beskjærmende haand over dig, indtil vi sees igjen. Det er rigtignok een sørgelig thid, hvori vi lever. Pindsedag var jeg til kirke, da vi gik hjem, kom der 200 østeriger ridende om ved os, nu da der var stilstand, viste vi, at de ikke vilde gjøre nogen fortræd, de andre syntes, at det var smukt at see, de smilede venlig ad os, men jeg kunde ikke godt taale at see dem; thi naar vi betenker, hvad maade de ere herpaa at spolere landet og slaae vore mænd ihjel, det er noget gyselig at tinke paa, men de stakel mennesker ere lige saa uskyldige som os, der ere 6000 i Varde og omegn og paa Nørholm, men længere naaede de da ikke, og Gud ske lov, at de kom ikke til os, de havde begyndt at plyndre i Varde for de 25000 r daler, de vilde have, og saa i det samme

kom der en stafet, at der var stilstand, og saa var aldt rolig, saaledes er det, naar det er Guds villie, skal det jo blive godt, naar det seer haardest ud. Nu skal vi levere havre, rug, byggryn, flæsk og halm og hø, men naar bare at der kunde blive fred, inden denne maa-
ned fik ende, ellers vel der vist blive en frygtelig thid, og det vel vi haabe.

Vi kand see i dine breve, at du har nu talt med Jens Christian, det glæder mig meget, og jeg kand ligeledes see, at Karen har en datter og er nogenledes, det glæder vi os meget over. Vi har ikke hørt fra hende i saa lang en thid. Jeg kand lade dig vide, at vi har alting i god stand, men du mangles haardt her hjemme. Det er en kjedsommelig thid for mig, endskjøndt jeg maae være glad, at Herren har bevaret dig endnu... Og dermed vel jeg ende for denne gang og sende brevet afsted, men jeg mener, om du ikke selv skulde komme en af dagene. O, at det bare kunde gaae saaledes. Jeg skal hilse dig fra dine forældre og sødskende og fra mine, de vilde gjerne, om du ikke kunde hilse moster, om hun ikke kunde gjøre en reise herhjem i sommer, og de vore sødskende, de, der kunde, betale reisen.

Slutelig vær du Gud befalet og hjertelig hilset fra din hengivne uforglemlige kone og børn

Ane Raskesen.

Idag har vi faaet vor kør ud, og plagen og gamle Svot i pindsen, imorgen skal vor lille galt slagtes. Der er daarlig skreven, da hverken blek heller peen duer.

Om de tyske Flygtninge i Oksbøllejren

Af Poul Ruus,
tidl. Adjudant v. Lejrens Kommandantskab.

I godt halvandet Aar bar det danske Samfund uden Smaalighed og Had Forsorgsbyrderne for ca. 200.000 tyske Flygtninge.

Det har naturligvis ikke kunnet undgaas, at der har været »fortalt« baade det ene og det andet, men som i alle den Slags Tilfælde ser de faktiske Forhold helt anderledes ud.

Forfatteren til efterfølgende Fremstilling meddeler paa Grundlag af ca. 1 Aars personligt Arbejde i ledende Stilling med de tyske Flygtninge nogle positive Oplysninger om Flygtningeforsorgen i Danmark, der vel var en betydelig økonomisk Belastning, men paa den anden Side bragte saa mange Problemer, at det at kunne løse disse paa tilfredsstillende Maade blev en Samfundssag, der vendte ud mod den store Verden og derfor blev en Prøvesten for dansk Administration, der heldigvis har kunnet mestre Opgaverne, der var af vældig Art.

Maatte de efterfølgende Sider overbevise herom.

Flygtningesamfundet i Danmark opstaar.

Ved Aarsskiftet var det, selv for den mest rettroende, vitterligt, at Det Tredie Rige stod for Fald — —. Fra Syd, Øst og Vest stormede de allierede Magters Stridskræfter mod Rigets Grænser, overskred disse, og fremad med blodige Stormskridt gik det.

Særlig fra Øst var Trykket uimodstaaeligt, og det blev derfor nødvendigt at evakuere meget store Be-

folkningsdele, en Evakuering, der vel stort set kan klassificeres i to Kategorier, den planmæssige af Myn-dighederne iværksatte og den hovedkulds, panikslagne af Mennesker, der reelt kun reddede Livet.

Saa store Mængder af den flygtende Befolkning, som det var muligt at udskibe fra Østersøhavnene, blev sendt til Danmark, hvor Besættelsesmagten beslaglagde Skoler, offentlige Bygninger m.v., Foranstaltninger, over for hvilke den danske Befolkning atter kun havde at dukke Nakken, intet kunde forhindre denne Invasion. At denne Flygtningestrøm var særlig velkommen, er det Synd at sige, men »Gæsterne« maatte modtages, indkvarteres og forplejes, og for vor Regning.

I Løbet af det første Kvartal af Aaret 1945 ankom der saaledes ca. 225.000 Flygtninge hertil, fortrinsvis fra de østlige Omraader af Tyskland og fra de af Polen paany besatte Landsdele.

Kapitulationen den 5. Maj 1945 satte det endelige Punktum for denne Trafik, der saa til Gengæld blev et rent dansk Anliggende og af den vanskeligste Art, og derfor blev Flygtningeforsorgen i Danmark organiseret som et særligt Organ, hvis øverste Leder var fhv. Handelsminister Johs. Kjærbøl og med Folketingsmand Poul Hansen som Leder af det kulturelle Arbejde.

Bestræbelserne blev naturligvis straks rettet mod at faa frigjort saa mange af de beslaglagte Bygninger som muligt, fortrinsvis dog Skolerne, Bestræbelser, der konkluderede i, at man spredt over det ganske Land oprettede Flygtningeforlægninger i Barakker og lignende af Tyskerne evakuerede Lokalteter. Helt ligetil var det naturligvis ikke at etablere disse Flygtningeforlægninger, dels var der det vanskelige Materiale-spørgsmaal, dels skulde der et betydeligt Administra-

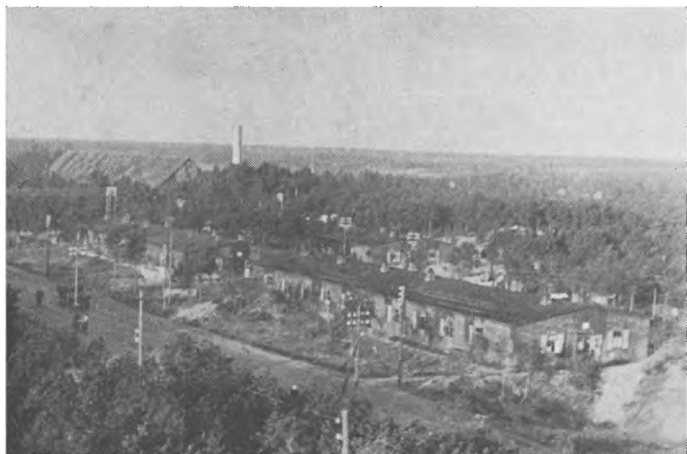

Hovedvagten ved Lejrens Indgang, en dansk Soldat er den første Hilsen.

tionspersonale til. Der var, da Flygtningeforsorgen startede som dansk Anliggende, ca. 900 Forlægninger i Landet, men ved energisk Indsats blev dette Antal efterhaanden bragt ned, saaledes at der pr. 1. Januar 1946 var ca. 230 Forlægninger, d.v.s. at Bestræbelserne gik i Retning af større Forlægninger; der blev stadig arbejdet med yderligere Koncentration, og i August 1946 var Forlægningernes Antal allerede bragt ned til ca. 120, og inden Aarets Udgang var man kommet ned til ca. 100.

Flygtningemassen var ad forskellig Vej blevet reduceret noget, dels ved Hjemsendelse af saakaldte »Allierede Flygtninge« og de saakaldte »Wehrmacht-angehörige«, altsaa Personer, som paa en eller anden Maade havde været knyttet til den tidligere tyske Krigsmagt.

Dog var der ca. 200.000 Flygtninge tilbage, og som man vil have forstaaet, i ret store Forlægninger, deraf

Lejren set mod Vest. I Baggrunden Badeanstaltens Skorsten.

nogle endog meget store, f. Eks. Oksbøl, Kløvermarken, Ry Flyveplads, Aalborg m. fl.

Der kan være flere Grunde til at se lidt nærmere paa Livet i en Storlejr, idet de Problemer, som naturligvis fandtes i alle Lejre, i en stor Lejr potenseredes i en saadan Grad, at Belastningen, som det danske Samfund maatte bære i denne Henseende, finder ypperlige Udtryk.

Landets største Flygtningelejr.

Landets største Flygtningelejr, Oksbøllejren, der husede ca. 35.000 Flygtninge, laa ca. 12 km vest for Varde. Den havde først Ritmester Bjørnholm til Lejrchef og efter hans Udnævnelse til Oberstløjtnant Forstander Anker Petersen fra Statens Ungdomslejr i Ulfborg.

Oksbøl havde i mange Aar været Hjemsted for den danske Hærs Specialvaaben, f. Eks. Artilleri, Ballonpark m. fl., der i visse Perioder afholdt Øvelser her.

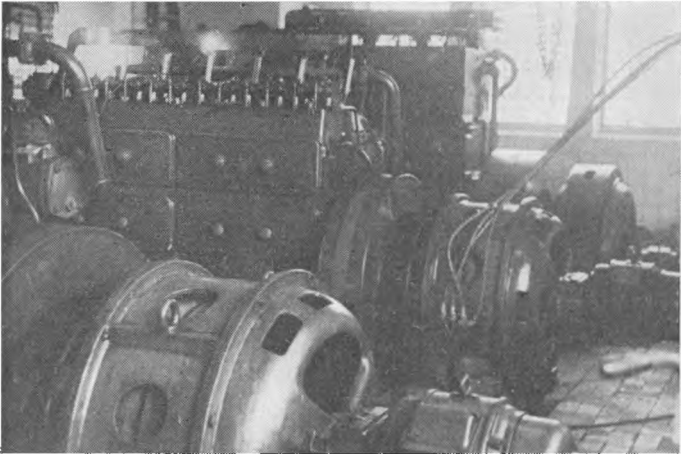

Hovedgaden, Efteraarsstemning. Lejrbanens Spor ses til venstre.

For Besættelsesmagts Befæstningssystem langs den jyske Vestkyst havde denne Lejr en særlig gunstig Beliggenhed, men de derværende Lokalteter var naturligvis af ret beskedne Dimensioner.

Oksbølplantagen, der ligger ved Lejrens nordlige Begrænsning, er anlagt i Aaret 1888 og dækker et Areal paa ca. 900 ha med mange Smaasøer som *Faaresø*, *Præstesø*, *Gaasesø*, *Sortesø*, *Sølagersø* m. fl. Plantagen blev nu gennemskåret af brede Gader, og et meget stort Antal Barakker blev opført tilligemed Elektricitetsværk (1200 HK) og Vandværk. Endvidere blev der bygget et stort Teater, hvor Værnemagts Medlemmer kunde hente Adspredelse.

Den nye Lejr, der fik Navnet »Nordlejren«, havde en Hovedgade (Hauptstrasse), og parallelle Gader Nord for denne betegnedes alle som Nordgader med Numre 1, 2, 3, 4 osv. og tilsvarende Syd for Hovedgaden som Sydgader 1, 2, 3, 4 osv., og Gader, der krydsedes fra Nord til Syd betegnedes som Tværga-

Lejrens El- og Vandværk, 3 Sugegasmotorer og 1 Dieselmotor, gl. U-baadsmotor.

der 1, 2, 3, 4 osv. Besættelsesmagten raadede ogsaa over store Lazaretter.

Her i denne store Troppeøvelseslejr (for en Division) blev der jo ved Hjemsendelsen af de tyske Tropper Plads, som kunde udnyttes af Flygtningeforsorgen. Allerede i Værnemagtens Tid var der kommet Flygtninge til Oksbøl, og omkring Midten af Maj 1945 rummede Lejren ca. 9.000 Flygtninge.

Fra 15. Maj 1945, hvor Lejren blev overtaget af dansk Administration, blev Flygtningenes Antal stadig forøget, saaledes at Lejren den 31. August Kl. 12 Middag rummede ialt ca. 35.000 Flygtninge, der fordelte sig paa følgende Maade efter Alder og Køn:

Mænd over 14 Aar	5.500
Kvinder over 14 Aar	17.300
Børn fra 6-14 Aar	7.700
Børn under 6 Aar	4.500

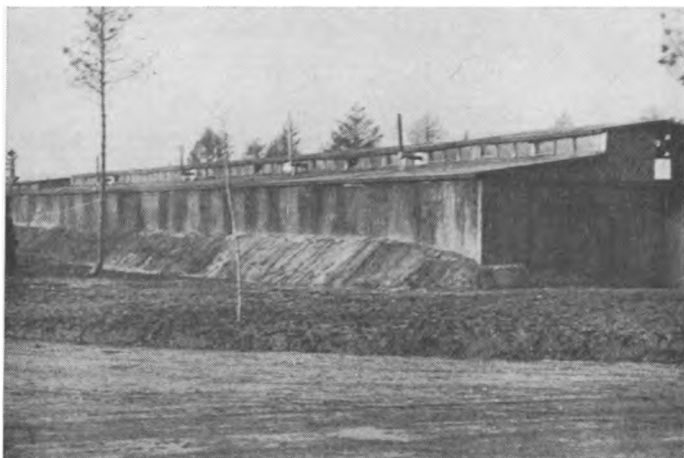
Alm. Barakker med en Stue til 16 Personer.

Som man ser et Samfund med Kvinder og Børn i absolut Flertal.

Strejfflys over et pengeløst Samfund.

Det tyske Flygtningesamfund var selvstyrende, dvs. de indre tyske Anliggender blev stort set ordnet uden dansk Indgriben, idet der var udgivet Retningslinier for Livets Gang.

Ledelsen laa hos Borgmester og Viceborgmester, og som besluttende Myndighed var der Byraad (Gemeindevertretung) og Magistrat (Gemeindevorstand). Desuden raadede Forvaltningen over alle de Organer, som en Købstad normalt raader over, saasom Folke-register, Politi, Retsvæsen, Arbejdsanvisning m. v. Borgmesteren og øvrige Forvaltningsorganer stod i snæver Forbindelse med den danske Administration, der kontrollerede, at alt gik som befalet. Der fandtes iøvrigt tysk Fængsel, og som Supplement hertil var

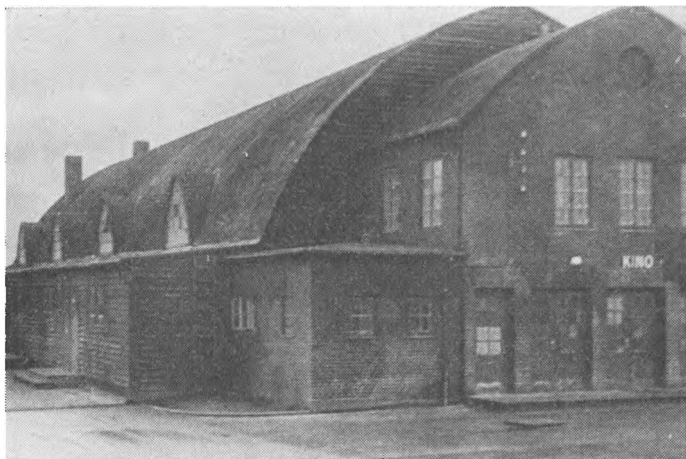
En Hestestaldbarak, Beboelse for 135 Pers. Der er kastet Jord op om Ydervæggene for at lune.

der Straffebarakker, hvis Beboere sattes til smudsigt og andet ubehageligt Arbejde.

Men iøvrigt var Forvaltningen forgrenet yderligere ved Opdeling af Flygtningesamfundet i fire Distrikter, som hvert var underlagt en Distriktsforstander. Under Distriktsforstanderne sorterede saakaldte Blokældste (en Blok bestod af ca. 10 Barakker + 1 Køkken), og for hver Barak havde en Barakformand Ansvar for Bestemmelsernes Overholdelse.

Naturligvis forekom der Uorden hist og her, men i Betragtning af dette Samfunds Uensartethed og Størrelse maa det siges, at det var meget lidt, der krævede Paatale.

Her kan det maaske have en vis Interesse at se lidt paa Lejrens Politi- og Retsvæsen. Et Forligsnævn søgte at afgøre alle Spørgsmaal og Tvistigheder. En Lejret bestaaende af 1 Dommer og 2 Domsmænd afgjorde alle Overtrædelser af Lejrbestemmelser m. v., for saa

Biografteatret, her vistes Film, Ballet, Operetter m. v. og store Koncerter, en Tid benyttet til Gudstjeneste for de forskellige Konfessioner, Plads til ca. 800 Pers.

vidt danske Interesser ikke var krænket. Sagen forelagdes Retten af en offentlig Anklager, efter at det tyske Politi havde indhentet de fornødne Oplysninger. Der beskikkedes Forsvarer, og Retshandlingerne var offentlige. Straffen kunde være Advarsel, Hefte eller Fængsel indtil 6 Maaneder og afsonedes i Lejrens Arrestanstalt eller Straffebarraker. Det tyske Politi raadede over 225 Ordens- og 60 Kriminalbetjente, og maanedlig blev gennemsnitlig behandlet ca. 500 Sager.

Der fandtes i Lejren 3 evangeliske og 2 katolske Præster, og den danske Sognepræst i Aal Sogn (Oksbøl), H. B. Graabæk, var autoriseret af den saakaldte Kirketjeneste til at føre et vist Tilsyn med de aandelige Rørelser. Ugentlig afholdtes 10 Gudstjenester med sa. 7.000 Kirkegængere og 3 Børnegudstjenester med ca. 2.000 Børn. Ca. 800 Børn blev konfirmeret, og ca. 1300 »gik til Præst«. — I denne Forbindelse

Matematik i den højere Skoles 3. Kl. I Baggrunden Lederen af Lejrens Skoler, Prof. Hoffmann.

maa man ogsaa nævne cand. theol. Halfdan Lange, der ofrede, hvad han ejede, og til sidst sit Liv, for at hjælpe Flygtningene — idet hans Helbred blev nedbrudt ved Askese og senere Ophold i de mest usunde og triste Flygtningelejre i Tyskland. Tilknyttet »Fredsvennernes Hjælpearbejde« fik han ved sin opofrende Hjælpsomhed og sin strenge, puritanske Livsførelse stor Betydning for mange Mennesker. — »Naar Flygtningene engang har glemt det meste om Oksbøllejren«, skriver Pastor Graabæk, »vil de endnu huske »Bruder Lange«. Han voldte Lejrledelsen nogle Knuder ved sin af og til ureglementerede Færden, men godt, at der var Plads til ham.«¹⁾

Skolevæsenet var delt i Gymnasium (Oberschule) og Folkeskole (Volksschule), og Undervisningen ledes af *politiske* Emigranter, der af Flygtningeadmini-

¹⁾ Ved Babylons Floder —. Ribe Stifts Aarbog 1949, s. 48.

Fra et højt Taarn holdtes Døgnbrandvagt, Lejren set mod Øst.

strationen var ansat som lønnet Kontrol og iøvrigt kunne gaa og komme som danske Statsborgere. Ca. 400 Lærere og Lærerinder underviste ca. 9.000 skolepligtige ca. 3-5 Timer daglig, og Elevmassen fordelte sig med ca. 1.400 i Gymnasiet og 7.700 Elever i Folkeskolen. For alle ikke skolepligtige var oprettet en Folkehøjskole med ca. 8.000 frivillige Deltagere, hvor der blev undervist i Sprog (ikke Dansk), Handelsfag, Tegning, Kulturhistorie, Skak, Musik, Botanik m.m. Samtidig bør nævnes, at ca. 3.000 blev uddannet i deres Fag. En Børnehave tog sig af ikke mindre end 4.500 Børn. Som et Kuriosum kan anføres, at et meget stort Antal af de yngste Elever af Krigens Ragnarok havde bragt den sorte Tavle med til Oksbøl.

Bevogtningen af Lejrens Omraade, der var 374 ha og havde en Omkreds af 7,65 km, skete ved danske Soldater, ca. 400 Befalingsmænd og Menige, og 33 Politibetjente, hvis Opgave bl. a. bestod i at overvaage, at der ikke blev fraterniseret og handlet sort.

Her er 500.000 kg Kartoffler nedkulet.

Lejren havde eget Brandvæsen, idet et Detachment, ca. 40 Befalingsmænd og Menige, fra CBU-Kolonnen i Herning laa fast i Lejren, men iøvrigt var der forskelligt Brandslukningsmateriel i Barakkerne.

Forsyningstjenesten.

En ikke uvæsentlig Funktion i Lejren var Forsyningen med Levnedsmidler af den forskelligste Art, og til Illustrering af Forsyningstjenestens Omfang skal anføres nogle Enkeltheder.

Daglig kørte 14 Lastbiler, 24 Spand Heste og et varierende Antal lejede Køretøjer samt den først paa Aaret anlagte smalsporede Jernbane fra den tidligere tyske Banegaard, hvis store Magasiner benyttedes til Levnedsmiddellagre og Oplagsplads for Tørv og Brunkul, til Lejrens yderste Distrikter, ialt ca. 11 km. Der var saavel Diesel- som Damplokomotiver samt ca. 180 Tipvogne. Sporene til denne Bane var af Flygtningene

Om de tyske Flygtninge i Oksbøllejren

*Et af de store Køkkener, beregnet for 2—3000 Personer.
Der diskuteres, mens der ventes på Dagens varme Ret. Skæbnens
Tilskikkelse vilde, at Køkkenet blev indrettet i Værnemagtens
tidligere Gasrum.*

optaget ude i Terrainet, idet Værnemagten havde et særdeles udviklet Spornet over Hederne til Vestkystens Batterier m. v.

Tallene fra en foretaget Beregning over en Maanedes Transporter af Levnedsmidler til en Flygtningemasse paa 35.000 Personer er meget talende:

Mælk	ca. 550.000 Liter
Paalæg	57.000 kg
Kartofler	550.000 kg
Brød	500.000 kg
Margarine	22.000 kg
Mel og Gryn	50.000 kg
Gule Ærter	20.000 kg
Peber	100 kg
Salt	10.000 kg
Sennep	3.500 kg
Eddike	5.000 kg
Fisk	50.000 kg

Poul Ruus

Grønsager	200.000 kg
Kød	40.000 kg
Sukker	17.000 kg
Theerstatning	3.500 kg

Kosten indeholdt de forskriftsmæssige 2270 Kalorier i Normalportionen. Der blev daglig udleveret varm Mad fra 21 Køkkener, der hvert bospiste 1500-2000 Personer. Den længste Ventetid ved Udleveringen var 12 Minutter. Tørkost udleveredes for 2-3 Dage ad Gangen, og denne bestod jo af Brød, Margarine, Paalæg m.v. Der kunde endvidere ydes Særforplejning, der alt efter Forholdene blev dels afhentet, dels bragt, og den tildeltes Lazaretpersonale og særlige Patienter. Som Eksempler paa Middagsmad anføres 3 »Dagens Retter« med Prisangivelse:

<i>Fredag d. 19/7 1946</i>		Pris pr. kg i Ører	
Spidskaal	25 g Oksekød m. Knogler	180	4,50
Oksekød	600 g Kartoffler	19	11,40
Kartofler	400 g Spidskaal	20	8,00
	10 g Byggryn	44	0,44
	6 g Salt	18	0,12
	1 g Kommen	300	0,30
<i>Søndag d. 21/7 1946</i>		Pris pr. kg i Ører	
Svinekød	68 g Svinekød m. Knogler	220	14,96
Pillekartofler	600 g Kartoffler	19	11,40
	20 g Bygsigtemel	44	0,88
	20 g Løg	100	2,00
	6 g Salt	18	0,11
	0,25 g Laurbærblade	400	0,10
<i>Onsdag d. 24/7 1946</i>		Pris pr. kg i Ører	
Kogt Fisk	350 g Fisk m. Hoved	50	17,50
Pillekartofler	(200-240 g netto)		
Sennepssovs	7 g Svinefedt	220	1,54
	600 g Kartoffler	19	11,40
	20 g Bygsigtemel	44	0,88
	1 g Sukker	43,5	0,04
	12 g Sennep	80	0,90
	6 g Salt	18	0,11

Om de tyske Flygtninge i Oksbøllejren

En normal Tørkostportion for een Dag ser saaledes ud:

350 g	Rugbrød
125 g	Sigtebrød
20 g	Smør
25 g	Paalæg og Leverpostej
25 g	Ost eller 35 g Kvarg eller Smelteost
15 g	Sukker (14,5 g til Portionen, ½ g til Køkkenet)
1½ g	Theerstatning

Det var sjældent, at der fra Flygtningene blev fremsat specielle Ønsker om dette eller hint i Kostplanen, men en Dag blev der rettet Forespørgsel, om det ikke var muligt, at der som Paalæg kunne gives *røget Koryver*, dette blev meget savnet af Folkene østfra, hvor dette Paalæg var en meget yndet Spise.

Ialt var der ved Forplejningslagre, Køkkener og Tørkostforplejning beskæftiget ca. 2750 Personer.

Regnskabet for Udgifterne pr. Flygtning pr. Dag stiller sig saaledes:

Middagsmad pr. Flygtning pr. Dag	ca. Kr. 0,27
Tørkost pr. Flygtning pr. Dag	ca. Kr. 0,50
Samlede Forplejningsudg. pr. Dag	ca. Kr. 0,77
Øvrige Udgifter, heri medregnet delvis Beklædning, Rengøringsmidler, Reparationsarbejder, Drift af Lazaret, tekn. Værker, Lønninger m. v.	Kr. 0,42
Samlede Udgifter pr. Flygtning pr. Dag	Kr. 1,19

Det kostede altsaa en god Krone pr. Dag pr. Flygtning, og det ser jo ikke ud af saa meget, men for de 35.000 Flygtninge i Oksbøllejren bliver det dog til en maanedlig Udgift paa 1,25 Mill. Kr., og saa kan enhver nemt regne ud, hvad de ca. 200.000 tyske Flygtninge belastede det danske Samfund med pr. Aar.

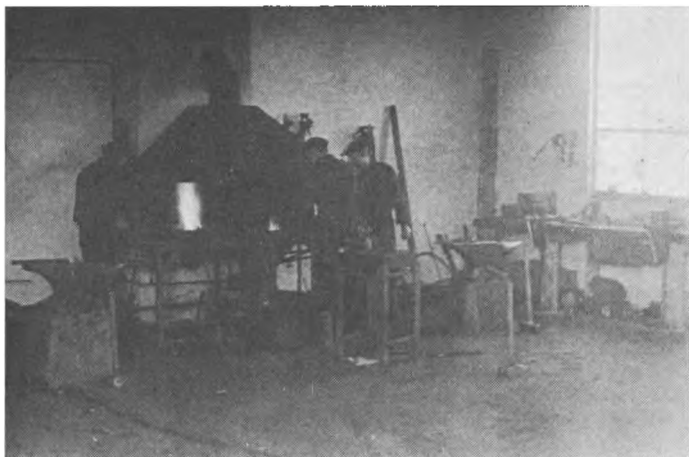
Der arbejdes.

Nu maa man ikke tro, at Flygtningene kun tænkte paa Mad og ellers intet udrettede, tværtimod, der blev

Fra en Angorakaninfarm, ca. 500 Dyr, Ulden opr. benyttet af Luftvaabnets Piloter, senere anvendt til Børnene.

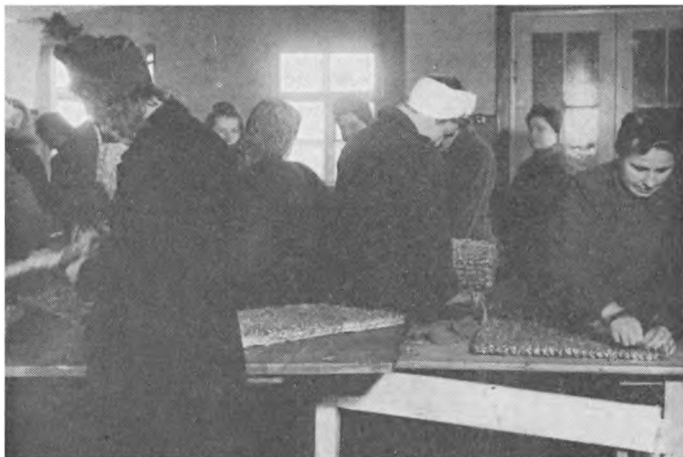
arbejdet overalt og med Iver og Lyst. Daglig var ca. 10.000 Personer i Beskæftigelse, men der raadede iøvrigt almindelig Arbejdspligt. Arbejdspligten omfattede Mænd og Kvinder i Aldrene henholdsvis 14-65 og 14-60 Aar. Undtagne var Invalider, Mødre med Smaabørn, Kvinder eller Mænd, der havde Forsørgerpligt for Personer, der ikke kunde hjælpe sig selv, og som ikke kunde faa en arbejdsfritaget Person til at overtage Tilsynet. Da Mændene var i Mindretal, maatte Kvinderne derfor tage deres store Del af Arbejdet. Arbejdstiden var fra 3-6 Timer og over 6 Timer daglig, og det maa siges, at Kvinderne oftest arbejdede betydelig bedre end Mændene. Alene Køkkenerne, der gennemsnitlig leverede Mad til 1500-2000 Personer, krævede som ovenfor nævnt en Masse Arbejdskraft, men ogsaa Reparationsarbejder af alle Arter gav stor Beskæftigelse: Skrædderier, Skoreparationsværksteder, Tørvearbejde, Forplejningslagre, Ba-

Drevne Varmesmede smedede Økser og Værktøj.

netjeneste, Transport, Vejarbejde, Smede- og Autoværksteder o. m. m.

Men ogsaa direkte Beskæftigelsesarbejde var taget op, f. Eks. Fletning af Straamaatter til Barakkerne. Det blev opgjort, at der for at dække Behovet skulde flettes Maatter af 235.000 kg Halm, og daglig var ca. 600 Personer beskæftiget i denne Fabrikation, der faldt i to Afdelinger: *Fletteriet*, hvor Kvinder paa Akkord og ved Fletning af 50 m Halmbaand berettigedes til Fyraften, og *Maattesyeriet*, hvor Fletningerne syedes sammen til Maatter, og her var Akkorden Syning af 1 m². Endvidere var oprettet et Børstenbinderi, hvor ca. 200 Kvinder bandt Børster af det paa Heden indsamlede Materiale. Der fremstilledes maanedlig ca. 5000 Stk. Koste, Gulvskrubber og Skurebørster, og af denne Produktion dækkedes selvfølgelig først Lejrens eget Behov, men en ikke ubetydelig Del af Produktionen kom »til Eksport« til andre Lejre. Ogsaa en omfattende Fremstilling af Legetøj fandt Sted, og

Halmbaandene syes sammen til Maatter til at lune i de mest utætte Barakker.

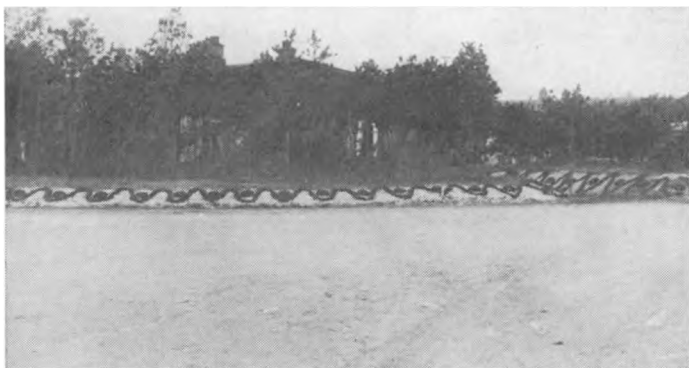
den 12. December 1945 var der ca. 30.000 Stk. Legetøj klar til den kommende Julehøjtid. Ved en Udstilling blev ogsaa vist de nydeligste Husflidsarbejder.

Et stort Vaskeri havde en Kapacitet paa ca. 11.000 kg ugentlig.

I Lejren fandtes	5.500	Mænd	og	17.300	Kvinder
Opført i Arbejdskartoteket	4.000	»	»	12.500	»
deraf beskæftiget halvdags					
(3-6 Timer)	1.900	»	»	3.700	»
deraf beskæftiget heldags					
(6 Timer og mere)	2.100	»	»	2.000	»

Af Dagens Post.

Flygtningenes Forbindelse med Omverdenen var naturligvis stærkt beskaaret, alle Breve, der afsendtes eller modtoges, blev censureret, og var de da angivne Retningslinier blevet fulgt, vilde dette Censurarbejde have været en Ørkenvandring, men, ja undskyld, hel-

*Der var Konkurrencer om de smukkeste Omgivelser.
Her er pyntet med Mos.*

digvis er Menneskene nu først og fremmest Mennesker, man tager Chancen, saaledes ogsaa paa dette Punkt. Der kunde skrives en læseværdig Bog bygget over utilladelige Breve, men som Kipling siger, det er en anden Historie.

Her skal kun anføres et Brev indgaaet fra en Student, ikke fordi det deri indeholdte er en »enlig Sval« , tværtimod, men fordi, ja, nu kan De jo selv læse:

Ærede Administration.

De administrerer en Lejr med ca. 35.000 Flygtninge fra Tyskland. De holder sammen paa dem, giver dem Ly og Mad og søger at holde deres Sundhed vedlige. Saa kan Flygtningene ikke ønske mere fra Deres eller nogens Side. Hvad der ellers fremkommer af Ønsker fra Lejren og til Lejren, kan De vinke bort som Luxus og Unødvendighed, ja Utilstedelighed. Jeg tænker paa mit specielle Tilfælde. Jeg har aldrig haft med

nogen Tysker at gøre, er af patriotisk Familie, har altid tænkt, talt og handlet Dansk og vil vedblive dermed. Jeg er Student, taler Engelsk og Tysk ret godt, og da jeg blev antaget som Vagt ved bl. a. en Flygtningelejr, kunde jeg ikke undgaa at tale med Flygtningene i tjenstligt Ærinde. Efterhaanden lærte man nogle at kende, man kom til at tale med de unge Piger, vi var nysgerrige efter at høre dem fortælle, og de var nysgerrige efter at spørge om deres fremtidige Skæbne, hvad vi ikke vidste noget om; men Sagen er, Kontakten blev sluttet. Jeg blev forelsket i en Pige, og hun i mig. Noget meget menneskeligt, og dog: hun var Tysker, af et Folk, som har vundet Verdens Foragt og Vrede og med Rette; og min Afsky for Nazismen og det tyske Folks Slaphed er uomstridelig. Men da jeg blandt andet er Digter og Aandens Tjener, saa jeg ud over Landegrænser og nationale og økonomiske Hindringer og holdt ved hende og holder stadig ved hende. For naar vore Interesser er fælles, vort Sind og vort Temperament, og vor Kærlighed stærkere end Livet og Døden, saa maa alle andre Hensyn trods alt, trods Sved og Taarer, træde i Baggrunden. Vor Forbindelse er af ren aandelig Karakter i Modsætning til de fleste andre Kærlighedsforbindelser og især denne specielle Slags. Derfor er den stærk og kan overvinde alt; Tidsrum og Vejstrækninger betyder intet, før eller senere forenes vi, om det saa først bliver i Evigheden. Vi er unge, har Tro og Haab nok, hun har baa- ret Skæbnens Tilskikkelser med rank Ryg og Taalmodighed og bevaret sin Sjæl ren. . . . hedder hun, født i Siden jeg tog Afsked med hende ved Lejren i har jeg faaet et Brev fra hende; siden hun er kommet til Oksbøl, har jeg intet hørt i 2 Maaneder, det er uudholdeligt. Kan De give mig Tilladelse til at se og tale med hende en halv Dags Tid i Julen. Da

beder jeg Dem sende mig et Indgangsbevis eller hellere et Udgangsbevis til hende. Det er et dristigt Spørgsmaal, men nu er det sagt, og saa maa De handle efter Deres Samvittighed. Vil De ikke i alle Tilfælde sende mig en Besked. Vi længes frygteligt efter at mødes nu efter 4 Maaneders Forløb, skønt: (som hun skrev til mig)

»Oftmals Steh, ich in Gedanken
schicke manchen Seufzer hin,
meine Liebe soll nicht wanken,
wenn ich auch nicht bei dir bin.«

Deres ærbødige

....

Om Administrationen forstod dette Nødskrig fra en »betyngt« Landsmand, er hyllet i Tavshedens Slør, men gæt selv!

Efter at der var aabnet Adgang til frit at skrive til Tyskland, og Tilsendelse af Pakker var blevet frigivet, svulmede Posten op til det næsten utrolige:

Maanedlig var der ca. 200.000 udgaaende Breve og ca. 250.000 indgaaende Breve. Af Pakker ca. 200 udgaaende og ca. 2.000 indgaaende.

Ved Højtiderne, særlig til Jul, var disse Tal betydelig større. Som man vil forstaa, var det, der kaldtes Brevcensur, ikke nogen helt almindelig Historie, og der blev da ogsaa gaaet frem efter særlige Regler, saaledes at Brevstrømmen ikke blev sinket nævneværdigt. Til Behandling og Fordeling af Posten fandtes der et organiseret Postvæsen. Men helt billigt for den danske Stat var dette, ja man tør sige overdrevne, Skriveri jo ikke, men paa den anden Side kan det være, at det saadan set var en ganske god Ventil mod Psykose af forskellig Art.

*Hovedlazarettet, ca. 300 Senge, desuden Børnesygehus,
Epidemiafdeling med 1200 Senge.*

Sanitetsvæsenet.

De syge behandlede efter deres Tilfælde paa Lazaret eller i Barakkerne. I Lejren praktiserede 10 Læger med fornøden Plejerskehjælp (130 Personer) inden for 10 Lægekredse. Ved Indlæggelse paa Lazaret (Sygehus) var Fremgangsmaaden som paa ethvert Hospital. Der fandtes 10 Afdelinger med ialt 1.000 Senge, 12 Læger + 10 studerende og 200 Sygeplejersker. 2 danske Læger og 2 Sygehusinspektører havde Tilsyn og Ledelse. Sygdom og Dødelighed var efterhaanden ganske normal, idet Vaccination foretoges, og alt var under Kontrol. Saavel i Lejren som paa Lazarettet var Apoteker med sparsomme Lagre af de nødvendigste Medikamenter, og ialt var 7 Farmaceuter beskæftiget her. Særlige Arbejdshold indsamlede Lægeurter. 8 Tandlæger udførte strengt nødvendige Tandbehandlinger og fortrinsvis kun konserverende, og der behandlede daglig ca. 260 Patienter. Lazarettets Om-

raade dækkede 6800 m², og der var ca. 30 Bygninger. Tuberkulose- og Psykiatrisk Afdeling modtog tillige Patienter fra alle andre Lejre i Jylland og paa Fyn. Den gennemsnitlige Belægning var ca. 775 Patienter.

Dødeligheden afspejles i følgende Tal:

Ialt døde siden Maj 1945 990 Personer.

Højeste Dødelighed:

April 1945 af ca. 5.000 Pers. 84 døde

Marts 1946 af ca. 35.000 Pers. 63 »

Laveste Dødelighed:

Juni 1946 af ca. 35.000 Pers. 18 »

I Lejren fødtes 927 Børn; af disse var 445 født i Ægteskab, dvs. at begge Forældrene opholdt sig her, 260 er født af ugifte Mødre og 222 af gifte Mødre, som enten var Enker eller ved Krigen og Flugten var blevet skilt fra deres Ægtefælle.²⁾

Der kan være Grund til her at henlede Opmærksomheden paa de særlige Bestemmelser, som var gældende for det tyske Sanitetspersonel, dvs. Læger, Tandlæger, Jordemødre, Farmaceuter, uddannede Sygeplejersker m. fl., der sagde, at de paagældende Personer *ikke* betragtedes som Flygtninge, derimod som tyske Statsborgere med Opholdstilladelse i Danmark, hvad der havde den praktiske Betydning, at de fik Særforplejning, og at det var dem tilladt at forlade Lejrene, ligesom de under særlige Omstændigheder kunde faa udleveret Penge. Indtil Udgangen af 1945 blev Sanitetstjenesten endnu udøvet af Værnemagtens Personel, men paa dette Tidspunkt overgik alle Sanitetsindretninger m. v. til den danske Stat, og Persona-

²⁾ Disse Fødselstal er opgivet efter Pastor H. B. Graabæks Afhandling »Ved Babylons Floder —« i Ribe Stifts Aarbog 1949, s. 40.

Hovedindgangen til Flygtningekirkegaarden, Grave i snorlige Rækker, nydelig holdt.

let blev formelt »hjemsendt«, men beordret til Tjeneste som hidtil, og herved opstod det ovenomtalte Forhold, der jo blot betød, at det paagældende Personel ikke skulde stilles ringere end hidtil gældende for det.

Efterskrift.

Saavel ved Indkvartering i Lejrene som i de enkelte Barakker var Retningslinien saa vidt muligt at holde Familierne samlet. Bestod Familierne kun af faa Medlemmer, var det selvsagt nødvendigt at bringe flere Familier sammen i de enkelte Stuer, en Indkvarteringsmaade, der havde flere gode, men vist endnu flere uheldige Sider, selv om det paastaas, at denne Indkvarteringsmaade væsentlig har bidraget til, at Lejrpsykose saa godt som ikke eksisterede. I denne Forbindelse kan det nævnes, at der kun forekom ganske faa Selvmord, hvoraf to var tidligere Sindssygepatienter. Men egentlig var det forbavsende, at alt fik et saa

Am Mittwoch, den 14. Nov. 95 wird die
Ausstellung für Kunstgewerbliche
und handwerkliche Arbeiten
um 15 Uhr in der A-Bock-Geschalle eröffnet.
Wir bitten Sie, der Eröffnung freundlichst
beizuwohnen.

Die Arbeitsgemeinschaft
für soc. Winterarbeit d. Volkshochsch.
Kuntz

*Trods primitive Forhold fremkom Indbydelser o. l. altid
i omhyggelig og smuk Udførelse.*

gunstigt Forløb, ikke mindst under Hensyn til det aandelige Pres, hvorunder Flygtningene levede, og personlig berøvet næsten alt og, hvad vist var det værste, fuldstændig ribbet for alle Illusioner. Der var et vist Humør over det hele, selv om man mange Gange syntes, at det havde noget af Galgenhumorens Karakter. Men i hvert Fald eet staar fast, Flygtningene vilde meget gerne tilbage til Tyskland.

En Side af Flygtningeforsorgens Virksomhed tør dog vist kritiseres, nemlig den udstrakte *Anvendelse af politiske Emigranter* til Kulturarbejdet i Lejrene. Maaske der kan siges noget til Gunst for de Emigranter, som beskæftigede sig med Undervisningsspørgsmaal, men sandelig burde de Emigranter, som kun havde politiske Opgaver i Lejrene, ikke have været

tolereret. Her blot et Par Ord indskudt om disse Emigranter, hvoraf vi her i Landet havde en grumme Masse, altsaa tyske Statsborgere eller Statsløse, som de yndede at kalde sig, som før Krigsbegivenhedernes Bølgegang var skyllet op paa disse Strande. Disse Herrer dannede nu et særligt »Kulturkorps«, der svævede over Vandene i de større Lejre, hvor de var ansat med *Løn af den danske Stat og nød Rettigheder som danske Statsborgere.*

Blot denne Antydning om Flygtningeforsorgens Inderkreds, som sikkert vil faa en og anden til at forbavses.

En særlig Kulturinstitution under Emigrantvældet var Udgivelsen af en tysk Avis ved Navn: *Deutsche Nachrichten*, som ugentlig blev trykt i et Oplag, der nærmede sig de voksne Flygtnings Antal og fordeltes i Lejrene, men om dette Blad tjente en almindelig Demokratiseringstendens turde være tvivlsomt.

I Lejrene maatte ifølge de udgivne Bestemmelser ikke drives politisk Agitation, derimod politisk Oplysningsarbejde, men havde den sunde Fornuft været taget til Hjælp ved Udarbejdelsen af disse Bestemmelser, var de sikkert blevet byttet om, thi ved tilladt politisk Agitation havde man da den Mulighed i det store og hele at kunne føre en vis Kontrol, helt modsat med det politiske Oplysningsarbejde, der gennemførtes ved Husagitation og saaledes var helt ukontrollabelt. De gældende Bestemmelser førte da ogsaa til, at der her i Lejren blev drevet et hidsigt politisk Oplysningsarbejde, hvor alle Tricks blev benyttet — til ubodelig Skade for Roen i Lejrene. Der opstod politiske Skillelinier af en Dybde, som stærkt nærmede sig Begrebet: Krig paa Kniven. Nærmere at uddybe dette Emne ligger uden for nærværende Skildrings Hensigt.

Der burde selvfølgelig aldrig være givet Tilladelse til Politik i Lejrene; den eneste Form for Politik der burde være Humanitetspolitik, deri bundet dog det virkelige demokratiske Sindelag, og mon ikke der i Tyskland skulde blive Lejlighed nok for Flygtningene til at drive Partipolitik? En dansk Opgave kunde det dog ikke være at bibringe Flygtningene partipolitiske Opfattelser, men i hvert Fald ligger det uden for enhver Tvivl, at et Flertal af Flygtningene led meget under dette partipolitiske Puslespil.

Et andet Problem, som stadig gav Anledning til Uro i Lejrene, og som udnyttedes i rigt Maal af de politiske Partier, var Begrebet: *Overflygtninge*. De smiler, men saadanne fandtes virkelig ogsaa. Saa snart en Lejr fik en vis Størrelse, begyndte det organisatoriske Liv ret at træde frem. Der skulde da oprettes forskellige Organer, Institutioner m. v., og hver af disse skulde have en Leder. Hertil er intet at indvende, det var kun rimeligt, at den forhaandenværende kvalificerede Arbejdskraft blev taget i Brug, men samtidig med »Embedsbesættelsen« skete der i de fleste Lejre det, at vedkommende med Familie indkvarteredes for sig selv, altsaa for saa vidt udgik af Flygtningemassen og de for denne latente Ubehageligheder. Disse Folk boede altsaa for sig selv, dvs. at de ogsaa spiste deres Mad, der iøvrigt var ganske den samme som de øvrige Flygtninges, for sig selv, et Forhold, der før eller senere førte til Gnidninger, der enkelte Steder endog har været meget alvorlige; der udspreddes simpelt hen det Rygte, at disse Embedsindehavere fik mere og bedre Forplejning end de øvrige Flygtninge. I langt de fleste Tilfælde kunde disse Gnidninger henføres til politisk Agitation, men selvfølgelig kunde ogsaa personlige Forhold føre til saadanne Skumlerier. Men trods det, at man ikke var blind for disse Forholds

uheldige Sider, bibeholdt man stadig Begrebet »Overflygtning«, skønt Sagen i sig selv burde opfordre til Ændringer heri, saaledes at naar Embedsforretningerne var forbi, lukkede man Kontoret og forholdt sig som de øvrige Flygtninge. Naturligvis kan der siges noget til Gunst for denne Praksis, der jo bl. a. bundede i det Forhold, at mange Mennesker af forskellig Alder og Køn boede sammen, og den menneskelige Stræben jo stadig gaar ud paa at udskille sig, være sig selv, Argumenter, som i og for sig er fuldlødige under normale Forhold, blot ikke var acceptable under de givne Forhold. Det burde naturligvis være tilstræbt, at der blev saa faa Konfliktmuligheder mellem Flygtningene som muligt, til og med da der jo ellers ingen Personsanseelse var gældende, den Side af Demokratiet var i Orden og burde plejes.

Altsaa Begrebet Overflygtning burde have været elimineret, men naturligvis var Praksis ogsaa Udtryk for en »vis Betaling« for Bestridelse af Hvervet, men hvorfor var det egentlig saadan, det kropslige Arbejdes Udøvere fik dog ingen særlig »Løn«, dvs. Indrømmelser.

Det ovenfor anførte viser med Tydelighed, at det danske Samfund ikke har været smaalig med Hensyn til Foranstaltninger for at gøre Opholdet for de tyske Flygtninge taaleligt, og dette anerkendtes uforbeholdent af Hovedparten af Flygtningene, der jo heldigvis nu i mange Aar er over alle Bjerge, og dette sørgelige Afsnit af Tidens Historie er nu et Minde, men et, der burde mane til alvorlig Eftertanke, til Fremme af Tolerancen mellem Folkene paa Jorden.

Omkring Jørgen Pedersen Rentemesters vindebro over Ribe å

Af Mogens Bencard.

I kongerækken af Ribes historikere indtager David Grønlund en beskeden plads. Hans litterære produktion indskrænker sig til en bog om hekse-processerne i Ribe, som trods det spændende indhold ikke læses af ret mange mennesker i dag.¹⁾ Når han fremhæves her, er det, fordi han var en flittig indsamler af historisk kildemateriale, der endnu er bevaret, og som findes på Ribe Kathedralskoles bibliotek under navnet »Grønlunds samlinger«. Samlingen vidner om Grønlunds to hovedinteresser på det historiske område, nemlig Ribe stifts gejstlighed og Ribe bys historie, og den rummer i dag spændende læsning af to grunde: for det første fordi den i udstrakt grad indeholder afskrifter af nu forsvundne originaler, og for det andet fordi ingen af de senere Ribe-historikere har benyttet den.²⁾ Samlingen kan således levere nye detaljer til vort billede af Ribe by, selv fra storhedstiden, som dog er så grundigt behandlet i J. F. Kinchs byhistorie. Et eksempel herpå skal fremdrages i det følgende.

Iblandt Grønlunds papirer ligger materiale, som viser, at han må have haft planer om at udgive en byhistorie, men i den foreliggende form er det dog kun blevet til en udvidet kommentar til Peter Terpagers *Ripæ Cimbricæ*.³⁾ Heri opregner han bl. a. de ripen-

siske broer, som forgængerer har fundet frem til, og påviser, at han har glemt én. Sin vane tro belægger han sin påstand med et citat fra sine kilder. Det ser sådan ud i originalen: »Endelig var af Jørgen Pedersen Cantor i Capitlet og kongl. Rente Mester som døde 22. Febr. 1554 bygget en Vindebro fra hans Gaard paa Nederdammen over Aaen til hans Grunde uden Byen«. Denne nævnes i et Tingsvidne: »1578. d. 9. Oct. 24 Mænd vidner, At Anna Rentemesters brugte det Fiskerie mellem den Broe, som er slaaet tvært over Riiber Aae og til Mølle Broen uden Nørreport, og gav Halv Parten af Fisken til Riiberhus, men Vesten ved Vinde Broen og ned ad Strømmen til Skibbroen, og udi Baghølet for Møllen brugte Lensmændene Fiskeriet til Slottet.« Og samme Dag forhandles endvidere paa Tinge: »Borgemester og Raad bekiænder, at den Vinde Broe, Jørgen Rente Mester lod bygge over Riibe Aae, var dem meget til mode og for den Gunst han hafde hos Kongl. Mayt., spurgte han dem intet til, da han lod fornævnte Broe bygge. Men den staaer Byens Frihed for nær, og Byen til stor Trængsel og Skade, som og tilforn er givet Last og Klage paa her til Tinge.«

Denne oplysning, som ej heller findes hos nogen af de senere Ribe-historikere, kan nok få den nysgerrige til at spidse øren! Som vi nedenfor skal få at se, er broen ikke opfundet af Grønlund, og det er måske derfor værd at opholde sig ved dette nyopdukkede træk i Ribes bybillede. Uden interesse er det i og for sig ikke, thi en sådan privatejet bro, som — så at sige — fører uden om bytolden, må betragtes som noget helt utroligt. Det er på ingen måde nogen retssalvoverdrivelse, at den »staaer Byens Frihed for nær«, og på de forkerte hænder kan den virkelig blive byen til stor »Trængsel og Skade«. Der kan næppe herske tvivl

om, at den mand, som har kunnet tillade sig sådanne friheder over for sin by, må have besiddet overordentlig stor magt.

Hvem var da denne Jørgen Pedersen, som stod så højt i kongens gunst? Hvor boede han, og hvor lå hans bro? Hvorfor tøvede magistraten i 24 år, før de søgte at få broen fjernet, og lykkedes denne aktion? De spørgsmål, som melder sig i denne forbindelse, kan ikke alle besvares med sikkerhed, men lad os begynde med manden.

•

Jørgen Pedersen var født i Ribe og søn af borgmester Peder Thomsen, som døde i 1536.⁴⁾ Om hans fødselsår, ungdom og uddannelse vides intet, men han gik formentlig tidligt ind i centraladministrationen, hvor han vistnok allerede i Frederik I's tid var kongelig skriver. Han sad senere i Christian III's cancelli, og under grevefejden finder vi ham rosende omtalt af førstesekretæren, som gav ham det skudsmål, at han hverken sparede sig nat eller dag. Efter reformationens gennemførelse fik han i 1536 den højt betroede stilling som rentemester for Jylland, hvorefter han slog sig ned i sin fødeby.

Hans virksomhed bestod væsentligst i at oppebære de kongelige indtægter,⁵⁾ men samtidig udførte han forretninger for kongen i Holland og Hamborg, som jo begge stod i livlig handelsforbindelse med Ribe. Senere tiders historikere har ikke agtet hans evner som regnskabsfører særlig højt,⁶⁾ men han må alligevel have haft evner, som blev værdsat, thi han var sin tids eneste højtstående embedsmand af borgerlig herkomst og i øvrigt den sidste før enevældens indførelse i 1660.

Jørgen Pedersen stod i sine senere år i nært forhold til Ribe, hvor han havde fast bopæl i den af Grønlund

nævnte ejendom på Nederdammen. Han var desuden allerede af den sidste katolske biskop, Ivar Munk, blevet forlenet med Darum kirke, han fik i 1541 et kanonikat ved domkirken, og han var fra 1543 kantor ved domkapitlet.⁷⁾ Yderligere ejede han en gård på Mellemdammen, som han havde arvet efter sin fader,⁸⁾ og han fik i 1544 af kongen ejendomsbrev på Segeberg (»Syebierg, Sebjerg«) gård, som lå i Farup sogn tæt nordøst for Mejlby.⁹⁾ Hertil føjede bystyret som gave et hus, der tilsyneladende har været ganske anseligt, hvis det er identisk med det, som blev nedrevet på Segeberg i 1561. Dette år beskrives det som et »Korshus« i to etager, bygget af mursten og hugne sten.¹⁰⁾ Det er desuden muligt, at nogen af de ejendomme, som arvingerne skilte sig af med, også har tilhørt ham, og han var øjensynlig en både begunstiget og velstående mand.

Omkring midten af 1530'erne giftede rentemesteren sig ind i en af Ribes store slægter, nemlig Hegelund'erne. Hans kone var Anna Kristensdatter Hegelund, enke efter den ansete ripensiske borger Iver Stub,¹¹⁾ søster til daværende borgmester Jens Hegelund, og dermed faster til biskop Peder Hegelund.

Jørgen rentemester, som således kan siges at være ripenser med hud og hår, efterlod sig tre børn, sønnerne Peder og Thomas samt datteren Birgitte. Om Peder ved vi kun, at han døde i 1572, hvorefter hans kone Mette Jensdatter med sine tre små børn gik fra arv og gæld.¹²⁾ Thomas, derimod, blev en kendt og betroet mand i byen. Han var først slotsskriver, blev derefter tolder og var fra 1588 rådmand.¹³⁾ Ifølge sin gravskrift var han tillige forstander for gilden, dvs. bestyrer af byens fattigkasse.¹⁴⁾ Birgitte blev i 1557 gift med kongelig livlæge Mikkell Müller fra Königsberg.¹⁵⁾

I begyndelsen af året 1554 døde Jørgen Pedersen og fik den gravskrift, at han var en udmærket mand, som, skønt af borgerlig fødsel, dog var kongelig rentemester for Jylland.¹⁶⁾ Den berømte læge og digter Hans Frandsen, som var født i Ribe, hyldede ham i et latinsk mindedigt.¹⁷⁾

Desværre efterlod han sig et beklageligt deficit på sit regnskab, hvilket fik temmelig katastrofale følger for arvingerne. Tilsyneladende var der intet uhæderligt i dette, blot uheld og måske i nogen grad manglende dygtighed. Et stort regnskab som rentemesterens må have været overordentlig vanskeligt at holde rede i, ikke mindst fordi man har indtryk af, at der i det ofte indgik naturalier. Men kasse mangelen blev indledning til en lang og indviklet arvesag, som i virkeligheden først fik ende tyve år senere med enkens fallit. Da sagen giver en illustration til det ofte forunderlige faktum, at arvinger efter selv tilsyneladende velhavende folk så hyppigt gik fra arv og gæld, kan vi benytte lejligheden til at se på dens hovedpunkter.

Til at begynde med var alt godt. Den 21. oktober 1554 fik Anne, Jørgen Rentemesters efterleverske, kvittering på alt, hvad hendes mand blev kronen skyldig, hvilket kunne ske, fordi rentemesterens adelige kolleger, Korfitz Ulfeld, Eskild Oxe, Jørgen Marsvin og Kristoffer Walkendorff, indskød de resterende summer.¹⁸⁾ Også kongen hjalp hende. 5. april 1554 fik hun tilladelse til at bruge til »hendes Gaard Segeberg« kronens ladegårdsagre uden for Ribe,¹⁹⁾ ligesom han i 1560 gav hende brev på kronens fiskeri i Ribe å, »fra hendes egen Bro til Byens Bro«, mod at give halvdelen af de fangne fisk til Riberhus.²⁰⁾ Yderligere lånte han hende 600 daler, som hun havde stort besvær med at få betalt tilbage.²¹⁾

Ikke desto mindre begyndte tilbagegangen hurtigt,

og vi finder Anna Rentemesters vej mod fallitten afmærket af stedse hyppigere retssager om tilbagebetaling af lån. Allerede i mandens dødsår, 1554, og senere i 1561 findes de første sager af denne art,²²⁾ og i 1564 rykkede kongen hende kraftigt for de nævnte 600 daler.

Et andet tydeligt tegn på nedgang er det, at Segebjerg allerede 1559 er gået tilbage til kronen.²³⁾ Hvad grunden nu end måtte være til dette skridt fra kongens side, så er det i hvert fald sikkert, at en vigtig indtægtskilde hermed er gledet hende af hænde.

I 1568 fører broderen, borgmester Jens Hegelund, sag mod hende og sønnerne, hvilket ender i følgende noget mærkelige »forlig«: Hegelund skal tilfredsstille Claus Sehested for 500 mark lybsk, som hans søster var skyldig, og som Jens havde kautioneret for. Desuden skal han give hende 50 daler. Til gengæld herfor skal hun så holde ham fri for hans kautioner til Erik Rud, Hans Stygge og andre!²⁴⁾ Borgmesteren må have været temmelig desperat for at indgå på en så ufordelagtig aftale, og man må håbe for det gode familieskabs skyld, at hun har overholdt sine forpligtelser i dette stykke, så det ikke var hendes skyld, at Jens' arvinger ved hans død i 1571 fragik arv og gæld.²⁵⁾ Mærkeligt er det i øvrigt at se hele denne række af adelige långivere, samt at Anna af en eller anden grund aldrig påføres proces af sine borgerlige bysbørn. Har de ikke villet låne hende penge, eller har hun sørget for først og fremmest at tilbagebetale deres lån?

Imidlertid ser det ud til, at kreditorerne har presset på, og familien er derfor blevet tvunget til at skille sig af med flere faste ejendomme. I 1558 solgte Thomas Jørgensen sin gård på Storegades sydside, antagelig for at skaffe likvid kapital. Denne gård brændte ved

den store brand i 1580 og lå på det sted, der nu optages af østfløjen i Quedens' Gaard. Samme år solgte Jørgen Rentemesters arvinger den gård på Mellemdammen, som denne havde arvet efter sin fader, Peder Thomsen.²⁶⁾

Af de ovennævnte kreditorer er i det mindste Erik Rud (til Sandholt og Voergaard) ikke blevet tilfredsstillet ved disse ejendomshandler. Allerede i 1565 var den velbyrdige Anna, Erik Ruds, gået rettens vej for at få tilbagebetalt et lån på 45 daler,²⁷⁾ og det er muligvis samme lån, som vi hørte om ovenfor. I 1571 havde Erik Rud stadig penge til gode, og af de få ord i retsprotokollerne ser man tydeligt, hvor fortvivlende rentemesterenkens situation var blevet. Til den almindelige ordlyd føjes nemlig følgende: » — — — da hun maatte drage ind i Ole Pedersen Borgmesters Huus, og ikke ud at komme inden hun hafde fuldgiort Hendes Haandskrift.«²⁸⁾

Dette er ensbetydende med den form for gælds-fængsel, som datiden kaldte »Indlager«. Princippet var det, at en debitor, som ikke formåede at indfri sin gæld til rette tid, efter forudgående skriftligt varsel, »Maning«, skulle begive sig til et nærmere aftalt sted og bo der på *egen bekostning*, indtil gælden var betalt. Hvis man i dette stykke ikke overholdt sine forpligtelser, havde man sin ære fortabt. Denne form for retsforfølgelse, som var mere almindelig blandt adelen, kendes fra Ribe kun i to tilfælde.²⁹⁾

Hvis det stadig er de usle 45 daler, der her er tale om, så er det sandelig ikke meget at risikere at miste sin ære for! I hvert tilfælde synes det af det foreliggende klart at fremgå, at den engang så velbjergede Anne Rentemesters havde nået grænsen for sin økonomiske formåen.

Den rest af boet, som vi kender til, var ikke meget

bevendt. I 1572 omtales hendes stald i Saltgade, uden at det dog fremgår, om den var pantsat.³⁰⁾ Gården på Nederdammen var i hvert tilfælde pantsat til kongen,³¹⁾ og det samme gjaldt et i 1592 omtalt hus i »Søndergade«. ³²⁾

Men Annas sorger — i det mindste dem, som vi i dag kender til — var ikke forbi. I 1572 døde, som nævnt, sønnen Peder, og ved den lejlighed får vi endnu et glimt af datidens kontante retsvæsen. Peder Jørgensen døde insolvent, hvorfor arvingerne gik fra arv og gæld og overlod boet til byens vurderingsmænd til opgørelse. Dette var ganske normal fremgangsmåde, men alligevel vil nutiden nok finde denne noget brutal, når man læser følgende notits i byens rådstuebog: »8 Mænd vidnede: Strax som Sal. Peder Jørgensen, Jørgen Pedersen Rentemesters Søn var død gik hans Hustru Mette Jensdatter med sine smaa Børn ud af Huset baade fra Arv og Gæld og saa snart hans Gods var beskrevet blev det indbaaret i Raadhuus Kiældereren og ey hun fik deraf i nogen Maade.«³³⁾

Det vides ikke, hvad Peder Jørgensen foretog sig i sit liv, men han blev ikke ret gammel, siden moderen endnu i 1532 var gift med sin første mand. Da huset, som enken forlod, ikke behøver at have tilhørt ham, er det eneste jordegods, som vi ved, han har ejet, en »Abildhauge og Hommelgaard i den Gade, som løber ned imod Sønderport«. Denne var nemlig pantsat for 200 gode gammel daler.³⁴⁾ Hvem hustruen, Mette Jensdatter, var, og hvad der blev af hende og rentemesterens børnebørn, er det ikke lykkedes mig at finde ud af.

1572 er det sidste år, hvor Anna Rentemesters i levende live bliver omtalt i de officielle papirer, så man må håbe, at hendes sidste år har været mere fredelige. De sidste notitser om hende findes i nevøens, biskop

Peder Hegelunds almanak. Ifølge denne var datteren Birgitte blevet gift med kongelig livlæge, mag. Mikkel Müller, og med dem drog hun i 1576 til København, hvor hun formentlig er blevet boende. I 1578 noterede Hegelund i sin dagbog: »Anne, salig Iver Stubs og siden Jørgen Pedersens Efterleverske, hensov udi Herren i København, d. 9. Oktober.« Samtidig gav han hende den knappe og fine gravskrift, at hun var »mæt af Aar og Lidelser«. Mere rammende kan det næppe siges. Biskoppen var da heller ikke for ingenting en af vore store digtere.³⁵⁾

Efter Peders død og Annas og Birgittes bortrejse var Thomas alene tilbage i Ribe for at klare de sidste økonomiske problemer omkring faderens bo, af hvilket det betydeligste er den til kongen pantsatte gård. I januar 1577 gik der brev til lensmanden om, at han, da Jørgen Pedersens arvinger ikke ville indfri de tilsendte pantebreve, skulle lægge gården ind under kronen og beholde den indtil nærmere ordre.³⁶⁾ Arvingerne må herefter have opnået ret til trods alt at sælge gården, og for at sikre sig, at ingen andre mente at have krav på den, lovbød Thomas den i oktober samme år på Ribe Ting.³⁷⁾ Ingen prøvede øjensynlig på at bestride hans ejendomsret, thi d. 3. december solgte han sin sal. faders hus ved Nørreport til velbyrdige Mourids Podebusk.³⁸⁾

Således lykkedes det på ret gunstig måde at slippe af med den sidste rest af den besværlige arv, der må have virket som en møllesten om halsen på arvingerne. Både Anna og børnene fik lang tid og rig lejlighed til at fortryde, at de ikke i sin tid var fragået arv og gæld! Lad os til slut notere os Thomas Jørgensen på vej opad igen: d. 24. marts 1580 erhvervede han sig »Mads Kocks Huus i Søndergade«.³⁹⁾

Nederdammen og Mellemdammen i Ribe. Krydset angiver den omtrentlige placering af Nørreport. Det indstregede felt er matriklerne 476-477. Skibbroen begynder til venstre i billedet.

Lad os herefter vende tilbage til de spørgsmål, som blev opstillet i artiklens begyndelse. Altså: Hvor boede Jørgen Pedersen, og hvor lå hans bro?

Dette lader sig desværre kun besvare med tilnærmet nøjagtighed. Vi kan indledningsvis fastslå, at gården lå på nordsiden af Nederdammen, thi det fremgår ganske klart af det tingsvidne, som er vort udgangspunkt, at vindebroen lå mellem Ydermøllebroen og Skibbroen. Desuden må grunden støde ned til åen, efter at denne er drejet hen mod Skibbroen, for samme sted siges, at åen løber vest på fra rentemesterens bro.

Hermed er vi inde på det område, der dækkes af nuværende matrikelnumre 472-477, dvs. fra gartner Ishøjs til fru Iversens hus, men det er dog nok muligt at komme det lidt nærmere.

Skødet fra 1561, da Anna solgte huset til Niels Lange til Kjærgaard, fortæller, at det lå inden for Nørreport mellem Niels Munks hus og Lambert Ibsens inden for Nørreport.⁴⁰⁾ Dette, at både rentemesterens hus og Lambert Ibsens (denne var møller på Ydermøllen) betegnes som liggende inden for Nørreport, bør kunne tydes derhen, at møllerens hus, der var et udlejningshus, enten har været ganske lille eller har ligget halvt dækket af porten, således at Jørgen Pedersens også har synet som nabo til Nørreport.

Om denne sidstnævnte skriver Kinch, at den lå ud for de fire midterste fag af nuværende hotel Postgaardens (matr. nr. 2) facade, og dette stemmer udmærket med det bevarede maleri af bygningen og dens omgivelser, set udefra.⁴¹⁾ Hvis man sammenligner dette med et moderne matrikelkort over byen (fig. 1), vil man se, at nuværende matrikelnummer 478-79 stikker et hjørne inden for porten, samt at der ligger en ganske smal grund (matr. nr. 477) ved siden heraf. Selv om det ikke endnu er muligt at fastlægge, om matrikelskellene har ændret sig siden 1500-tallet, så kan vi i det mindste nå frem til, at det hus, som Thomas Jørgensen i 1577 solgte til Mourids Podebusk, må have ligget enten på nuværende matrikelnummer 477 eller på 476 eller på begge dele.

•

Men hvorfor ventede byrådet nu i et kvart århundrede, før de for alvor prøvede at få broen nedlagt? Anne Hegelund har næppe stået så højt i kongens gunst, at dette ikke havde kunnet gennemføres, hvis man virkelig havde søgt at tvinge sin vilje igennem. Hertil kan anføres, at Annes økonomiske muligheder øjensynlig ikke har været sådan, at en toldfri adgang til byen i hendes tilfælde har betydet nogen væsentlig

fare. Alligevel har man ikke kendt sin besøgstid, thi den nye ejer af vindebroen, Mourids Podebusk, var af en sådan kaliber, at byen må have følt sig højst foruroliget ved at se denne som køber af ejendommen.

Ribe har næppe i hele sin lange historie huset en mere plagsom enkeltperson end netop Mourids Podebusk, som var overordentlig berygtet i sin samtid. Han var lige så bjergsom, som han var velhavende, og lige så trættekær, som han var uvillig til at lade en retskendelse få indflydelse på sine handlinger, hvis den gik ham imod. Han forsøgte ustandselig at finde smuthuller i de eksisterende love og havde konstant en eller flere retssager løbende.

Uheldigvis for Ribe arvede han med sin hustru, Magdalene Sehested, Korsbrødregaard, den nuværende bispegård, og dermed fik han store interesser i byen. Podebusk gik heller ikke her af vejen for nogen eller noget. Han nægtede f. eks. på et meget spinkelt grundlag at betale grundskyld til byen, og da han var en meget betydelig grundejer, blev den derved påført følelige tab. Han flyttede sine ejendomsskel, som det passede ham, ja lukkede endog offentlige gader, fordi han ejede alle husene dér. Han gik ej heller af vejen for at rive en forsvarsløs medborgers hus ned eller at bjerge høhøsten på enge, der tilhørte byen.

Utallige var de klager, der indgik over ham, og det er intet under, at Christian IV til sidst tabte tålmodigheden med ham. Det er, skrev han i 1586, ikke til at vide, hvad du egentlig har i sinde, at du således næsten allevegne i Riget idelig og altid tribulerer borgere og bønder med dine trætter og besværer dem mere end dine ligemænd, der dog kan svare igen med samme mønt. Du alene har mere end nogen anden, ja moxen mere end alle andre adelige, med borgere og

bønder at gøre i de måder, at man ikke kan få hørt ud om en af dine trætter og forfølgninger, før der forebringes en ny. Du burde vise mådehold og mildhed, fordi du selv har mødt det så ofte fra Os. Men hvis du vil fortsætte med dine trætter om ofte ubetydelige sager i fremtiden, så vil Vi gribe til sådanne midler, at du kan få mættet dit begær efter retssager!⁴²⁾

En enkelt historie, som kun flygtigt er nævnt hos Kinch, som berører det her omhandlede emne, og som viser Podebusks fremgangsmåde, kan fremdrages her.

I 1560 gav kongen under et besøg i Ribe Anne, Jørgen Rentemesters brev på kronens fiskeri i åen ved Ribe, »fra hendes egen Bro til Byens Bro«, mod at hun gav halvdelen af de fangne fisk til Riberhus.⁴³⁾ Det forekommer unægteligt i dag utroligt, at der engang har været så mange fisk i åen, at blot halvdelen af fiskeriet på en så begrænset strækning har været en gave værdig en konge. Og dog skænkes det bort flere gange senere.

I 1577 fik således Anders Sørensen Vedel, dengang prædikant på Københavns Slot, privilegium på det fiskeri, som Anne hidtil havde haft, dog uden afgift og gældende fra Ydermøllen til Skibbroen.⁴⁴⁾ Denne fik dog kun lov til at nyde sit privilegium i godt halvandet år, hvorefter det blev skænket til fru Magdalene Sehested, Mourids Podebusks hustru.⁴⁵⁾ Kort tid derefter sikrede fru Magdalene sig, at hendes nyerhvervede ret blev kendt i byen ved på tinge at forbyde nogen »at bruge noget Fiskeri i Riber Aae imellem Møllebroen uden Nørre Port og til Skibbroen efter denne Dag«. ⁴⁶⁾

Kongen havde kun givet Mester Anders brev på fiskeriet »indtil videre«, medens Magdalene Sehested fik det på livstid, og denne venlighed fik han al mulig grund til at fortryde, for Mourids Podebusk viste næ-

sten øjeblikkelig sit vanlige noble Jeg. Kancelliet havde været letsindig nok til ikke at sætte faste grænser for brugen af fiskeriet, men kun henvist til de tidligere bestemmelser, og Podebusk ville ikke være den mand, han var, hvis han ikke udnyttede denne vaghed ud over alle grænser. Ikke alene nægtede han kategorisk at aflevere halvdelen af fiskene til slottet, men han forsøgte også at udvide sit territorium samt at forbyde lensmanden Erik Lykke — og det vil jo i den lange ende sige kongen selv! — overhovedet at udnytte fiskeriet i åen.

Lensmanden reagerede omgående med en klage til kongen, som d. 28. september 1578 tilstillede Podebusk et forbud mod at »bruge fiskeriet i større udstrækning, end de forrige brugere har gjort, og hans hustrus livsbrev lyder på, samt at formene slottet det frie fiskeri, som det tidligere har haft«.47) Kort tid derefter orienteredes Erik Lykke om kongens beslutning, og da der herefter ikke foreligger mere i sagen, må det formodes, at Mourids Podebusk har holdt sig i skindet.48)

Hele sagen er overordentlig karakteristisk for sidstnævntes hensynsløse fremfærd. At han havde fået adgang til fiskeriet ved en gave fra den, som han forsøgte at skubbe ud, synes ikke at have generet ham. Og at han let kunne have fået oplysninger om, hvordan Anne Hegelund havde fiskeriet, ved f. eks. at henvende sig til Thomas Jørgensen, faldt ham næppe ind. Han kunne både have sparet kongen for besvær og sig selv for en ydmygelse, men går den, så går den! I dette tilfælde fik han ikke sin vilje igennem på grund af lensmandens indsats, og fordi modparten havde papirerne i orden, men sådan var det ingenlunde altid.

Det er intet under, at byrådet i Ribe ikke uden modstand ville overlade en toldfri adgang til byen til en sådan mand, thi der var ikke den ringeste grund til at forvente, at han ville benytte sin vindebro med diskretion, tværtimod!

Selv om det ikke kan godtgøres med sikkerhed, er der, med blot et spinkelt kendskab til Mourids Podebusk, næppe grund til at tro, at det lykkedes magistraten at få den nye ejer til at nedlægge vindebroen. Følgende historie giver måske en antydning om dens fortsatte eksistens.

1593 hærgede en pest i Ribes omegn, og for at forhindre, at folk udefra ved nattetid sneg sig ind i byen med smitten, udsattes vagter ved alle porte. I den anledning noterede kæmner Oluf Roed i sit regnskab, at han har betalt en mand for at stå vagt i fjorten dage ved Pilleport (porten for enden af Grønnegade mod slottet) »och wed Morssis wandbro«.49)

Allerede Kinch var inde på, at denne »Mors« er identisk med Mourids Podebusk, men desværre giver han ingen grunde for sin formodning.⁵⁰⁾ Det er imidlertid værd at lægge mærke til, at Morses vandbro er den eneste adgang til byen ud over de allerede kendte, som omtales i dette regnskab. Desuden kan der her næppe være tale om en almindelig vandbro i betydningen bådebro eller lignende, dertil forekommer det for idiotisk kun at sætte vagt ved en enkelt. Rimeligst er det at tænke sig, at der er tale om en bro, som fører over åen, og så kommer Jørgen Rentemesters bro unægtelig ind i billedet. Hvis denne hypotese er rigtig, har Mourids Podebusk fået lejlighed til at glæde sig over sin toldfri adgang til byen. Til gengæld er det sidste gang, jeg har fundet broen omtalt.

Således kan en lille detaille føjes til det rige billede af Ribe i den sidste storhedstid, som Kinch og hans

forængere har stykket sammen. Om der også gemmer sig store opdagelser i David Grønlunds papirer, kan naturligvis ikke vides, men det er i hvert tilfælde synd, om de fortsat skal ligge ubenyttede hen.

Hvis denne artikel kunne lokke en eller anden nysgerrig til at gennemgå Grønlunds samling, har den tjent sit formål.

Noter.

- 1) David Grønlund: Historisk Efterretning om de i Ribe By for Hexeri forfulgte og brændte Mennesker. Udgivet 1780.
- 2) Bortset fra Matth. Galthen: Beskrivelse over Kiøbstæden Ribe, Odense 1792. Denne citerer ikke sine kilder, men det nye og originale materiale i bogen synes at stamme fra Grønlund.
- 3) Den kommentar til Terpager, som ofte nævnes af forrige århundredes Ribe-historikere, er et eksemplar af Ripæ Cimbricæ, som har tilhørt Grønlund, og som denne har forsynet med noter. Bogen findes på Kathedralskolens bibliotek.
- 4) J. F. Kinch: Ribe Bys Historie II, s. 60.
- 5) Et rentemesterregnskab fra hans hånd, dateret 1546, er bevaret.
- 6) Astrid Friis i Dansk Biografisk Leksikon, bd. XVIII.
- 7) I sin egenskab af kantor førte han i 1544 en sag for kapitlet hos magistraten i Ribe. Se Kathedralskolens Program 1844, s. 48, note 1. Udover de nævnte gejstlige forleninger fik han i 1536 provstiet i Bergen, 1538 et præbende i Viborg, og han havde i hvert fald i 1550'erne også et kannikedømme i Aarhus.
- 8) Se Grønlunds Samling VII, 68. Udtog af Ribe Bytings Protocoller under 1568.
- 9) Da. Kancelli Reg. 1544, 23.6. Samme år, d. 15.7. udvider kongen gaven med »Ladegaards Eng«, som »ligger næst vesten op til Sebjerg Gaards Mark«. Se også Kinch II, s. 85.
- 10) Kinch II, s. 85.
- 11) Han levede endnu 1532, se Kinch, I, s. 570.
- 12) Kinch II, s. 678. Det af Kinch citerede sted stammer iflg. Grønlund fra Raadstuebøgerne.
- 13) Kinch II, s. 250. Kinch skriver her, at Th. J. mistede embedet som tolder i 1590, men nævner ham på den anden side selv (s. 230) som tolder i 1597.
- 14) Terpager: Inscr. Rip. s. 69.
- 15) Kinch II, s. 15.
- 16) M. Morten Pedersens Historiske Kalenderoptegnelser. (Ny Kirkehistoriske Samlinger III, 1864-66, s. 490). Her opgives — som flere andre steder — rentemesterens dødsdag til 22.

Omkring Jørgen Pedersen Rentemesters vindebro over Ribe å

- februar, hvilket forekommer noget usandsynligt. På denne dag udstedes nemlig i Kolding forleningsbrev for Anthonis Brydske på Kantordømmet i Ribe Domkirke, »som nu er ledigt efter Jørgen Persen«. (Kancelliets Brevbøger). Så hurtigt kan man alligevel vanskeligt tænke sig, at datidens centraladministration har arbejdet!
- 17) Kinch II, s. 14.
 - 18) Se Kancelliets Brevbøger. D. 2.-7. og 19. marts 1556 fik de nævnte personer kvittering for de ikke ubetydelige summer, som de havde lovet for Anne.
 - 19) Kancelliets Brevbøger.
 - 20) Anf. st. 7. sept. 1560.
 - 21) Anf. st. 4. dec. 1564.
 - 22) Anf. st. 10.-11. maj 1554 og 29. jan. 1561.
 - 23) Kinch II, s. 85.
 - 24) Grønlunds Saml. VII, 68. Udtog af Raadstue Bøger.
 - 25) Kinch II, s. 150 f.
 - 26) Om begge salg, se Grønlunds Saml. VII, 68. Udtog af Ribe Bytings Protocoller.
 - 27) Anf. st. Udtog af Raadstue Bøger.
 - 28) Anf. st.
 - 29) Se Saml. t. Jysk Hist. og Top. VI, s. 197 og Kinch II, s. 679.
 - 30) Grønlunds Saml. VII, 68. Udtog af Raadstue Bøger.
 - 31) 24.9.1572 fik Erik Lykke, lensmand på Riberhus, ordre til, at det tiendekorn, som han ikke har loftsrums til, skal han indlægge i Anne, Jørgen Rentemesters hus, som kongen har i pant. — At det her drejer sig om huset i Nørregade med vindebroen, kunne være tvivlsomt, fordi raadstuebogen bringer en meddelelse om, at Anne i 1561 har skødet det til Niels Lange til Kjærgaard. (»1561, Tirsd. eft. Pauli Convers. Anna Xstensdatter, sal. Jørgen Pedersens skjøder til Welb. Niels Lange til Kiærgaard, Ridder, hendes Gaard inden Nørreport paa Neder Dam mell. Niels Muncks og Lambert Jebbens Hus inden Nørreport, som nu Ib Schierne iboer. Strækende sig til Ribe Aae.« Grønlunds Saml. anf. st.). Men denne handel må være gået tilbage igen, for det er, som vi skal se nedenfor, uden tvivl det samme hus, som familien sælger i 1577.
 - 32) Grønlunds Saml. VII, 68. Udtog af Raadstue Bøger.
 - 33) Se note 12. Stedet er her citeret efter Grønlund.
 - 34) Til Erik Rosenkrantz til Valsø. Grønlunds Saml. VII, 68. Udtog af Raadstue Bøger.
 - 35) Jeg skylder adjunkt Bue Kaae, Esbjerg, tak for oplysningerne fra Hegelunds almanak. At Birgittes gifteår af Kinch (II, s. 14) angives til 1557 må skyldes en trykfejl.
 - 36) Kancelliets Brevbøger.
 - 37) Grønlunds Saml. VII, 68. Udtog af Raadstue Bøger: »1577, Mandag f. Lucæ. Thomas Jørgensen, sal. Jørgen Pedersen Rentemesters Søn Laugbød hans sal. Faders Huus og Gaard mod Nørreport mellem Jørgen Hansens Huus og Frue Ide Munchs Huus, som Frantz Munch nu iboer.«
 - 38) Grønlund, anf. st.

Mogens Bencard

- 39) Grønlund, anf. st.
- 40) Se note 31.
- 41) Kinch I, s. 517. Maleriet findes i Den antikvariske Samling.
- 42) Kancelliets Brevbøger, 22. juni 1586. Om Podebusk og Ribe i øvrigt, se Kinch II, s. 122-137.
- 43) Kancelliets Brevbøger, 1. sept. 1560. Sml. indledningen.
- 44) Anf. st. 9. jan. 1577.
- 45) Anf. st. 24. juni 1578.
- 46) Grønlunds Saml. VII, 68. Udtog fra Raadstue Bøger. 13. aug. 1578.
- 47) Kancelliets Brevbøger.
- 48) Anf. st. 19. okt. 1578.
- 49) Landsarkivet, Viborg. Ribe Raadstuearkiv. Kæmnerregsk. 1590-99. Oluf Roeds rgsk. for 1593, d. 30. juni.
- 50) Kinch II, s. 200.

Esbjerg, min barndoms by

Af Hans Wulff.

Der er sikkert ingen, der har haft så god en anledning til at skrive om sin slægt og navnlig om sin by som jeg, idet jeg havde min gamle bedstefader, indtil jeg var 33 år, og mine forældre, til jeg var 52 år.

De mange historier og oplevelser, disse 3 har fortalt mig om nybyggerbyen Esbjerg, samt egne oplevelser i min barndom og ungdom har givet mig lyst til at nedskrive disse ting.

Jeg er indfødt esbjergenser, idet jeg er født på det gamle Hotel Esbjerg på Jernbanevej, nuværende Exnersgade, den 9/9 1887. Alle større begivenheder i mit liv er foregået i Esbjerg: Døbt som barn nr. 2 i Vor Frelzers kirke, konfirmeret der og viet der 2 gange. Jeg har været i postvæsenets tjeneste i 50 år på nær 1 måned, heraf ude i landet i 11 år, men 39 år på Esbjerg postkontor, som jeg forlod som overassistent i 1953.

Af det gamle »Hotel Esbjerg«s saga.

Da loven om Esbjerg havn var vedtaget i 1868, og der omtrent fra samme tid kom jernbane til Esbjerg, rygtedes det ud over det ganske land, at i denne ny-

byggerby var der sikkert guld at hente. Mange rundt omkring fra landets forskellige egne strømmede til og nedsatte sig her enten ved det ene eller det andet håndværk, alt som de nu mente passede bedst for dem eller deres familie. *Hans Wulff Petersen*, der for øvrigt havde levet sine barneår på Spangsberg Mølle, idet hans fader havde denne til 1852, havde i begyndelsen af 70'erne en gård i Vilslev ved Ribe. Han fik nu også mod på at drage til Esbjerg, hvor han bestemte sig for at bygge og drive et hotel.

Det er bleven mig fortalt, at der var nogle vanskeligheder med at få en passende grund, idet myndighederne modsatte sig, at hotellet blev bygget mellem den gamle jernbanestation og Hotel Spangsberg, for at det nye hotel ikke skulle påføre Hotel Spangsberg unødig konkurrence. Man tilbød Hans Wulff den grund, hvorpå A/S Esbjerg Svineslagteri senere blev opført, men hotellet blev altså opført på den grund på Jernbanevej, nuværende Exnersgade, hvor resterne af det henligger den dag i dag. Denne grund blev købt af *Niels Christensen*, kaldet *Niels Esbjerg*. Hotellet blev opført og færdig til indflytning i 1874, men skødet blev først tinglæst og berigtiget den 6. januar 1877. I 7 år drev Hans Wulff hotellet som vært, men fra 1884 var sønnen *Chresten Wulff* medejer. Jeg har et billede af hotellet, som det så ud dengang: Nedgang til haven ved hotellets nordlige gavl og med en kørestald ved det sydvestlige hjørne. På kørestalden findes 3 reklamer: »Hotel Færgegaarden, Fanø — Køretøjer haves« — »Lund og Helles Krystal Margarine«. Det tredie er ulæseligt. På trappen ser man ejeren samt den senere ejer *Chr. Jensen* med familie, foran hotellet 4 tjenestepiger, den sidste længst mod kørestalden er den senere fru slagtermester *Pacharzina*, der

Hotel Esbjerg ca. 1888.

står en mand med en trækvogn, byens første bybud, *Ib Sørensen*, og vognen *Gine*. I øverste etage stikker landbrugsveterinær, dyrlæge *Claus Hansen* hovedet ud af vinduet.

I hotellet fandtes gæstestue, billardstue, 2 selskabslokaler og værelser til udleje. I kørestalden blev den første søndag i hver måned lagt gulv, og her var offentlig dans, maskerade eller hvad andet, der kunne forekomme. En sådan aften havde byens eneste politibetjent, gamle *Fahrner*, meget at gøre.

Ret ofte kom fra Norge en kæmpe for at bo på hotellet og hvile ud her mellem sine rejser, han rejste rundt og lod sig forevise. *Brustad* hed han, han var så høj, at han måtte bøje sig for at gå gennem en almindelig døråbning, han var meget taknemmelig, fordi man på hotellet redte seng til ham på 2 madrasser, der var lagt med enderne sammen. Det var et af de få hoteller, hvor han rigtig kunne strække sig i sin seng. En 2-krone kunne dumpe gennem hans fingerring, og i køkkenet tog han med lethed en pige på hver arm.

Hans daglige spadseretur gik ud over markerne nord om byen, ud i ensomheden, han indtog sine måltider inde bagved eller sammen med mine forældre. Far fortalte, at skete det, at der blev for livligt i skænkestuen om aftenen, bad far Brustad gå en vending gennem stuen, det hjalp altid på de oprømte gemytter, når den stoute kæmpe tog dem i øjesyn.

Foruden hotelvirksomheden havde far et agentur for rejsende fra og til Amerika via England. Engang kom en hjemvendt fra U.S.A., han gav far nogle frø til at så i haven. Om foråret blev de amerikanske frø puttet i jorden, og der kom nogle høje grønne planter, som hen på sommeren satte flere grønne frugter; om-sider blev disse frugter dejlig røde, der var ingen i byen, der kendte dem, men det opdagedes snart, at svinene gerne gad æde dem. At disse frugter kunne anvendes til menneskeføde, var der ingen, der tænkte på. Jeg tror nok, at det var de første tomater, der blev avlet i Esbjerg.

Hotellet var en af de første virksomheder i Esbjerg, der fik telefon, en mægtig stor en, der hang på væggen. Folk, der kom på hotellet, spurgte: »Hvad er det for en indretning?« og svaret var altid, at det var et apparat, hvor man kunne tale med andre, der havde et sådant. Far og mor havde en aftale med en gårdejer i Hjerting, han blev så ringet op, og da han var informeret om disse samtaler, havde han altid et svar på rede hånd, når der var nysgerrige, der talte til ham. De fleste blev så forbavsede, at de lod røret falde og sagde: »Hva' er'et her allerede!« (altså svaret).

På hotellet havde de på denne tid en tørret grisehale, der gik på omgang mellem hotellets gæster. Hang der et stykke overtøj i garderoben, puttede indehaveren af halen denne ned i en eller anden tilfældig lomme eller muffe. Når vedkommende havde forladt ho-

tellet og fandt halen, kastede han den ikke bort, men gemte den, til han en anden gang kom på hotellet, så kom den i et andet stykke overtøj. Den var kendt, og alle, der havde den, vidste, hvor de havde den fra. Min mor har fortalt mig historien om grisehalen, og hun sagde altid, når hun sluttede denne fortælling: »Det skete, at jeg oppe i byen eller i Varde, hvor vi dengang handlede meget, trak halen ud af min muffe, når jeg var inde i en eller anden butik.«

Som stamgæst havde hotellet en englænder, hr. Meyer. Han var smørgrosserer og boede under sine ophold her altid på Hotel Esbjerg. Undertiden, når han var på forretningsrejse til København, trak han halen op af lommen på sin rejsepels og udbrød da: »Ach, denn fordamte grisehale.« Han tog den dog altid med tilbage for at aflevere den på rette sted. Samme hr. Meyer var søndagsjæger, gik ud over markerne ad Tjæreborg til på harejagt, selvfølgelig uden tilladelse af nogen art. En søndag gik han på en mark i Tjæreborg, da ejeren kom imod ham og sagde: »Hør, min gode mand! her må De ikke gå på jagt.« »Det må jeg vel nok«, sagde Meyer, »hvem skulle forbyde mig det.« »Det forbyder jeg«, sagde ejeren, »det er mig, som ejer marken her.« Meyer smed sin jakke, tog sit ene øje ud, Meyer havde et glasøje, og sagde: »Kom an!« Ejeren blev så forskrækket over at træffe en mand, der kunne tage øjnene ud af hovedet, at han løb sin vej, men Meyer fortalte historien i Esbjerg. Samme herre byggede senere Meyers Villa, nuværende Exnersgade 27. Der er måske mange nulevende esbjergensere, der ikke aner, hvorfor denne ejendom har navnet Meyers Villa, men nu er det opfrisket her.

I faders hoteltid blev der flere gange afholdt rigsdagsvalg på hotellet, det var utroligt, hvad der på en sådan dag blev solgt af kaffepunche til 10 øre pr. stk.

70 kander = 140 liter brændevin udskænkedes på en sådan dag.

I de første år af den periode på 15 år, min slægt drev hotellet, var det ret svært med de daglige indkøb til hotellets drift. Der er vist ikke ret mange Esbjergborgere, der tænker på, at i disse tider måtte et hotel i Esbjerg foretage sine indkøb af fødevarer og drikkevarer, porcelæn og meget andet i Varde. Der var ingen forretninger i Esbjerg, der var så forsynede, at de var leveringsdygtige til et hotel.

I 1889 var Chr. Wulff ked af at drive hotelvirksomhed, hotellet blev for en tid bortforpagtet til en hr. Posselt, der senere blev restauratør på Tommerup jernbanestation, og den 26. november 1889 solgtes hotellet til Chr. Jensen, og Wulff flyttede til Nygårdsvej, hvor han havde bygget sig en gård, nuværende Nygårdsvej nr. 41. I min faders og Chr. Jensens hoteltid var Hotel Esbjerg et hotel, der blev besøgt af såvel byens som omegnens beboere, af tilrejsende og af badegæster, som der i disse åringer var mange af i Esbjerg. Den 19. december 1893 kom der en ny ejer af hotellet, Chr. Thomsen. Han var klar over, at hotellet trængte til en udvidelse. Kørestalden ved hotellets sydlige gavl blev erstattet med en tre-etages bygning med bagved beliggende store sal med balkon og scene samt en udvidelse af værelsesantallet. Under det nye hotel blev der nedlagt en flaske med følgende brev:

»I det Herrens Aar 1895, den 14. Maj, i Kong Christian den 9.s 32. Regeringsaar er dette Papir ved Grundstensnedlæggelse nedlagt af Ejeren Christen Thomsen og Hustru Ane.

Børn:

1. Thomas Christian Thomsen.
2. Christian Thomsen.

Esbjerg, min barndoms by

3. Jeppe Christian Thomsen.
4. Johannes Thomsen.
5. Carl Thomsen.
6. Magnus Thomsen.

Arkitekt: Hans Jensen Quist.
Tømmermester: Chr. Pedersen.
Muremester: Emil Boysen.
» I. P. Larsen.
Malermester: Brdr. Hansen.
Blikkenslager: R. Rosenkilde.«

Endvidere var der nedlagt i flasken en fortegnelse over hotellets daværende personale.

»Hotel Esbjergs Tjenerpersonale den 14. Maj 1895 ved Grundstensnedlæggelsen:

Fritz Würtz, Buffist.
Carl Tongsgård, Kelner.
Sedenius Madsen, Kelner.
Hans Simonsen Hansen, Havebetjent.
Hans Olesen, Avlskarl.
Christian Nielsen, Hotelkarl.
Hansine Beck, Stuepige.
Kristine Pedersen, Husjomfru.
Amanda Andersen, Barnepige.
Karen Pedersen, Opvaskepige.

Som nærværende ved Grundstenens højtidelige Nedlæggelse, Skriveren af disse Linier, Husets og Ejerens gode Ven.

Hans Nielsen, Udvandringsagent.«

Men ikke nok med, at Chr. Thomsen byggede den nye fløj, men langs denne og langs den gamle bygning blev i haven i første sals højde bygget en herlig bred veranda, og midt i haven en 8-kantet musiktribune, man må jo tænke på, at haven var anlagt og tilplantet i 1874, så der nu midt i 90'erne var ret høje træer og læ.

Den 16/3 1894 solgte Chr. Thomsen Hotellet til *A/S Arbejdernes Forsamlingsbygning*, for igen at overtage det den 21/9 1897. Chr. Thomsen drev så hotellet til 11/8 1901, da det blev solgt til *H. M. Caspersen*, der havde hotellet til 11/6 1907. Under såvel Chr. Thomsens som under Caspersens ledelse havde hotellet sin storhedstid. Haven blev udvidet til sin nuværende størrelse, bag i haven blev bygget en ny tribune med scene, rundt imellem træerne mange små dejlige lysthuse og endelig et langt træhus med dobbelt keglebane.

Min fader havde, da han solgte hotellet, sikret sig et par byggegrunde ved sydsiden af hotellets grund, hjørnet af Ribegade. Her byggede fader et par ejendomme, og hertil flyttede vi i august 1893. Her boede jeg i mine drengeår, og det siger sig selv, at for os drenge fra Jernbanevej blev Hotel Esbjerg, haven, keglebanen og meget mere jo nogle af vort livs store minder.

Langs den omtalte veranda var på buede gasrør anbragt små kulørte gaslamper, alle tribuner og lysthuse rundt mellem træerne var ligeledes behængt med lamper, så for os drenge var det som en Alladins hule at færdes i, når alt det var tændt, og musikken spillede op.

I 1907 afhændede Caspersen hotellet, der i de følgende år ofte skiftede ejer. I 1918 solgtes hotellet af slagtermester *Herts* og vognmand *Berg* til et firma *Hassing og Poulsen*, der drev forretning i ejendommen indtil 1929, da både forretningen og ejendommen overgik til *Chr. Christensen*, der senere afhændede den til en datter. I august 1940 nedbrændte den nyere del, salen, men den blev opført i sin nuværende skikkelse.

Hotel Esbjerg, mit fødested og til dels mit barn-

domshjem, findes ikke mere på Jernbanevej — nuværende Exnersgade, men det glæder mig meget, at navnet »Hotel Esbjerg« er genopstået i navnet »Hotel Esbjerg, Højskolehjem« i Skolegade.

De gamle esbjergensere.

På det tidspunkt, hvor arbejdet på havnen tog sin begyndelse, var der tre faste holdepunkter, som var kendt af samtlige beboere i miles omkreds, det var Strandby Kro, Spangsbjerg Mølle og Esbjerggårdene. Uden om disse havde vi Gammelby, Jerne, Boldesager, Rørkjær og længere ude Nourup, Vældbæk m. m.

Fra Strandby Kro var der overfart til Fanø. Vi kommer ikke udenom, at beboerne af disse randstater har haft en ikke ringe indflydelse på det senere Esbjerg og befolkningen her, men det ser ud til, at det særligt er de vestlige beboere, der har haft den største betydning for nybyggerne. Fra Boldesagerbeboerne, *Gyde Pedersen* og fra sognefogdens gård er der næsten ingen familier tilbage her. Kun en datter af *Gyde Pedersen* bor endnu på gården, og sognefoged *Chr. Pedersen*'s søn bor ligeledes i Esbjerg. Går vi videre til Rørkjær med familierne *Hans Hansen*, nord for landevejen, nu Storegade, er der kun en enkelt datter i København, gårdejer *Chr. Madsen* har sikkert ingen efterkommere i Esbjerg, og familien *Silladsens* børn er alle døde, der var 6 sønner og en datter. Mig bekendt findes der kun en sønne-datter af familien *Silladsen* her i Esbjerg. Esbjerggårdene, som jeg senere skal komme tilbage til, har slet ingen efterkommere i Esbjerg. *Laust Spangsbjerg* i Roskilde har i 1934 skrevet en bog om slægten Spangsbjerg. Efter denne bog er den første, der får nogen virkelig betydning for Es-

bjerg, *Morten Christensen Spangsbjerg*, født i Strandby Kro i 1835 og død i Esbjerg i 1891.

Morten Spangsbjerg overtog kroen efter sin fader, Chr. Mortensen, og blev i 1863 gift med *Cecilie Lauridsen* fra Endrup Posthus Kro. Hun var kun godt 20 år, da hun drog ind som kone i Strandby Kro. — Krigen i 1864 og de sidste år i kroen under Esbjerg havns bygning stillede store krav til en krokone, og ikke mindre blev kravene, efter at hendes mand i 1873 havde bygget Hotel Spangsbjerg. Hotelejer Spangsbjerg var altid i første række, når det var Esbjergs vel, det drejede sig om. Mange sager har fået sin afslutning ved hans mellemkomst, såsom flytning af Skads herreds kontor fra Varde til Esbjerg, hans medvirken ved at skaffe Esbjerg et apotek, kirke, realskole m. m. vil endnu være flere esbjergensere i frisk minde. Morten Spangsbjerg havde 12 børn, hvoraf flere blev gift ind i de tilflyttede Esbjergfamilier, jeg skal lige nævne *Mariane* gift med toldforvalter *Tornø*, *Christine* gift med slagteridirektør *Nordland* og *Alice* gift med slagteridirektør *Okholm*. Disse 3 ægtemænd kom hver på sin vis til at betyde meget for det opvoksende Esbjerg.

Morten Spangsbjerg havde en tante, *Ane Medine*, født i 1814, der kun 18 år gammel blev gift med *Andreas Pedersen* i Spangsbjerg Mølle. Andreas Pedersen var enkemand og havde 3 børn i første ægteskab med *Johanne Henrikke Wulff*. Den ældste af de 3 var sønnen *Hans Wulff Petersen*, der som nævnt foran i flere år havde en gård i Vilslev, og som sammen med sin søn byggede Hotel Esbjerg på nuværende Exnersgade og flyttede hertil i 1874. Den næstældste af Andreas Petersens børn var en datter, der blev gift med en *Barkentin* fra Damsmark, han blev Esbjergs første bager og medlem af det første sogneråd. En af Barkentins døtre, *Johanne*, blev gift med en købmand

Noack i Ribe, hun blev således moder til nu afdøde biskop Noack i Haderslev. Den tredje datter fra Spangsbjerg Mølle blev gift med en købmand Jensen i Farup, flyttede senere som enke til Esbjerg og boede her i mange år, en søn med navneforandring til Sloth hører vi senere om under skolevæsenet.

Den nordligste af Esbjerggårdene beboedes dengang, det var i 80'erne, af *Niels Christensen*, kaldet Esbjergkongen, han fik tilnavnet Esbjerg og kaldtes aldrig andet end *Niels Esbjerg*. Sønnen herfra er død, og børnebørnene er forlængst flyttet andre steder hen. Den vestlige af Esbjerggårdene beboedes i min barndom af *Heinrich Pogge*, i daglig tale hed han Pogger, men i beskrivelser og på hans gravsten på den gamle kirkegård kaldes han Pogge. Efter disse to er der ingen efterkommere. Som barn kom jeg daglig hen i Pogges stald eller ind til fruén for at få et eller andet, en kage, et æble, eller hvad der nu kunne vanke. Jeg husker ikke, om det var hr. og fru Pogges sølv- eller guldbryllup, men vi børn fra nabolaget var inde for at se på anstalterne til et sådant stort gilde. I gården havde de en mand gående, der hed Poul, han var måske karl i gården, men vi kaldte ham altid for en tusindkunstner, for det var utroligt, hvad han kunne finde på, også for at glæde os børn. I anledning af gildet havde han lavet en lille lampe oven over brudeparrets plads, og når han et øjeblik gik ind i den anden stue, brændte det oppe i lampen, og vi syntes jo alle, det var et vidunderligt skønt lys. Det var i hvert fald det første elektriske lys, der var tændt i Esbjerg.

Efter salget af Hotel Esbjerg byggede far en gård på Nygårdsvej, og når jeg tidligere har fortalt dette for folk, man sådan gennem årene har snakket med, tror disse straks, at det er Nygården, der er tale om, men Nygården har aldrig været faders ejendom, den

tilhørte landinspektør *Madsen*, den senere familie *Mandal* her i byen. Nej, fader byggede ved siden af Nygården, det nuværende Nygårdsvej 41. Vore marker strakte sig ned langs Nygårdsvejs bebyggelse, langs Boldesagergade, nuværende Nørrebrogade, Haraldsgade og vestsiden af Torvegade, tværs over Torvegade og igen ned til Nygårdsvej. Desuden hørte til gården en eng ved Ribe, engen samt en båd, en evert, kan jeg huske den kaldtes, havde far sammen med gårdejer Silladsen i Rørkjær, men dette skal jeg senere komme tilbage til.

Da vi skulle flytte fra hotellet, var gården ikke færdig endnu, og vi kom så et kort stykke tid til at bo Nygårdsvej nr. 33. Disse to flytninger har været den ene om foråret, den anden om efteråret 1888. Vi boede altså på gården til foråret 1894, og selv om jeg kun var 6½ år, kan jeg erindre forskellige ting fra denne periode. Mine erindringer fra Nygårdsvej må deles i 3 dele, det, jeg husker klart, det, der er mere dunkelt for mig, og det, andre har fortalt mig om denne periode af mit liv. Det står således ganske klart for mig, at vi foruden bedstefader også havde en gammel kone boende hos os. Da fader og moder i 1884 blev gift, havde de 2 gamle koner boende hos sig på Hotel Esbjerg, min faders mor og hans bedstemor, men da fars mor døde i Esbjerg i 1885, kan det jo ikke være hende, jeg kan huske, det må derimod have været faders bedstemor, min oldemor, der døde i Esbjerg den 22/1 1890, *Kirstine Larsdatter*, født i Vilslev. Jeg har altså været 2½ år, da hun døde, og jeg vil ikke sige, at jeg kan huske, hvordan den gamle kone så ud, men det forekommer mig, at jeg kan huske, jeg stod på en skammel ved hendes seng og havde mit legetøj på hendes dyne, jeg kan endnu i erindringen genkalde mig dette. Heste, køer og andre dyr på gården erindrer jeg

intet om, vi havde som regel 18 køer og 4 heste, derimod husker jeg vor hund »Monny«, måske fordi jeg havde et billede af den. Der var en kæmpehøj på vor mark, fra den nordre side var den udgravet og afstivet, således at den kunne benyttes til vognport for arbejdsvogne. Da den af senere ejere blev sløjfet, blev der opført en villa på stedet, Villa Elsa kaldet, det er den villa, hvor nu pastor *Iversen* bor, altså Skjoldsgade 2. Lige vest for stuehuset, hvor nu vandtårnet (jerngryden) er beliggende, havde vi en dejlig blomsterhave. Over for vore vinduer på Nygårdsvej var der en granplantage med gange og med et lysthus, beplantningen tilhørte skibsbygmester *Dahl*, træerne blev fældede, fordi grunden så lettere kunne sælges til byggegrunde, og lysthuset blev flyttet ud til østre badeanstalt og blev en del af denne. Det er bleven fortalt for mig, at der var så små, lave huse mellem Nygårdsvej og den øvrige by, at man fra vore vinduer kunne se helt ind i Skolegade. Overlærer *Jensen Sloth*, der hørte til vore bedste venner, boede i brugsforeningens nuværende ejendom i Skolegade, den gamle skole. Når familierne ønskede hinandens besøg om aftenen, blev der hængt et stykke stof i et eller andet vindue, det var en invitation, og den blev næsten altid forstået. Jeg kan huske vore folk. En karl, vi havde i mange år, var flyttet med fra hotellet, *Simon Sørensen* hed han, en pige, *Marie*, en anden, der hed *Abelone*, og en barnepige, *Karen*. Jeg kan huske, at jeg 5 år gammel var med til det første juletræ på Esbjerg Højskolehjem i 1892. Da der blev holdt juletræ i 1893, boede vi ikke mere på Nygårdsvej, men i Exnersgade. Vi var til juletræ, vi morede os og tænkte slet ikke på vejret. Da juletræet var forbi, og vi skulle hjem, var det bleven snefygning, og det knøg, så det var umuligt for os at komme hjem, helt ud på landet, fra Skolegade

til Nygårdsvej, for det var altså dengang helt ude på landet. Jeg syntes jo, det var vældig morsomt at bo på hotel, jeg tænkte ikke over, at jeg i sin tid var født på et hotel.

En bestemt periode husker jeg meget godt, jeg fik difteritis, vi havde dengang ikke noget sygehus i Esbjerg, der blev talt meget om, at jeg skulle køres til Varde og indlægges der, men så blev det ordnet således, at jeg blev interneret på et loftsværelse. Bedstefader passede mig om natten, og om dagen havde vi en sygeplejerske frk. Sand. I den tid jeg var smittefarlig, måtte vi ikke sælge mælk ved stalddøren, som man brugte dengang. Mælken blev sat op, skummet, og så kærnedede vi smør hver dag. Smørret måtte vi godt sælge, og al den skummetmælk og kærnemælk var jo en lækkerbissen for grise og kalve.

Vi havde et stort og to mindre loftsværelser, om sommeren blev disse værelser lejet ud til badegæster, der boede hos os i længere perioder, jeg kan endnu huske navnene på 4 sådanne gæster, alle fra Sønderjylland: Sara Viuf, Thora Bjørnshauge, familien Fuglsang og familien Sump.

På gården på Nygårdsvej er begge mine brødre født. I 1894 solgte min fader gården til *Terman Block*, og vi havde således intet at bo i fra april til september. Far lod opføre en ejendom i Exnersgade, nuværende nr. 43, senere byggede vi også nr. 45, men da vi boede der, var det nr. 25 og 27. Exnersgade er jo blevet forlænget med et stykke, der går fra Teglværksgade og ned til vandet.

Sommeren 1893 boede vi i Norgesgade nr. 7, en lille ejendom, der tilhørte tømrermester *Chr. Petersen*, som byggede for far i Exnersgade.

Medens vi endnu boede på Nygårdsvej, begyndte jeg at gå i skole, nemlig i Danmarksgade nr. 14 hos

lærerinde frk. *Kristine Pedersen* i en efter datidens og Esbjergs forhold ret stor privatskole. Inden jeg kom ud af denne skole og over i realskolen efter sommerferien i 1899, var jeg kommen op i 7. klasse.

I efteråret 1894 flyttede vi ned i Exnersgade igen i vort eget nye hus. Far havde vel på dette tidspunkt tænkt sig at ville leve af et agentur med salg af billetter til Amerikarejsende, jeg tror, det var Amerika Linién, det hed dengang, og så salg af cykler, der var i hvert fald kontor med et stort vindue passende til en sådan forretning. Kælderlokalerne var lejede ud til mineralvandsfabrikken Neptun ved Skødt og Buck. Her nede på denne fabrik tjente jeg ikke så få penge, dels som flaskeskyller, dels ved at betjene aftapningsmaskinen og klæbe etiketter på flaskerne.

Efterhånden som tiden gik, kneb det for far, og vi overtog selv butikken i kælderen, som var bleven indrettet ved siden af mineralvandsfabrikken, senere opførte fabrikken. Butikken blev flyttet ind i det lokale, hvor fabrikken havde været, og vi selv flyttede ned i kælderen, hvor vi drenge faktisk havde et herligt barndomshjem. Vi havde en dejlig have med store træer, ude i bagbygningen et værksted med høvlebænk og værktøj, og ikke mindst havde vi en gammel rar bedstefar, der underviste os i, hvordan de forskellige ting skulle bruges, ved århundredskiftet var bedstefar ca. 75 år, men rask og stadig fuld af historier og oplevelser fra tidligere tider.

Alt imens var Esbjerg jo ved at vokse op til et rigtigt bysamfund, vi havde fået rådhus i 1892, skoler blev opført, vandtårn og meget andet. I 1899 havde vi fået en rytterstatue på torvet af Christian den 9. til afløsning af den gamle vandpost, men endnu havde vi jo de fæle overgange over banen ved Kongensgade og ved Nygårdsvej med led, ledvogtere og vogterhuse.

Men vi boede jo godt derude på Jernbanevej, husk, vi boede ved siden af Hotel Esbjerg, vor have var nabo dertil, kun et stakit, og et nu, så var vi inde i Hotel Esbjergs have, undertiden, når et søm tog i, med et hul på bukserne; det var jo ikke altid, vi havde penge til at komme ind ad hovedindgangen for; det varede ærlig talt ikke ret længe, inden vi drenge blev faste keglerejsere på hotellet, og så var det jo ikke nødvendigt at klatre over stakittet og risikere buksebagen. Jeg må også her fortælle, at Hotel Esbjerg med den dejlige have og med de store træer, som fader og bedstefader havde plantet i 1874, nu rigtig var egnet til store fester, majfester, grundlovsfester og ikke mindst til det årlige dyrskue, som altid blev holdt på Hotel Esbjerg. Ud mod Fyensgade var der ingen bygninger i vejen for, at haven på en sådan dag kunne udvides, hele det stykke af Fyensgade fra Ribegade til Baggesens Allé blev benyttet til festplads, hele baghaven til gøgl og karuseller, vi havde jo dengang karuselejer Chr. Toft boende i byen, og han skulle nok sørge for, at der var noget, folk kunne more sig over. Da vi kom derned at bo i 1893, var der ret åbent rundt omkring os, Chr. Esbjergs ejendom var ikke bygget dengang, ingen ejendomme i Ribegade mellem Exnersgade og Fyensgade, nord for os var hotellet og overfor den gamle station og DSB's pakhuse, det var vore nærmeste genboer og naboer.

Omkring 1900 kom Esbjergs første bybus i gang, en buslignende hestevogn med indgang fra en perron bag på vognen, en slags veranda til stående passagerer og en konduktør. Her var også en klokke, han kunne ringe med, når der var afgang. Den kørte fra banegården, langs Exnersgade, op ad Kongensgade, forbi Hotel Spangsbjerg til Tivoli. Pris 10 øre til Spangsbjerg og 20 øre helt ud til Tivoli, det var værten derfra, der

havde fået bussen sat i gang, den fik efterhånden navnet »Stærkassen«, fordi kusken hed *Stær*. I 1904 blev den nye jernbanestation taget i brug, men om dette vil jeg skrive i et nyt afsnit, som jeg kalder:

En ansigtsløftning i Esbjerg for 60 år siden.

Den gamle bro ved Frodesgade blev taget i brug lørdag den 7/11 1903 og tunnelen ved Borberggade den 21/4 samme år. Jeg må straks fortælle, at Jernbanevej ved samme lejlighed blev omdøbt til Exnersgade, og at Jernbanegade med den i 1960'erne mægtige trafik overhovedet ikke eksisterede, og at Skolegade kun var ført igennem til Østergade. Denne, altså Østergade, var ud mod jernbanepladsen kun bebygget fra Kongensgade op til Østre skole samt nogle enkelte bygninger omkring Nygårdsvej. Resten af den østre side af Østergade var grønne marker. Tværs over de grønne marker og over Østergade var anlagt et jernbanespor fra banens spornet i en bue ind i slagteriets gård, nu Museumspladsen. Sporet var ikke indhegnet og var ikke forsynet med led eller andre sikkerhedsforanstaltninger. Omtrent ud for Norgesgade var der ind til banepladsen en låge, der næsten aldrig var aflåset. Denne smutvej, tværs over jernbanen, benyttede vi drenge fra østerbyen ofte til og fra skole. I den sydlige ende af jernbanepladsen gik Kongensgade over banen og svingede om ad Jernbanevej, her ved overskæringen var et vogterhus, og bommene blev sænket, når der skulle vogne op eller ned til havnen. Havnesporet gik langs med Østre Havnevej og havde 6 overkørsler, vogterhuset blev i mange år passet af en *Ernst Vende*.

I den nordre ende af jernbanepladsen var der mere trafik, her løb togene jo ud og ind ligesom nu, men

der var dengang ingen remise i den nordlige ende af stationspladsen. Lokomotivremisen var beliggende ved Kongensgade. Nygårdsvej var forbundet med Jernbanevej og Storegade, der dengang hed Jernevej, også her var et ledvogterhus, dette findes endnu på Nygårdsvej, men ombygget og benyttet til andre formål. Sådan omtrent så der ud omkring jernbanepladsen ved århundredskiftet, da tunnelen ved Borgergade og broen ved Frodesgade blev åbnet for trafik. Det siger sig selv, at østerbyens beboere, altså Jernbanevejs beboere fik ca. 150 meter længere vej for at komme i forbindelse med den øvrige by, og det enten de ville syd eller nord om jernbanepladsen. Der blev da også straks arbejdet på at få en bro tværs over eller en tunnel under pladsen fra Jernbanevej, omtrent ud for Ribegade og over til den nye Jernbanegade. Såfremt der dengang samtidig med den nye banegårds åbning var bleven lavet en sådan tunnel-underføring, kunne den samtidig have tjent som perronundergang mellem 1. og 2. perron. Østerbyens beboere kom så langt med planerne, at der blev udarbejdet en ansøgning underskrevet af 400 østboere, og den blev forsynet med anbefaling fra 20 større næringsdrivende i byen. Det var en aftale med daværende folketingsmand Slesbager, at ansøgningen med byrådets anbefaling skulle indsendes til ham, der havde lovet os at fremlægge den på tinge. Desværre blev det ikke til noget med byrådets anbefaling. Da andragendet kom ind i rigsdagen, havnede det i et udvalg, og der hørtes aldrig noget som helst om sagen.

Den nuværende banegård blev indviet søndag den 21/2 1904 og blev taget i brug den 28/2 1904. Blandt gamle billeder fra før broen og tunnelen har jeg et, der er fotograferet fra marken, hvor nu Storegade går op på broen. Man ser Storegadesvinget om til den gamle

Esbjerg, min barndoms by

Esbjerg ca. 1900, set fra marken, hvor nu Storegade går op på jernbanebroen.

Jernbanevej. Endvidere ses de 4 ejendomme, som endnu findes ved siden af broen. Yderst til højre i billedet det gamle svineslagteri med de to skorstene og kontorbygningen, det nuværende museum. Ser man om ad Jernbanevej, får man straks øje på en bygning i 2 etager, den var dengang embedsbolig for stationsforstanderen, nu benyttes den som bolig for andre af jernbanens funktionærer. Over taget skimter man melhandler *Pedersens* vindrose i Kongensgade 24, lidt længere henne på Jernbanevej ses den nordre gavl af den gamle banegård, træbygningen. På billedet skimter man den østre ende af *Børsens* nuværende ejendom. Man ser også enkelte ejendomme i Danmarksgade, nemlig nr. 13 og 22. Den store kvist på nr. 22 ses tydeligt. Skolegade 27 er også klar at se og længere fremme mejeriets skorsten og Vor Frelzers kirke. Foran i billedet ses en lav, aflang bygning, der var beliggende mellem jernbanepladsen og Østergade, tværs over den

nuværende Jernbanegade. Ejendommen var så lav, at vi drenge let kunne komme op på taget og trille bold over tagrygningen. I min barndom hed denne ejendom aldrig andet end Petroleumslageret. Jeg må også fortælle om, hvorfra man fik al den jord, der skulle bruges vest for Kongensgade for at flytte havnesporet, der dengang gik langs Østre Havnevej med en mængde led og overskæringer, hen på den plads, hvor det nu ligger, og hvorledes man fik jorden transporteret hertil.

Langs Rosenvængets Allé mellem jernbanens østside og denne var der masser af jord. Stationsforstanderens dejlige have i Exnersgade måtte ofres, gennem denne og langs Exnersgade blev der lagt et arbejds spor, og så blev jorden kørt på tipvogne ud til Borgergade og ud til den nuværende dæmning, hvor nu havnesporet fører ned til havnen. Utallige gange om dagen blev dette spor befærdet af tipvognstoget og den lille maskine »Grisen«, og mange ture fik vi Jernbanvejsdrenge på den lille »Gris«.

Efterhånden blev jordarbejdet færdigt ved Borgergade, men så skulle brobygningen gå for sig, og det var også interessant at se på, når de gloende nitter kom op af hullerne og hele broen på denne måde blev nittet sammen, så den dannede et stærkt hele, der kunne bære selv de sværeste tog.

Det er ganske morsomt at tænke på den mægtige udvidelse af jernbanens spornet, der er sket, siden bro og tunnel er taget i brug, fra århundredskiftet og til nu. Stationspladsen ophørte ved Kongensgade, og havnebanen gik ned langs Østre Havnevej, forbi Pagh og Quist Pedersen, nu Jørgen Colding, Fanøhus og smørpakteriet og faktisk ophørte ved Vestre Havnevej og vejen til Fanøfærgen. Nu i 1964 strækker jernbanens og havnens rangerspor sig fra norden for re-

misen og helt ud til oliebeholderne på Ny Havn, en mægtig udvidelse i de svundne 60 år. Det er bleven mig fortalt af min bedstefar og hans samtidige, at der midt på marken, der nu er jernbaneplads, før jernbanen blev anlagt, boede en gammel kone, »Gamle Lisbeth«. Om hende blev der fortalt, at hun var »synsk«, hun kom ofte over på Esbjerggårdene og beklagede sig over, at det var umuligt at sove og få ro, fordi der var så meget lys omkring hendes lille hus med megen rummel og fløjten og alskens spektakel. Det var jo lyset og støjen fra den senere jernbaneplads, hun allerede da kunne se! Om Lisbeth er det også fortalt, at hun en morgenstund kom ind i et hjem, hvor der sad 3 à 4 gårdejere og talte sammen. De var alle medejere af Jerne Mølle, og Lisbeth kunne høre, at det, de drøftede, var nedsættelse af brandforsikringssummen for Jerne Mølle. Gamle Lisbeth sagde til dem, at det skulle de ikke gøre, da hun i drømme havde set møllen brænde. De tog dog intet hensyn til hendes råd, men nedsatte summen. Knap et år efter, ved juletid, slog lynet ned, og møllen brændte.

Da den nye jernbanestation var taget i brug i 1904, og vor forbindelse med den øvrige by var forlænget i begge ender af jernbanepladsen, var glansen vel nok forsvunden fra Exnersgade og østerbyen. Den gamle lokomotivremise, der før var beliggende ved Kongensgade, blev flyttet ud på banken nord for byen, her arbejdede daglig ikke så få mennesker. Men endnu havde vi jo markedsstaldene i den sydlige del af jernbanepladsen langs med Exnersgade. Markedsstaldene var skyld i, at der lige overfor kunne trives to gæstgiverier, *Nissens* og *Sands*, den første er der endnu, den anden er flyttet ned i Skolegade og drives den dag i dag.

Småstykker

NOGLE ÆLDRE SKIKKE I GRENE MENIGHED

Ved Peder Johnsen, Plovslund.

Grene sogn er nu kendt viden om gennem den store legetøjsfabrik »Lego« i Billund og den hertil hørende flyveplads, som nu yderligere skal udbygges. Før i tiden var sognet et afsides sted, hvorfor gammel sæd og skik også holdt sig længe der. Her skal fortælles nogle småtræk om kirkeskik i tiden omkring århundredskiftet.

Grindsted og Grene var dengang et pastorat. Mellem kirkerne var der ad sandede veje 10—12 km, så præsten skulle køre hjemmefra i god tid, men det skulle det kørende kirkefolk i sognet også. Man måtte endelig ikke komme for sent, så hellere noget for tidligt, tiden kunne nok udnyttes endda. De gående skulle have særlig god tid. Det kunne blive nødvendigt at tøve efter naboer eller mere langsomt gående. Vejen gjordes lettere med snak. Den gamle kirke, der nedbrødes 1890, var ensomt beliggende, og derfor var der et kirkehus med hestestald til ca. 30 heste. I det boede Anders Nielsen, der var ringer og graver og hjalp de kørende med at spænde hestene fra og for og derved tjente sig en god skilling. I huset var en kirkestue, hvor folk kunne komme af med overtøjet og om vinteren komme ind i varmen, snakke, spørge og høre nyt. I samme hus havde præsten sin præstekjole og nogle papirer, så han kunne ordne forskellige kirke-

lige forretninger på stedet. Når præsten havde fået kjolen på, gik han ind i stuen og gav sit besyv med i samtalen, der f. eks kunne dreje sig om skattelister eller valglistes, som fremlagdes i stuen. Det kunne ske, at man gerne ville have præsten til at besørge et eller andet ærinde i Grindsted, hvor der var sparekasse, apotek og uldspinderi, som man sendte uld til. Kunne man få præsten til at tage sig af noget af dette, så sparede man den lange vej. Kirkeklokken havde allerede ringet to gange. Den første gang, da degnen kom for med kridt at skrive salmenumrene op på de tre trætavler, der hang forskellige steder i kirken, anden gang, da præsten ankom. Omsider samledes kirkegængerne fra huset og de udenfor stående, og mens klokken ringede tredje gang, gik den samlede skare op til kirken med præsten og degnen i spidsen, og under ringningen blottede mændene hovederne. I kirken satte kvinderne sig i stolerækken til venstre, mændene til højre, degnen i degnestolen til venstre og præsten i sin stol i koret.

Gudstjenesten var skiftevis formiddags- og eftermiddagstjeneste og foregik på sædvanlig måde. Trods de store afstande var kirkebesøget almindeligvis godt. Den gamle skik, at der skulle mindst en person fra hvert hjem i kirke, var omtrent i hævd, så her passede godt nok, som drengen sagde, da han skulle i kirke: »Der skal jo nogen til det værste;« Folk kunne nok vurdere en god prædiken, og kirkegangen var god under de gode prædikanter. Det kunne dog ske, at man ikke var tilfreds med en præsts prædiken, og det var tilfældet, da pastor B. var præst i Grindsted-Grene. I sin afskedsprædiken udtalte han, at hans sognebørn ikke havde skønnet tilstrækkeligt på hans prædikener, skønt han dog havde fået første karakter for kristendomskundskab .

To gamle skikke forsvandt i den omhandlede tid. Klinkpungen blev brugt til kort efter 1890. På sin lange stang blev den rakt ind i alle stolestader for indsamling til trængende. Efter en indsamling fandt man i den et guldtyvekronestykke, og man kunne let slutte sig til, hvem giveren var, en mand, der senere oprettede et par legater for trængende. Skikken med »Kirkegangskone«, d. v. s. barselkone, der skulle løses ind i menigheden igen ved en bøn af præsten i våbenhuset, forsvandt omkring 1920. Der var da kommet en ny præst, som ikke kendte skikken, men gik ud i våbenhuset til en ventende kone og sagde: »Gå ind i Guds navn!« Når der skulle være altergang, og det var gerne forår og efterår, blev det bekendtgjort i skolen. Man skulle så melde sig først i ugen til degnen, som igen meldte antallet til præsten. Altergangen indledes en halv time før gudstjenesten med en skriftetale og skriftemål, mens selve altergangen foregik efter gudstjenesten. Ved altersranken knælede kvinderne til venstre, mændene til højre, og mellem dem var der gerne et par tomme pladser, men ingen regel uden undtagelse. Det kunne hænde, at et ungt ægtepar knælede sammen, men det blev der så også snakket dygtigt om. Altergæsterne var i deres bedste stads. Man havde gerne til det brug et sæt sort tøj, som man kaldte altergangstøjet, og det blev også brugt ved bryllupper og begravelser og andre højtidelige lejligheder.

Til jul, påske og pinse blev der ofret til præst og degn. Hver mand over 18 år havde pligt til at ofre, og gennem skolebørnene blev der sendt dem papirlapper, hvide til præsten, blå til degnen, og i disse blev offerpengene indsvøbt. Efter den første salme efter prædiken vandrede mændene til altret og degnestolen med pengene. Først gik sognefogeden, som i den an-

ledning havde sit danebrogskors og sin krigsmedalje på, derefter sognerådsmedlemmerne og så de største gårdmænd og endelig resten. Ved barnedåb blev der ligeledes ofret. Først gik gudmoderen, så faderen, derefter fadderne, og var det en særlig stor barnedåb, så ofrede flere af gæsterne.

Til gudstjenesten var knyttet det såkaldte kirkestævne, som først er ophørt for godt en menneskealder siden. Var der nogen, som søgte kirken efter gammel skik og pligt, så var der andre, som anså det for en nødvendighed at komme til kirken for at høre kirkestævnets bekendtgørelser. Aviser var dengang ikke almindelige og blev det først efter første verdenskrig. Ved indgangen til kirken hang en tavle med indskriften: Kirkestævne, og når indskriften vendte udad, så var der stævne, dog aldrig de store højtidsdage i jul, påske og pinse, men det skete imidlertid, at sognefogeden en påskedag vendte skiltet med skriften indad, som det skulle. Kort efter vendte degnen skiltet. Det hørte sognefogeden, der var kommet op på sin plads i en af de øverste stole. Han rejste sig, gik med faste skridt ned og vendte skiltet med et smæld, og så blev der ikke vendt skilt mere den dag. Kirkestævnet fandt sted lige udenfor kirken. Her læstes op af sognefoged Niels Kristensen og grd. Hans Peder Jensen fra Krog, to veteraner fra 1864. Bekendtgørelserne kunne være om valg, generalforsamlinger, møder, bortløbne dyr, fundne sager o. s v., mere verdslige ting blev læst op uden for kirkegårdspladsen f. eks. om klapjagt, auktion m. v. Drejede det sig f. eks. om en auktion, havde sognefogeden ved opramsningen gerne en bemærkning at gøre, f. eks. brugt sengetøj, »det er godt til unge, der skal giftes.«

Da der var lang og trang vej fra Grindsted, kunne det ske, at præsten blev forhindret i at komme, og så

var der messefald, og så måtte degnen træde til på den måde, at han læste en prædiken af en eller anden prædikensamling. Man sang så en salme før og efter, og så var den gudstjeneste forbi. Hvis der ikke var ret mange til messefald, blev man i kirkestuen, og her sad man så og samtalede, indtil degnen syntes, at nu var det tid til at få læst en prædiken, og efter salmesangen gav man sig påny til at snakke, før man endelig drog hjemad. En sådan søndag ved Grene kirke kunne nok byde på en del oplevelser af forskellig art.

EN HJEMSØGT DEGN I LEJRSKOV

Ved John Kvist.

Det var slagtedag hos degnekonen Karen Jensdatter i Lejrskov den 21. okt. 1717, og i den anledning havde hun Maren Larsdatter og den fjortenårige Mette Madsdatter til at hjælpe sig. Hen imod aften fik degnen, Christen Tommesen, med tilnavnet Allestrup eller Aalstrup, besøg af flere mænd. Dagen skulle dog ikke ende med disse almindelige begivenheder. Den blev både tragisk og sørgelig, og hvad der skete kom senere frem på herredstinget på Amhede.¹⁾

Blandt mændene, der kom for at besøge degnen, var de tre fra Lejrskov nemlig sognefoged Jep Hansen Faarkrog, der ville have degnen til at skrive noget, hans broder, Anders Hansen Faarkrog og møller Christen Thomsen samt skovfoged Jens Andersen fra Egtved. Alle disse mænd kom senere til at vidne i retten, men medens mændene fra Lejrskov var meget forbeholdne i deres vidnesbyrd vel sagtens for ikke at gøre ondt værre, så udtalte skovfogeden sig mere frit, og det er nærmest hans udtalelser, som her refere-

¹⁾ Anst, Jerlev og Slaugs herreders Tingbog.

var der messefald, og så måtte degnen træde til på den måde, at han læste en prædiken af en eller anden prædikensamling. Man sang så en salme før og efter, og så var den gudstjeneste forbi. Hvis der ikke var ret mange til messefald, blev man i kirkestuen, og her sad man så og samtalede, indtil degnen syntes, at nu var det tid til at få læst en prædiken, og efter salmesangen gav man sig påny til at snakke, før man endelig drog hjemad. En sådan søndag ved Grene kirke kunne nok byde på en del oplevelser af forskellig art.

EN HJEMSØGT DEGN I LEJRSKOV

Ved John Kvist.

Det var slagtedag hos degnekonen Karen Jensdatter i Lejrskov den 21. okt. 1717, og i den anledning havde hun Maren Larsdatter og den fjortenårige Mette Madsdatter til at hjælpe sig. Hen imod aften fik degnen, Christen Tommesen, med tilnavnet Allestrup eller Aalstrup, besøg af flere mænd. Dagen skulle dog ikke ende med disse almindelige begivenheder. Den blev både tragisk og sørgelig, og hvad der skete kom senere frem på herredstinget på Amhede.¹⁾

Blandt mændene, der kom for at besøge degnen, var de tre fra Lejrskov nemlig sognefoged Jep Hansen Faarkrog, der ville have degnen til at skrive noget, hans broder, Anders Hansen Faarkrog og møller Christen Thomsen samt skovfoged Jens Andersen fra Egtved. Alle disse mænd kom senere til at vidne i retten, men medens mændene fra Lejrskov var meget forbeholdne i deres vidnesbyrd vel sagtens for ikke at gøre ondt værre, så udtalte skovfogeden sig mere frit, og det er nærmest hans udtalelser, som her refere-

¹⁾ Anst, Jerlev og Slaugs herreders Tingbog.

res. Skønt det under forhørene blev sagt, at degnen var ædru, så er der noget, som tyder på det modsatte. De nævnte mænd fra Lejrskov havde før været i forsamlinger, hvor brændevinen kom til at spille en rolle. Det, som degnen skulle skrive for sognefogeden, er vel først blevet drøftet, men snart blev emnet den husleje, degnen skyldte sognefogeden. Karen Jensdatter var kommen ind og sagde til sognefogeden, at han nok skulle få sine penge. Degnen ville ikke have sin kone til at blande sig i deres disput og sagde: »Kone, gå ud og tag vare på dit slagteri!« men da drøftelsen om huslejen blev kraftigere, gik degnens kone grædende imellem dem og ville styre tilrette. Degnen sagde igen: »Kone, gå ud!« Hun svarede: »Nej, jeg vil blive inde, for jeg er bange for klammeri.« Så skød degnen hende lempeligt bort, men da hun ikke ville gå, slog han hende, så hun faldt forover og greb for sig med hænderne, men om hun faldt helt til jorden, vidste man ikke. Så gik degnen hen til sengen og tog en stok eller manglepind og truede sin kone og sagde: »Det var alene ret at slå dig med denne.« Hun svarede: »Mand lille! Det er bedre, du slår mig end de andre.« Degnen, der nu kastede træet, gik ud foran de andre, idet han sagde: »Vil du ikke gå ud, så vil jeg gå ud!« De tre mænd fra Lejrskov havde ikke givet agt på, hvad der var sket i stuen, men et par af dem havde dog set, at degnen havde hævet sin hånd »med vred hu«, men om det var mod sognefogeden eller sin kone, det vidste de ikke.

Da mændene var gået, var klokken omtrent otte. Kort efter var degnen igen i stuen sammen med de to kvindelige hjælpere, og han tog da en flint, som stod ved enden af sengen, tog den i armen, som om han ville hænge den op langs bjelken. I det samme kom hans kone ind og spurgte: »Vil du ikke have et

stykke pølse, lille mand? »Jo, nok!« svarede han. Pludselig gik flintbøssen af, og skuddet ramte hans kone. Jamrende råbte han: »Åh! Herre Jesus Christ! Hvorledes gik dette til?« Men hans kone sagde: »Hjerte mand! Jeg skader intet!« og da hun havde sagt dette, sank hun til jorden. Degnen løb straks til præsten, mens Maren Larsdatter blev i stuen. Da han kom igen, mødte hun ham i døren og sagde: »Eders hustru er nu død!« Degnen bad hende gå hen og melde det til præsten. Senere gik degnen klagende til Anders Hansen Faarkrogs gård og blev lukket ind, og næste morgen gik han til det logi, hvor skovfogeden havde sovet om natten, og bad ham tage bud med til den dræbtes broder, degnen Oluf Jensen i Egtved.

Drabet blev meldt til amtmand Woyda på Koldinghus, der gav amtsforvalter Anker Hansen ordre til at sætte Christen Tommesen i fængsel på Koldinghus. Den 12. nov. blev degnens bo under hans egen nærværelse registreret.

Der begyndte nu som i alle drabssager en række grundige forhør på herredstinget, hvor degnen selv førte sin sag. Han blev hver gang ført fra Kolding til tinget på Amhede i Egtved sogn, hvor han stod uden bånd og fængsel. Den 7. jan. 1718 skulle dommen falde, »men formedelst overflødige vandflod af overordentlig storhed, som han skulle transporteres over, kunne han ikke møde«.

Under forhørene blev det oplyst, at flinten var blevet set af et par vidner hængende langs med bjelken, da der tvistedes om huslejen. Sognefogedens hustru, Sidsel Faarkrog, forklarede, at hun et par måneder i forvejen havde købt geværet hos en ukendt mand i Kolding, og fjorten dage før drabet havde hun overgivet det til degnen til reparation, men hun havde ikke haft det i brug og vidste ikke, om det var ladet. I hele

vildtbanen, d. v. s. hele koldingegnen, var det strengt forbudt at jage. Geværerne brugtes dengang til skydning ved bryllupper eller andre festlige lejligheder.

Alle vidner fra Lejrskov erklærede enstemmigt, at degnen i den tid, han havde været i byen, havde levet et venligt og kærligt ægteskab uden kiv og strid med sin hustru. De to kvindelige hjælpere bevidnede, at degnens hustru lige før sin død sagde venlige, kærlige og trøstende ord til sin mand, og dette fik afgørende betydning. Degnen selv fremlagde et par attester, den ene fra magister Eskild Busk i Vejle, den anden fra sognepræsten Peder Friede i Lejrskov, begge vidnede om et godt ægteskabeligt forhold mellem degnen og hans hustru. For retten vedstod Christen Tommesen selv med vemodighed at være sin hustrus drabs- og banemand, hvilket han alene henstillede til den alvidende gud, hvorledes drabet var sket. Han tilbød sin saligheds ed på, at han ikke vidste, hvorledes flinten var kommen ned fra bjelken, og at den var ladet. Hans modpart, amtsforvalterens fuldmægtig, Chr. Roed, krævede Chr. Tommesen straffet både på person og gods, endvidere henstillede han »til dem, som ikke vidste at gøre forskel på det timelige og det åndelige, at man for livet at vinde ikke skulle agte saligheden. For retten måtte degnen gerne være tilfreds, om det end var i denne time at lade sit liv med en god, ukrænket samvittighed«. Derfor burde degnen ikke have lov at aflægge sin tilbudne ed, hvad han da heller ikke fik.

Herredsfogeden og otte meddomsmænd dømte den 28. jan. 1718 degnen til at være fri i alle måder. Grundlaget for dommen var alle vidners med undtagelse af en enkelt, skovfogedens, samstemmende udsagn om et godt forhold mellem degnen og hans hustru, men fordi han ikke forsigtigt havde omgædes

med flinten, betaler han til kgl. majestæt »for mordergerning« efter loven 40 lod sølv (lig 20 rdl.) samt 4 rdl. i sagsomkostninger. Degnen, Oluf Jensen, der var den dødes nærmeste slægt, havde frafaldet videre tiltale.

Chr. Tommesen blev altså frikendt og blev atter degn i Lejrskov-Jordrup, men hans økonomiske forhold var fortvivlede. Huslejen havde han ikke betalt, og han havde fået en efter datiden meget stor bøde og slæbte desuden med en gammel veksel. 12. sept. 1719 var han dømt til at betale vekselgæld til rådmand Eggers i Viborg. Vekslen var udstedt 20. nov. 1716 og lød på 10 rdl., men var med protester og sagsomkostning steget til 16 rdl. Gælden var nærmest bundløs, men alligevel havde han vovet at gifte sig igen.

Degnens uheldsbæger var endnu ikke fuldt. En af tidens mest frygtede svøber, en ildebrand, ramte ham. Den 7. okt. 1719 mellem klokken 10 og 11 om aftenen, da alle i byen var gået i seng, opstod der en uforklarlig ildebrand i hans hus, så han aldeles blot og nøgen med sin hustru i hendes bare underklæder måtte søge gaden og opråbe folk om hjælp og redning. De tilkaldte kom hurtigt og søgte at redde noget ud af huset, men kun et lille skab med bøger og en smule andet, som stod i et lille kammer, kom ud, mens al hans anden fattige ejendom blev lagt i aske, endog kobber, messing og jernsager blev ødelagt. Skønt byens folk var ivrige for at slukke, var det forgæves, da der næsten intet vand var i byen efter den tørre sommer, og da de endelig fik hentet lidt vand uden for byen, var det for sent. Der var dengang ingen brandforsikring, men da degnen sad i lejet bolig, mistede han kun sine ejendele, hvilket var hårdt nok for en så hjemsøgt mand.

H. C. Larsen

I okt. 1963 døde sygehusinspektør H. C. Larsen, Grindsted. Han var født i Birkende sogn på Fyn 10. jan. 1897 som søn af boelsmand Peter Larsen og Laura Kirstine, f. Nielsen. I 1913 tog han realeksamen, var derefter på Grejsdals højskole og søgte i et par vintre uddannelse på Askov. Efter at have været kontrolassistent og bogholder blev han i 1922 redaktør af Vestkystens Grindstedafdeling, hvilken stilling han bestred til 1946, hvorefter han blev inspektør ved Grindsted amtssygehus. Allerede 1913-14 var han uddannet som journalist i Slagelse. 1923 blev han gift med Mette Jensen fra Rugstedlund.

Ret tidligt kom han ind i ledelsen af vort samfund, hvor han sad 1929-33, også senere støttede han samfundets virke, det var således ham, der tog initiativet til rejsningen af en sten ved herregården Urup.. I 1923 kom han i bestyrelsen for Grindsted museum og var det til sin død. 1950-58 var han sognerådsformand og støttede da oprettelsen af et by- og sognearkiv, hvis sekretær han blev. Desuden var han en ret søgt foredragsholder.

Hans forældre var gode fortællere, og deres fortællinger vakte hans interesse for det lokale. En gammel onkel sagde til ham: »Skriv op så meget som muligt af det, du hører, og som du synes er værd at gemme!« Foruden et væld af avisartikler har han skrevet en række festskrifter, således om Grindsted Andelselektricitetsværk, klædefabrik, andelsmejeri og sparekasse samt om Troldhede-Kolding-Vejen jernbane, og han redigerede og udgav Slaugs herreds årbog 1951. Han var en flittig deltager i vore møder.

Æret være hans mindel!

H. K. K.

Litteratur om Ribe amt

Aksel Lassen og Ole Karup Pedersen:
SLÆGTENS SPOR.

Denne bog, der forsøger en ny måde at skrive Danmarkshistorie på, røber straks ved omslaget, at »sporene« er at finde på Ribekanten. I 11 kapitler vises her 11 slægtleds historie i »Vor-strup« (d. e. vor by, Lustrup, hvorfra den ene forfatter stammer). Det er det jævne folks historie, mere end en egentlig lokalhistorie eller sognehistorie. Vi er vant til, at Danmarkshistorierne ligesom er set ovenfra. Her er den set nedefra, sådan som det »gemene folk«, bønderne, så den. Derved kommer bogen ganske vist i nogen grad til at ligne de bondestandshistorier, der allerede er udkommet.

Bogen lægger ikke i særlig grad beviser frem for nye kendsgerninger inden for historien, således som det var tilfældet i Aksel Lassens forrige bog, det epokegørende værk »Skæbneåret 1659«. Nærværende bogs sigte har været noget helt andet: at vise, hvordan den jævne mand oplevede, ikke altid overlevede, de skiftende tider. Det vil ingenlunde sige, at forfatterne er gået let hen over resultaterne fra bogen om 1659, hvis begivenheder netop har betydet så umådelig meget for vor egn. De næsten ufattelige lidelser, som svenskekrigene med den frygtelige pest i følge bragte, lagde praktisk talt landet øde i et bredt bælte langs Kongeåen. I visse sogne blev kun 2-3 par folk tilbage. Rædselsfulde kirkebogsindførsler melder: »Lambert Clausen døde i Ribe, mest af hunger... Niels Bolsmands datter døde elendig, som hundene åd hende, Mette var ellers en fin, stille og ærlig pige...« En lille dreng døde under flugten i sin oldemors arme, »...mange er i husene opædt af hunde.« I det pestbefængte Ribe stuedes de elendige flygtninge, udhungrede, mishandlede og døende sammen på gader og ved kirkerne.

Derefter følger beretningerne om de øde gårdes genrejsning, stavnsbånd, pietisme, landboreformer og de særlige forhold, der i flere henseender gjaldt i Vorstrup, krigs- og krisetider, på vej opad, Ole Kirk og Jens Busk, den politiske opvågnen og en ny tids frembrud. Den velkrevne bog rejser et minde for menigmand gennem onde og gode år.

VORBASSE — ET HEDESOGNS HISTORIE.

Vald. Andersen, der i 1961 udsendte sin store bog om Læborg sogn, har allerede nu 2 år efter udsendt et nyt stort værk om Vorbasse. Det er ikke noget hastværksarbejde, men skrevet med vanlig soliditet og endnu omfangsrigere, 372 sider samt et kort over det store sogn. Selv om det er et hedesogn, har her været opgaver nok at behandle. Vi nævner kirketomterne i Almstok og Fitting og selve valfartskirken i Vorbasse med dens f. t. tilstoppede helligkilde, derimod mener A. ikke, det berømte marked særlig skylder den sin fremkomst, men byens centrale beliggenhed, også Skjoldbjerg kirke fra 1912 beskrives. Sognet har været præget af flyvesand siden istiden, men også gennem senere tider, til dæmpningen satte ind i 1792, endvidere behandles oldtidsminderne, en indgående gårdhistorie, herregården Donslund, der tidligt sank ned til at blive bøndergårde, og hvoraf en del ligger i Hejnsvig. Et stort og meget værdifuldt kapitel er det om kolonisationen ved indkaldte tyskere af Frederiksnåde og Moltkenberg og efter deres bortrejse af danske, iøvrigt var kolonisationen dårlig planlagt og dyrt gennemført, og der var stadig vrøvl med de urolige tyskere. I kap. landbrug viser A., hvordan det dyrkede areal udvidedes efter ca. 1720, det er beviseligt også sket i visse andre sogne, f. eks. Ovtrup. De store plantager, deres stiftere og plejere, tørvegravningen, kirke- og skoleforhold, den nyere historie og mindesmærker viser hedesognets forvandling, et sogn med en ikke helt almindelig historie.

SØNDERJYLLAND. HISTORISK BILLEDBOG.

Historisk Samfund for Sønderjylland har i mindeåret 1964 udsendt dette pragtværk. Et stort tilskud fra Carlsbergs mindelegat for brygger J. C. Jacobsen kan takkes for, at bogen kan erhverves til en billig pris. Det er direktøren for museet på Frederiksborg slot, Jørgen Paulsen, selv født i Sundeved, der har

fremskaffet det store nye billedmateriale, Nationalmuseets dygtige fotografer har optaget dem efter hans anvisning, og den moderne teknik gengiver dem ganske vidunderligt. Teksterne er skrevet af bibliotekar *Poul Kürstein*, Slesvig, der i korte, klare rids forklarer billederne, viser slægtskabet både mod nord og syd og med det frisiske, han har formået at sammenføje dem, så bogen også er blevet en Sønderjyllandshistorie. Motiverne er hentet fra både Nord- og Sydslesvig, der er ikke så megen politisk og national historie, men der er lagt mere vægt på det kulturelle og det lokale, dog med bud til andre jyder og daner, hvor tilsvarende forhold findes. Vi nævner i flæng nogle eksempler: Danevirke, hærmænd, det danske grundlag, domkapitlet, relikvieskrin, klostret, Guds sted, rosenkrans og helgener, Duborg, riderskabet, evigt sammen, udelt, Sønderjyllands deling, Hertug Hans skole og hospital, Lyksborg, Ejdersted-gård, lærde mænd, friserne og digerne, kronprinsens søster, Rundhof, velstand og skønhed, Christiansfeld, åen midt i jyders land.

Jens Lampe:

TØNDER SEMINARIESTAT 1788-1963

Et andet storværk, udsendt af samme samfund, er *Jens Lampe: Tønder Seminariestat. Fortegnelse over lærere og dimittender fra Tønder seminarium 1788-1963*. Hvilket kæmpemæssigt og tålmodigt arbejde det har været, forstår man, når man erfarer, at udarbejdelsen har taget 7 år, og at her er samlet biografiske oplysninger sammen om over 4600 personer. En undersøgelse i 1962 over, hvor dimittenderne 1920-60 blev af, viser, at næst efter Tønder amt, hvor 180 virkede, var det Ribe amt, der havde fået de fleste af dem som lærere og lærerinder, nemlig 80, og såvel senere som fra tidligere år har adskillige fundet herop. Man kan nævne den mærkelige pastor Heinsen i Brørup, der først var uddannet som lærer på Tønder seminarium. Man vil let forstå, at vort amts personal- og lokalhistorikere ikke bør forsømme at undersøge denne bog. Iøvrigt fandt flertallet af de tøndringer deres arbejdssted som lærere i deres hjemstavn, men forøvrigt har de virket fra Grønland til Australien, fra USA's veststater til Samoaerne. 1788-1920 kom 23 % af dimittenderne fra Nord-slesvig, 51 % fra Sydslesvig, 24 % fra Holsten og Tyskland og knap 2 % fra kongeriget. Der var både dansk-, tysk- og frisisktalende. — *Jens Lampe* har dog ikke ene mand udarbejdet hele værket. Seminariektor, dr. *Asgar Nyholm* har skrevet semina-

riælærernes biografier og overlærer Erik Larsen dimittendernes 1923-63. Mange har rakt forfatterne en hjælpende hånd, særlig fremhæves den tyske skolehistoriker, pens. rektor Johann Grönhoff, Kiel.

TO HJEMSTAVNSROMANER.

Det er ikke meningen, der i denne rubrik skal gøres opmærksom på romanlæsning. Men der er siden sidst udkommet to bøger, der ganske vist betegnes som romaner, men som indeholder så meget gedigent lokalhistorisk stof, at de bør nævnes. Den ene er *Sal. Frifelt: Bøj dig for blæsten. Roman fra landvindingskampen på den jyske hede*. Man genkender Grindstedegnen, og hovedpersonen har hentet så mange træk fra forfatterens egen bedstefar, at vil man danne sig en forestilling om denne foregangsmand, yder bogen her et godt bidrag, og det gælder mange andre: I. C. Christensen som barn, Mads Holt («Mads Holm») o. fl. er taget på kornet, dog ofte med forandrede navne. — Den anden slægtsroman, seminarieadjunkt *Hans Brinchs: De kom til verden, levede og døde*, er mere direkte slægtshistorie (Anne og Hedevig Tækker, gift med Peter og Hans Brinch) og giver en grundig skildring af folkeliv og folketro i skipperbyen Sønderho for 100 år siden. I et noteapparat bag i bogen gøres der rede for digt og virkelighed. Det er så åbenbart, at Brinch tilsigter både at give en roman, et stk. slægtshistorie og kulturhistorie, mens Frifelt lægger mere vægt på det digteriske.

K. Høgsbro Østergaard har i *Arb. f. nord. Oldkyndighed og Historie* 1962 beskrevet *kvaderstensteknikken ved vore romanske kirker* og benytter heri flere eksempler fra amtet. I *Kuml* 1962 har *Olfert Voss* i *Jernudvinding i Danmark i forhistorisk tid* givet nye undersøgelser over den primitive jernudvinding og en ny rekonstruktion. Der er eksempler fra Hodde, Snorup og Tistrup. Sammesteds har *Henrik Thrane* skrevet *Hjulgraven fra Storehøj ved Tobøl*, et af de fineste fund fra ældre bronzealder, og *To egekister fra Tobølegnen*, fundet 1860 og 96. *Clara Håhr Christiansen* og *Kaj Skelmose* fremlægger i samme bind i *Gudenåkulturen ved Varde* å resultaterne af deres indgående undersøgelser af denne kulturs bopladser og med Skelmoses ypperlige tegninger.

I sidste årg. af *Arv og Eje* har *M. Bencard* skrevet: *Om Raadmandsstoben i Ribe* og beskriver heri den pragtfulde stob fra

1564 med indskriften: »At elske retferdighed y dom ok rette, were from ok reen emod syn neste, holde Gud til ven, er radmand thend besthe.« Med støtte i Ripæ Cimbricæ mener B., at stoben lige så vel kunne have heddet bryllupsstoben. Den vidt bekendte gård i *Lønne Stak*, der nu flyttes til Frilandsmuseet, har fået sin sagnomspundne historie beskrevet af *Bjarne Stoklund* i *Skalk* 1964. — Guldbergregeringen indhentede 1778 *indberetninger om kornavlens* og forslag til dens forbedring. De er nu udgivet i udvalg af landsarkivar *J. Holmgaard* i *By og Bol* 3. Her er beretninger fra flere af amtets proprietærer, et hjælpemiddel for lokalhistorikeren. — I årsskrifterne for *Esbjerg museum* og *Fiskeri- og Søfartsmuseet* skriver *Ebbe Lomborg* om *Bronzealder-gravfund i Andrup* og *Niels Thomsen* om *sløjfede høje* og en række fund derfra, *Arne Espegaard* skriver om *Arbejdets gang* og om *Lambert Sørensen*, *Bjarne Stoklund* om *Fiskerboderne ved Nymindegab*, *Andreas Møller* om *Rudbølbåde* og *Bue Kaae* om *Hø-Oksby præstens madfisk*. — *J. P. Jacobsen: Religionshistorisk brevveksling*. Det er navnlig *P. Munchs*, *Aage Friis'*, *J. P. Jacobsens* og *Erik Arups* breve, her offentliggøres, men blandt disse også breve fra vort samfunds gamle formand *Søren Alkjærsgig*, og de formår at hævde sig ved siden af de mange professorbreve. — Af *Sal. Frifelts* klassiske bog *Gennem de jydskes Udmærker* er bind II nu kommet i ny udgave.

Virksomheden

Arsmødet afholdtes i Nordby på Fanø. Under formandens Amerikarejse aflagde redaktør Friis beretningen om virksomheden, medens fru Kvist fremlagde regnskabet. Begge dele godkendtes. Genvalgt til bestyrelsen blev snedkermester Niels Thomsen; i stedet for John Kvist, der trods stærke opfordringer frabad sig genvalg, nyvalgtes sparekassedirektør Clausen Nielsen, Ribe. Redaktør Friis bragte Kvist en tak for hans store og trofaste arbejde for foreningen. Forstander Yde Andersen, København, talte derefter under stor opmærksomhed fra forsamlingens side om folkeliv og folkedragter på Fanø og viste film og lysbilleder i tilknytning dertil.

Udflugten gik under god tilslutning til Vorbasse. Man samledes i kirken, hvis historie kyndigt fremdroges af overlærer Vald. Andersen, Bække, medens John Kvist ved mindesmærket for rytterfægtningen gav en levende skildring af denne begivenhed i krigsåret 1864. Både ved kaffebordet og aftensmaden havde flere ordet. Formanden Sal. Frifelt ledede det smukke stævne.

Bestyrelsen har formået fru Kvist, *Egtved*, til at være kasserer og forretningsfører.

Nye medlemmer 1963

Inseminør Jens Tarp, Vorbasse. Ingeniør Gunde Pedersen, San Francisco. Konsulent M. Uldall, Vejrup. Gdr. P. Tornbjerg, Vorbasse. Arkitekt H. Bjerregaard, Kolding. Byrådsmedlem frk. E. Friis, Varde. Centralbiblioteket, Hjørring. Fru Else Petersen, Estrup Hovedgård. Andst centralskoles bibl., Andst. Sparekassedirektør Clausen-Nielsen, Ribe. O. G. Rasmussen, Esbjerg. Skolelæge Kongsdal Jensen, Ribe. Gdr. Tyge Tygesen, Føvling. Gdr. Frede Bruun, Gredstedbro. Forretningsfører G. Krogh, Sædding.

Virksomheden

Karl Krummes, Henne. Gdr. Knud Ernebjerg, Dover. Gdr. Karl Kvist Hansen, Egholt. Henrik Gødert, Charlottenlund. Tømrermester Chr. Olesen, Foldingbro. Sognefoged Møller Sørensen, Oxbøl. Forstander J. Kr. la Cour Madsen, V. Vedsted. Vejformand Eli Olesen, Atte. Forstander Aage Jensen, Hoven. Ekspeditionssekretær Aage Bladbjerg, Esbjerg. Kustode Dagmar Poulsen, Esbjerg. Lærerinde fru Tove Egholm Ravn, Esbjerg. Førstelærer P. Løgstrup Bjerg, Krusbjerg. Lærer Egon Christensen, Esbjerg. Lærerinde frk. G. Thygesen, Esbjerg. Bogholder Hans Halager, Aarhus. Malermester Hans Pedersen, Esbjerg. Major Math. Lundorf, Varde. Uddeler Kr. Hansen, Kokspang. Gdr. Vald. Hansen, Grønbjerg. Konsulent E. Laugesen, København.

Under uddannelse: Niels Bech Sørensen, Piero Luciani, Poul Bredam Jensen, Torkild Rhode, Jens Lindegaard Knudsen, Erik Smedegaard, Erik Mathiasen, Olander, Henning Hein, Bjarne Thomsen, Knud Clausager Sørensen, Erik Jessing, Hans Andersen, Hanne Kjær, Svend Dyring, Preben Andersen, Jørn Lauridsen, Chr. Bertelsen, Helge Bay, Hans Andersen, Frede Lind, B. N. Lauridsen, Torben Knudsen, Anna Termansen, Else Seelen, Kr. Mylin, Inga Sigaard, Lis Hansen, Erik Bay, Kr. Dal Veje, Birgit Hansen, Bo Knudsen, Henning Østergaard, Alfred Johansen, Aage Riber, Tage Maan, Else Volden, Erik Jelvin, P. Ottosen, Aage Bork Larsen, E. E. Bro, W. Schrøder, alle Esbjerg, Ole Skoubo Pedersen, Varde, fru Marne Jakobsen, Varde, Poul Vestergaard, Varde, Henning Sørensen, Varde, S. Dietz Sivertsen, Varde, Hans F. Jørgensen, Varde, Erling Regel, Gørding, Sten Nielsen, Oxbøl, Gurli Andersen, Sig. Eiler Poulsen, Sig. Karen Kiilerich, Gerndrup, Helge Pedersen, Sædding, Signe Krogsgaard, Sædding, G. Poulmann, Brøndum, Hans Chr. Jensen, Brøndum, Bodil Andersen, Tistrup, Pauli Bannerholt, Janderup, Ulla Gertsen, Nordenskov, Bent Hyldtoft, København.

Regnskab 1963-64

INDTÆGT.		
Kassebeholdning		9073,89
852 ord. medlemmer à 10 kr.	8520,00	
62 medlemmer à 5 kr.	310,00	
		8830,00
25 kommuner à 12 kr.	300,00	
13 » » 20 »	260,00	
2 » » 25 »	50,00	
1 » » 15 »	15,00	
		625,00
80 biblioteker à 10 »	800,00	
1 bibliotek » 30 »	30,00	
1 » » 20 »	20,00	
		850,00
6 abonnenter	68,00	
Salg af Gotisk Skrift og Lyngbohæfter	583,95	
» » gl. årbøger	958,00	
Tilskud: Kulturministeriet	1665,00	
» Ribe amt	300,00	
» Kolding Folkebank	100,00	
» Varde Spare- og Laanekasse ...	50,00	
» Nr. Nebel Sparekasse	50,00	
		2165,00
Gave fra ingeniør G. Pedersen, USA	680,00	
Refunderet porto	907,80	
» papirafgift	69,66	
Forskelligt	178,90	
Renter af Kirstine og Th. Mølhedes legat	556,82	
» » indestående i bank	202,06	
		Kr. 25749,08

UDGIFT.		
Trykning af årbog		5949,56
Honorarer		1390,00
Udsendelsen af årbog		1375,50
Trykning af Lyngbohæftet og Gotisk Skrift		2836,18
Honorarer		300,00
Klicheer til bogen om Estrup		355,78
Løn til redaktør og kasserer		900,00
Møder og foredrag		1088,98
Repræsentation		175,00
Bogkøb		912,15
Kontingent - D. h. F.		198,00
Porto, telefon m. m.		495,86
Forskelligt		35,90
Beredskabskonto		3154,99
Kassebeholdning at overføre		6581,18
		Kr. 25749,08

AKTIVER.

Vest- og sønderj. Kreditforenings obl. 4½ % ...	12600,00
I overformynderiet til 4 %	176,21
Grundfond pr. 1. juni 1964	3959,83
Beredskabskonto pr. 1. juni 1964	11296,61
Kassebeholdning	6581,18

Egtved, d. 3. juni 1964.

Christa Heltberg Kvist.

Revideret og fundet i orden.

Ølgod, d. 8. juni 1964.
H. Øllgaard.

Ribe, d. 12. juni 1964.
Mogens Bencard.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. En brevveksling fra krigen 1864. Ved B. Allerslev Jensen.
Side 1.
2. Om de tyske Flygtninge i Øksbøllejren. Af Poul Ruus.
Side 77.
3. Omkring Jørgen Pedersen Rentemesters vindebro over Ribe å.
Side 105.
4. Esbjerg, min barndoms by. Af H. Wulff. Side 123.
5. Nogle ældre skikke i Grene menighed. Af P. Johnsen.
Side 144.
6. En hjemsøgt degn i Lejrskov. Af John Kvist. Side 148.
7. H. C. Larsen. Mindeord ved H. K. K. Side 153.
8. Litteratur om Ribe amt. Side 154.
9. Virksomheden og nye medlemmer. Side 159.

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende bestyrelse: Forfatteren *Sal. Frifelt*, Ølgod, formand, redaktør *P. Friis*, Varde, lærer *H. K. Kristensen*, Varde, seminarirektor *Sv. Mogensen*, Ribe, sparekassedirektør *O. Clausen Nielsen*, Ribe, snedkermester *Niels Thomsen*, Esbjerg, og sognepræst *K. Høgsbro Østergaard*, Astrup, pr. Glejbjerg. Kassereren er fru *Christa Kvist*, Præstevænget, Egtved. Redaktionsudvalget er *Kristensen* (fmd.), *Sv. Mogensen* og *Niels Thomsen*.